

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**19. YÜZYILDA YABANCI SEYYAHLARA GÖRE OSMANLI DEVLETİNDE
KAHVEHANELER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ahmet TÜRKER

EKİM - 2019

GÜMÜŞHANE

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**19. YÜZYILDA YABANCI SEYYAHLARA GÖRE OSMANLI DEVLETİNDE
KAHVEHANELER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ahmet TÜRKER

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Bayram NAZIR

**EKİM - 2019
GÜMÜŞHANE**

KABUL VE ONAY

Prof. Dr. Bayram NAZIR danışmanlığında, Ahmet TÜRKER tarafından hazırlanan “19. Yüzyılda Yabancı Seyyahlara Göre Osmanlı Devletinde Kahvehaneler” isimli bu çalışma, 21/10/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda **Oy Birliđi** ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Merve KARAÇAY TÜRÖAL (Başkan)

Prof. Dr. Bayram NAZIR (Danışman)

Doç. Dr. Naim ÜRKMEZ (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

.. / .. /

Enstitü Müdürü

Ekrem CENGİZ

BİLDİRİM

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum “19. Yüzyılda Yabancı Seyyahlara Göre Osmanlı Devleti’nde Kahvehaneler” isimli bu çalışmanın, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve alıntı yaptığım tüm çalışmaların kaynakçada yer aldığını taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐	Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
☐	Tezim sadece Gümüşhane Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
☐	Tezimin yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

.... / /

[İmza]

Ahmet TÜRKER

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında 19. yüzyılda yabancı seyyahlara göre Osmanlı Devleti'nde kahvehaneler, dönemin koşulları göz önüne alınarak incelenmek istenmiştir. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti ve seyyahlar detaylı bir şekilde irdelenmiştir.

Öncelikle tez konusunu seçerken isteklerimi göz önünde bulundurup bana yardımcı olan tez danışmanım Prof. Dr. Bayram NAZIR'a teşekkürlerimi sunarım. Tüm eğitim hayatım boyunca benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen her zaman yanımda olan sevgili aileme, bilhassa şahsıma her türlü fedakarlığı gösteren çok değerli eşim Çiğdem'e teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Gümüşhane - 2019

Ahmet TÜRKER

ÖZET

[TÜRKER, Ahmet]. 19. Yüzyılda Yabancı Seyyahlara Göre Osmanlı Devletinde Kahvehaneler, Yüksek Linsans, 2019, (X+107).

Bu çalışmada öncelikli olarak 19. yüzyılda Osmanlı Devleti topraklarında bulunan yabancı seyyahların eserleri incelenmiştir. Bu eserlerin incelenme amacı Osmanlı Devleti' ndeki mevcut sosyal alanlardan olan kahvehaneleri seyyahların gözünden bakarak incelemektir. Bununla beraber, seyyahların kendi kültürlerinde bulunan kahvehane türevi mekanlarını Türk kültüründeki kahvehaneler ile mukayese etme imkanı olmuştur. Örneklemler olarak seçilen 19. yüzyıl yabancı seyyahlarının gözlemlerinden yararlanılarak günümüz araştırmacılarına bu konudaki yazımlar bir nevi kataloglandırılmıştır. İncelenen bu seyyahların seçiminde eserlerinde Osmanlı'daki kahve kültürü ve kahvehanelere dair izlenimlerini daha detaylı bir şekilde yansıtanlar esas alınmıştır. Pek çok seyyah incelenmiş fakat kısmen seçimler bu sınır dâhilinde yapılmıştır. Bu çalışmadaki amaç dönem seyyahlarının Osmanlı toplumundaki kahve tüketimi ve kahvehane kültürüne dair bahislerini irdeleyip bir araya toplamaktır. Çalışmadaki kavramlar detaylı olarak incelenerek nitel veri analizi yöntemiyle betimsel ve içerik analizi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kahve, kahvehane, Osmanlı Devleti, yabancı seyyahlar, 19. yüzyıl

ABSTRACT

[TÜRKER, Ahmet]. Coffeehouses in the Ottoman Empire According to Foreign Travelers in the 19th Century, Yüksek Lisans, 2019, (X+107).

In this study, by taking advantage of the works of the writers who told their societies in their travels in the 19th century, the opportunity to look at the Ottoman lands through their eyes was evaluated. By using the observations of the foreign travelers of the 19th century chosen as a sample, the writings on this subject have been cataloged in a way. The selected travelers were based on their reflections of coffee culture and coffeehouses in the Ottoman Empire. Many travelers were examined, but in part elections were made within this boundary. The aim of this study is to examine the claims of the period travelers on coffee consumption and coffeehouse culture in Ottoman society and to gather them together. Descriptive and content analysis will be done by qualitative data analysis method by examining the concepts in detail.

Keywords: Coffee, coffee houses, Ottoman Empire, foreigner travelers, 19th century.

İÇİNDEKİLER

DIŞ KAPAK

İÇ KAPAK

KABUL VE ONAY	II
BİLDİRİM	III
ÖNSÖZ	IV
ÖZET	V
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VII
RESİMLER LİSTESİ	IX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAHVE HAKKINDA	3-15
1.1. Kahvenin Anlamı	3
1.2. Kahve Bitkisi	4
1.3. Kahve Bitkisinin Tarihsel Yolculuğu	5
1.4. Kahvenin Osmanlı'ya Geliş Zamanı	11

İKİNCİ BÖLÜM

2. OSMANLI'DA KAHVE VE KAHVEHANENİN KISA ÖYKÜSÜ	16-39
2.1. Kahvenin Sosyalleşmesi	23
2.2. Kahvenin Mekânsallaşması	27
2.3. Osmanlı'da Kahvehane Çeşitleri	32

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. XIX. YÜZYILDA YABANCI SEYYAHLARIN GÖZÜYLE OSMANLI

KAHVEHANELERİ	40-98
3.1. Knut Hamsun & Hans Chirstian Andersen	40
3.2. Frederick Burnaby	46
3.3. Gerard de Nerval	49
3.4. George William Frederick Howard	55
3.5. La Baronne Durand De Fontmagne	59
3.6. Mrs. Max Müller	63
3.7. F.H.A. Ubcini	65
3.8. Dorina L. Neave	69
3.9. Pierre Loti	72
3.10.Edmondo de Amicis	76
3.11.Gustave Flaubert	85
3.12.Theophile Gautier	87
3.13. Julia Pardoe	93
3.14. Lui RAMBER	94
3.15. Theophile Deyrolle	97
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	99
KAYNAKÇA	102
ÖZGEÇMİŞ	107

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1: Kahve Bitkisi.....	4
Resim 2: Kahvehane, İstanbul, Sébah & Joaillier,1880.....	13
Resim 3: Kahve İçen Hanım, Yağlıboya.....	14
Resim 4: Sarayda Kahve.....	15
Resim 5: Osmanlı Kahvehanesi Renkli Taş Baskı, Amadeo Preziosi, 1865.....	17
Resim 6: Kahvenin Yolculuğu.....	18
Resim 7: Mısır Kahire Kahvehanesi, 1883.....	19
Resim 8: 9. yy Başında İstanbul'da bir Kahvehane, gravür, Th. Allom 1840.....	20
Resim 9:19. yy Geleneksel Türk Kahvehanesi.....	21
Resim 10: Kahvehane önü.....	24
Resim 11: Tophanede Bir Kahvehane İçi, (Antoine Melling, 1819).....	26
Resim 12: Osmanlı Kahvehane Mekânı.....	28
Resim 13: Osmanlıda Bir Kahvehanede Tavla.....	29
Resim 14: Osmanlıda Bir Kahvehane.....	31
Resim 15: Kasımpaşada Haliç Kıyısında kahvehane, W.H. Bartlett, 1835.....	36
Resim 16: Meddah Kahvehanesi.....	37
Resim 17: İstanbul Kahvehanesi, 1877.....	38
Resim 18: Osmanlı Seyyar Kahvehanesi.....	39
Resim 19: Knut HAMSUN.....	41
Resim 20: Hans Chirstian Andersen.....	42
Resim 21: Frederick Burnaby.....	47
Resim 22: Gerard De Nerval.....	50
Resim 23: George William Frederick Howard.....	56
Resim 24: La Baronne Durand De Fontmagne Seyahatnamesi.....	60
Resim 25: Mrs. Gorgiana Max Müller İstanbul'dan Mektuplar.....	64
Resim 26: Jean Henri Abdolonyme Ubcini 1855' de Türkiye.....	66
Resim 27: Dorina L. Neave.....	70
Resim 28: Pierre Loti.....	73

Resim 29: Edmondo Amicis.....	77
Resim 30: Bir Türk Evinin Pencereleeri.....	79
Resim 31: Bir Üsküdar Kahvehanesi.....	81
Resim 32: Haliç' de.....	82
Resim 33: Haliç' de bir Türk Kahvesi.....	83
Resim 34: Bir Türk Kahvesi.....	84
Resim 35: Gustave Flaubert.....	85
Resim 36: Théophile Gautier.....	88
Resim 37: Julia Pardoe.....	93
Resim 38: Lui RAMBER Gizli Notlar.....	95
Resim 39: Théophile Deyrolle.....	97

GİRİŞ

Kamusal bir alan olan kahvehanelerin Türk kültüründeki yerine ve günümüzdeki yansımalarına ışık tutması açısından kahvehane kültürünün ilk doğuşuna yani 16. yüzyıla bakmak gereklidir. Zira bu bağlamda, mekân olarak kahvehanenin orataya çıkışı hakkında, Gelibolulu Mustafa Âlî, 1552 yılını verirken, İbrahim Peçevî ise 1554'ü işaret etmektedir¹. Bu dönemde oluşmaya başlayan kahvehane kültürü giderek yagınlaşarak, yeni bir sosyal alan hâlini almıştır. Sınıf, ayrımı yapmaksızın herkesi ortak bir paydada toplayan kahvehaneler, öncelikli olarak bünyesinde tiryakileri, sonrasında ise okuryazar olan kimseleri kısa zamanda kendisine çekmişti. Kimileri kitap veya gazeller okuyup çeşitli tartışmalar yaparken, bazıları da tavlâ veya satranç oynayarak zamanlarını geçirmekteydi. Kahvehaneler, toplumun bir araya gelip sohbet ettiği yerler olması dışında, eğitimsiz ve gidecek yeri olmayan düşünlerin de mekânı haline gelmiştir. İnsanların birbirlerini çekiştirdikleri, kumar oynayıp para kazanmaya çalıştıkları birer mekân haline gelen bu alanlar Osmanlı kültüründe önemli bir yer tutmaktaydı².

Ortaya çıkışı hakkında pek çok efsane bulunan kahve, genellikle yemeklerin ardından ya da şifa niyetine içilen bir tür içki olarak kullanılırdı. Özellikle de görücülükte, konuk ağırlama günlerinde ve geçmiş dönemlerin saray merasimlerinde sunulan kültürel bir içecektir. “Türk kahvesi” adıyla kendini dünyaya tanıtmış bu içecek, Türk kültürünün bir parçası haline gelmiş ve yine kendi hikâyesini oluşturarak vazgeçilmezler arasında olmayı başarmıştır. Evvelâ doğuda olmak üzere batıda da hızla yayılan ve aranan bir keyif halini almıştır. Kültürel farklılıklara rağmen kahve dünyada hemen hemen her yerde vazgeçilmez bir içecek haline gelmiştir.

İnsanların bir araya gelmesini sağlayan kahvehaneler, siyasi erk hakkında konuşmaların yapıldığı yerler olarak görüldüğü için kimi zaman devlet tarafından bir tehdit unsuru olarak görülmüştür. Ancak, kahvehane kültürü yasaklara karşı ayakta kalmıştı. Berberlerin gizli odalarında, hamamlarda servis edilen kahve kültürünü

¹ Peçevi 1283, M. Şeker 1997’ dan aktaran, Uğur Akbulut, “Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Kahvehanelerden Kaynaklanan Sosyal Sorunlara Dair Bazı Tespitler” **TAED**, Cilt.54, Erzurum, 2015, s.563.

² Akbulut, a.g.m., s.564.

yenmek o kadar kolay değildi. Kahvehaneler kısa zamanda kamusallaşıp mekân halini almışmışlardı.

Kahvehanelerin en önemli özelliklerinden biri de sınıf ayrımını ortadan kaldırmasıydı. O dönemlerde saraylarla gecekondular aynı sokaktaydı. Varlıklı insanlar için kahvehane sadece konukseverliklerini göstereceği alternatif bir mekândı. Onlar için kahvehane evden daha fazla artıları olan bir yerdi. Örneğin, kahvehane farklı misafirlerin götürülebileceği tarafsız bir yerdi, sohbet istendiğinde kesilebilir veya başka birinin katılmasıyla şekil değiştirebilirdi. Oysaki aynı misfirperverlik hanede misli ile titiz ve tasavvurlu olmalıdır. Farklı sosyal statülerden gelen insanların aynı mecliste toplanmasına da hoş bakılmazdı. Ancak, bu durum kahvehanelerde ortadan kalkıyordu. Kahvehanelerin birleştirici bir yanı vardı.

“19. Yüzyılda Yabancı Seyyahlara Göre Osmanlı Devletinde Kahvehaneler” adlı bu tez çalışması üç bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde, “kahve” kelimesinin etimolojik anlamı hakkında çeşitli bilgiler verilerek, kahvenin kökeniyle alakalı farklı birçok fikrin karşılaştırılması yapılmış, Osmanlı’ya kahvenin gelişi araştırılmış, ikinci bölümde kahvenin kahvenin sosyalleşmesi ve mekânsallaşması açıklanmaya ve Osmanlı’da kahve açıklanmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde ise, Osmanlı Devleti’ni farklı zamanlarda ziyarete gelmiş olan yabancı seyyahların kahvehanelerle alakalı düşünceleri anlatılmış, ayrıca kahvehane türlerinden bahsedilmiştir. Sonuç olarak, Türk kültür tarihinde önemli bir yere sahip olan kahvehaneler ile alakalı tez hazırlanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada benden tecrübelerini esirgemeyen ve bana yardımda bulunan Doç. Dr. Naim ÜRKMEZ ve Dr. Öğr. Üyesi. Merve KARAÇAY TÜRKAL hocalarıma teşekkürlerimi sunuyorum.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAHVE HAKKINDA

1.1. Kahvenin Anlamı

Kahve sözcüğü Arapça menşeli bir kelime olup, kökeni hakkında çeşitli görüşler vardır. Örneğin; kahve kelimesinin Arapça'da ne zamandan itibaren kullanıldığı bilinmemekle beraber ilk anlamının "şarap " olduğu³, ifade edilmektedir. Diğer taraftan anavatanının Habeşistan olduğu bilinen kahvenin, ismini orada bulunan eski bir yerleşim yeri ve aynı zamanda kahve tarımının yapıldığı –Kaffa- şehrinden aldığı görüşler arasında yer alır⁴. Zaman içerisinde Türkçe'ye “kahve” olarak dönüşen sözcük, dünyanın her yerinde hemen hemen benzer bir kelime olarak kullanılmaktadır. Fransızlar 'café', İngilizler 'coffee', Almanlar 'kaffe', Macarlar 'kave' olarak bu kelimeyi kullanmaktadırlar⁵.

Ferit DEVELLİOĞLU, Lügatında “ Kahve “ kelimesini bade, hamr olarak tanımlamışsa da Arapça'da ‘kahve çekirdeği’ veya kahve meyvesi anlamında ‘bün’ sözcüğü kullanılmıştır. Yemen civarında da yaygın olarak bu kullanım görülmektedir⁶.

Köken olarak “Kaffa” sözcüğünün kullanımı zaman içerisinde farklı biçimlere dönüşmüş olması muhtemeldir. Şöyleki; kahve kelimesi Arapçada k-h-v/y kökünden türetilmiş ve bir şeyden tikslenme durumuna gelme ve yahut bir şeye karşı olan isteği azaltma gibi “aşağılayıcı” bir sıfat olarak kullanılmıştır⁷.

Güneybatı Etiyopya'da, kahve bitkisinin ana vatanı sayılabilecek olan Soha bölgesinde ise bitkiye ve çekirdeğine “bün” denilmektedir.

³ İdris Bostan, “ Kahve” **DİA**, Cilt.24, 2001, s.202.

⁴ Selin Şahbaz, **Geçmişten Günümüze Kahvehaneler Kahvehanelerin Sosyal Yasamdaki Yeri Ve Önemi: Aydın Merkez Örneği**, Adnan Menderes Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2007, s.4.

⁵ Şafak Tunç, **Osmanlı Payitahtında Kahve ve kahve Kültürü**, İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014, s.2.

⁶ Bostan, a.g.m, s.203.

⁷ Ralph S Hattox, **Kahve ve Kahvehaneler**, çev: Nurettin ELHÜSEYNİ, 1998, ss.15-16.

Günümüzde İngilizcedeki “bean” kelimesi de tane, çekirdek anlamına gelen “bunn”dan türetildiği söylenebilir⁸.

Diğer taraftan yine farklı bir görüşe göre Kahve kelimesinin kökenine ilişkin İbrani kökenli olduğu, koyu/kara anlamına gelen qehe(h)’ten türetildiği ve Arap diline de Kitab-ı Mukaddes vasıtasıyla girdiği yönündedir.⁹

1.2. Kahve Bitkisi

Kahve, bitki kökeni olarak Kökboyasıgiller familyasına ait ekvatorial iklimin çalı türlerindedir.¹⁰ Soğuk havalarda yetiştirme sıkıntısı çeken kahve bitkisi, nemli ve sıcak havaya ihtiyaç duyarmaktadır. Genel olarak kumlu yamaçlarda barınan Kahve bitkisinin boyu yedi sekiz metreye ulaşmasına karşın, tarımının yoğun yapıldığı alanlarda budama yapılarak yüksekliği hep iki metre civarında tutulmaktadır¹¹.

Resim 1: Kahve Bitkisi

Kaynak: <https://www.brainpickings.org/2013/05/09/uncommon-grounds-mark-pendergrast-coffee/>

⁸ Yahya Kemal Taştan, “Sûfi Şarabından Kapitalist Meta’ya Kahvenin Öyküsü”, Gazi Üniversitesi **Akademik Bakış Dergisi**, 53, Cilt II - Sayı 4 - Yaz 2009, Ankara, s. 55.

⁹ Taştan, a.g.m, s.55.

¹⁰ **Ana Britannica**, 1, Genel Kültür Ansiklopedisi, Cilt.12, 1988, ss.405-406.

¹¹ Şahbaz, a.g.e., s.5.

Ekimiyle birlikte üç ya da dört yıllık bir süre zarfında meyve vermeye başlayan kahve bitkisi, olgunlaşma sürecini ise hemen hemen on ayda tamamlamaktadır. Diğer taraftan Kahve bitkisinin ömrü yaklaşık 40 yıl olmakla beraber yaprakları oniki santimetreyi bulur¹². Bu bağlamda Türk edebi kültüründe yer alan “*Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır*” sözü kahve bitkisinin ömrü ile şekillenmiş olabileceği düşünülebilir. Bununla birlikte oval yaprakları bulunan bu bitkinin küçük ve beyaz yasemin kokulu çiçekleri olup meyveleri dalların üstünde ve yaprakların dibinde salkımlar halinde yetişir¹³. Verilen bilgiler ışığında bakılacak olursa kahve bitkisinin coğrafi olarak yetişme alanı ekvatorial iklime sahip bölgelerdir. Bunu, dünyada kahve üretiminde söz sahibi olan ülkelerin buldukları bölgeler destekler niteliktedir. Bu ülkeler ise şöyle sıralanabilir; Brezilya, Kolombiya, Yemen, Etiyopya, Meksika..vs¹⁴. Bununla birlikte yetişkin bir kahve ağacından bir senede alınacak ürün miktarı yaklaşık bir kilodur¹⁵.

1.3. Kahve Bitkisinin Tarihsel Yolculuğu

Kahveyi her içişimizde aslında Doğunun kadim kültüründe varolan büyük kültürel mirasından da bir yudum almış oluyoruz. Kahvenin varlığı oldukça eskilere dayanır. Şöyleki; Arap Yarımadası'nda ilk varlığının M.S. 575 olduğu düşünülmektedir. Lakin bu güzide bitki Afrika ve Arabistan'da yetişmesine rağmen o bölgelerde yazılı bir kaynakta bahsedilmemiş bilgiler sadece anlatılar ve rivayetlerle sınırlı kalmıştır. Yemen' den dünyaya yayıldığı görüşü hâkim olan bu bitkinin bahsi yazılı kaynaklarda William Ukers tarafından 9.yüzyılda olduğu söylenir. Şöyleki; kahveden ilk bahseden Ebu Bekir er-Razi olduğunu ifade eder. Bunun yanında İbn Sina 10. yüzyılda kahve bitkisinin insan vücuduna verdiği faydalardan bahseder. Diğer taraftan Arendonk 16. yüzyılda yazılı kaynaklarda bahsedildiğini söylemekte olup Ukers ile ters düşer¹⁶.

Kahve, 15. yüzyılın son çeyreğinde öncelikle Medine ve Mekke şehirlerine, ardından da tüm İslâm coğrafyasına hızla yayılmıştır¹⁷. Kahve meyvesinin kim tarafından nasıl kullanıldığı tam olarak bilinmemekle birlikte, tarihsel süreç içerisinde

¹² KAHVE I, “Osmanlı Toplum Yasayısıyla ilgili Belgeler-Bilgiler”, **Tarih ve Toplum**, 1984, s.12.

¹³ Ramazan Kılıç, **Osmanlı Toplumunda Kahvehaneler**, Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir, 2015, s.6.

¹⁴ Meltem Duran, “Kahve Etüdü”, **Dış Ticaret Araştırma Servisi**, Mart, 2015, s.4.

¹⁵ KAHVE I, a.g.e., s.9.

¹⁶ Taştan, a.g.m., s.59.

¹⁷ Ulla Heisse, **Kahve ve Kahvehaneler**, Çev. M. Tüzel, Dost Kitabevi, 2001, Ankara, s.18.

çeşitli rivayetler günümüze kadar süregelmiştir. Bu rivayetleri şu şekilde işleyebiliriz. Kahveyi kullanan ilk kişinin Hz. Süleyman olduğu varsayımı mevcut olup bu rivayeti Hottox şu şekilde yazar;

Hz. Süleyman yolculukları sırasında bir kasabaya uğrar ve sakinlerinin bilinmeyen bir hastalığa yakalandıklarını görür. Cebrail'in buyruğu üzerine Yemen'den gelen kahve çekirdeklerini kavurur ve bundan bir içecek hazırlar içeceğin verildiği hastalar iyileşerek hastalıktan kurtulur¹⁸.

Fakat Bu rivayetlerin en popüler olanı Yemenli keçi çobanı olan Khaldi'nin hikâyesidir.

Khaldi bir gece keçilerini otlatırken, keçilerin bazı farklı bitkilerin meyvelerini yediğini görür. Bu meyveleri yiyen hayvanların yemeden önceki hallerine kıyasla daha hareketli olduklarını, zıplayarak sağa sola koşturduklarını, daha da ötesi keçilerin ay ışığıyla dans ettiklerine şahit olur. Buna rağmen hayvanlarda herhangi bir yorgunluk olmadığını görür. Khaldi keçilerinin bu halini görünce kendisi de bu meyvelerden yer ve o da kendini oldukça dinç bulur. Daha sonrasında Khaldi, bu sırlı bitkiden Arap şeyhine ve keşişlere söz eder. Bunun üzerine çoban ve keşişlerden bir kaç keçi sürüsünün otladığı yere giderler. Çoban, Keşişlerin daha önce bilmedikleri bu bitkiden bir miktar koparıp içecek olarak hazırlar. Daha sonra ortaya çıkan bu içeceği hep birlikte içerler, onlar da kendilerini neşeli ve canlı hissederler¹⁹. Bununla birlikte Arap şeyhine de kaynatılarak sunulan bitki meyvesi Şeyhin de aynı türden tepki vermesine neden olur. Benzer ahengi yakalayan Şeyh, bitkinin bu güzel etkisini diğer din adamlarının da yaşaması için onlara da tavsiye eder²⁰.

Diğer bir rivayet şöyledir; buradaki rivayet bir peygamber ile doğrudan bağlantılıdır. Bu rivayetteki peygamber Hz. Muhammed Mustafa (sav.) dir. Hz. Peygamber amansız bir hastalığa yakalanmış bir gece Cebrail (as.) dumanı tüten bir siyah içecek getirmiştir. Bu içecekten içen Hz. Muhammed o anda şifayı bulur. Bahsedilen içeceğin Hz. Muhammed' in hastalığına iyi gelmesinin yanında ayrıca peygamber tarafından yasak edinilmiş ve sarhoşluk veren içeceklerin yerine geçmiştir²¹.

¹⁸ Hottox, a.g.e., s.10.

¹⁹ HEİSE, a.g.e., s.46.

²⁰ Taha Toros, **Kahvenin Öyküsü, İletişim Yayınları**, 1998, İstanbul, s.6.

²¹ Heise, a.g.e., ss. 10-16.

Aktaracağımız son rivayet şöyledir; Sazilî dervişi olan Ömer isimli kişi tarafından verilen bilgeye göre kahve, 1258’de Arabistan’ının Moka bölgesinde ilk defa ortaya çıkmıştır. Bir iftiraya uğrayan derviş bu iftira yüzünden tekkesinden kovularak çöle sürülmüştür. Hiçbir şeyin yetişmediği bu çölde derviş aç kalmamak için bir çalının tanelerini koparıp bu taneleri üç gün boyunca kaynatarak içmiştir ve bu sayede hayatta kalmayı başarmıştır. Çölde kalan dervişi kurtarmaya gelen iki arkadaş da bu meyve tanelerinin suyundan içerler. Dervişin yanına gelen kişilerin uyuz hastalığından müzdarip oldukları ve içtikleri bu içeceğin sayesinde hastalıklarından kurtulduklarından bahsedilmektedir. O zamanlarda Moka’ da yaygın olan uyuz hastalığı bu bitkinin ilaç niyetine kullanılmaya başlanmasına neden olmuştu. Artık uyuz hastalığına yakalananlar kahve sayesinde tüm kaşıntılarından kurtulmuşlardı. Bu olay kısa sürede içerisinde şehirde yayılmış ve bütün halk o bitkiden tolayıp, ihtiyaca binaen kullanmaya başlamışlar. Bu da bölge hükümdarının ilgisini çekmiştir. Rastlantı sonucu bölge halkının iyileşmesine vesile olan Derviş Ömer hükümdar tarafından af edilip şehrine tekrar geri dönmesi için izin verilmiştir. Bu olaydan sonra Derviş Ömer, Şeyh Ömer olarak anılır olmuştu²².

Kahvenin ortaya çıkışına dair en eski yazılı bilginin, Ortaçağ tıp âlimi olan İbn Sina’nın “İlaçlar Öğretisi” adlı eserinde olduğu söylenmektedir. İbn Sina’nın 1000’li yıllarda kahve içeceğini bildiği, tükettiği ve ayrıca bu bitkiyi sevdiğini yine kitabında dile getirmiştir²³.

Görüldüğü üzere kahvenin ilk kez ortaya çıkışı hakkında birçok hikâye bulunmaktadır. Hikâyelerin kahramanları aktarılan kaynaklara göre farklı biçimlerde yer almışlardır. Kahvenin tarihçesi ile ilgili en önemli eserlerden biri olan Hattox’un “Kahve ve Kahvehaneler” isimli kitabında konuya dair olarak 16. yüzyılın en meşhur kahve yazarlarından Abdülkadir el-Ceziri’nin kahvenin doğuşuna dair okuyuculara bazı uyarılar verdiği görülür.

Sadece Yemen diyoruz, çünkü kahve İbn Saadeddin’in yaşadığı topraklarda, Habeşlerin ve Cebert’lerin memleketinde ve Acem topraklarının başka

²² Salah Birsnel, **Kahveler Kitabı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1983, Ankara, s.11.

²³ Toros, a.g.e., s.8.

yerlerinde ortaya çıktı, ama ilk kez ne zaman ve hangi nedenle içilmeye başladığını bilmiyoruz²⁴.

Efsane, rivayet ve hikâye tarihçesinin bol olduğu bir bitki olan kahve, esasen doğuşunun anlatımı ile alakalı yazılı kaynaklardan ziyade sözlü kaynaklara dayanmaktadır. Öyleki; rivayetlere göre 5. yüzyılda Yemendeki sufi türbelerinde ilk olarak günümüzdekine benzer bir şekilde kahvenin işlenip içildiğine inanılmaktadır. Geç dönemdeki Arap asıllı yazarlar, kahvenin kökeni ile ilgili oluşan bu boşluğu fark etmişler. Böylece ellerinde var olan malzemeyi dinsel efsanelerle zenginleştirmişlerdir. Bu sözlü kaynakların sayısı bir hayli fazla olması hasebiyle güvenilirliği açısından soru işaretleri bünyesinde barındırmaktadır.

Kahve çekirdeği öğütülerek kaynatılıp sıvı bir içecek olarak kullanılmadan önce katı bir besin olarak yeme-içme kültürüne katılmıştı. Öyle ki, kahve taneleri değirmen taşında öğütülüp un haline getirilip bir çeşit siyah ekmek yapılıyor, günlük yaşamın besin maddeleri arasında yer alıyordu²⁵.

Kahve çekirdeği Mekke ve Medine'ye oradan da aynı zamanlarda Kahire'ye getirildi. Kahve temas ettiği her yerde gündelik hayata kolayca sirayet ediyor ve sıklıkla tercih edilen bir içki konumunu alıyordu.

Muhtemelen kahve içeceğinin diğer bölgelere taşınmasında sufilerin veya tüccarların aracılığıyla yemen dışına çıktığı kuvvetle ihtimaldir. Yemen üzerinden geçen tüccarlara ve zengin ahaliye Yemenliler, aşına oldukları kahveyi kendilerine içirip ve tanıtmalarından dolayı kahve geniş kitlelere ulaşmıştır²⁶.

Kahve Yemen'in ardından hacılarla birlikte Arabistan Yarımadası'nın iç kesimlerine, Kızıldeniz ticaret yolunu izleyerek de Nil Vadisi' ne, oradan da Kahire'ye ulaştı. Osmanlıların 1517'de Memlukleri yenip onların egemenliğine son vererek Kahire'yi ele geçirmesi ve üzerine kahve, Şam üzerinden geçen kervan yolu vasıtasıyla önce Anadolu şehirlerine ardından İstanbul' a taşındı. Belirli bir coğrafyanın sınırlarını aşması ise Babiâli sancağını taşıyan Osmanlı ordularının doğudan batıya, kuzeye, Balkanlar ve Macaristan üzerinden Avrupa'ya ilerlemesiyle gerçekleşecekti. Türk

²⁴ Hottox, a.g.e., s.11.

²⁵ Toros, a.g.e., s.8.

²⁶ Hattox, a.g.e., s.23.

askerleri nereye konuşlandırılırsa, subaylar ve amirler için kahve çekirdekleriyle yüklü mutfak arabası da hemen arkalarından yetişmekteydi²⁷.

Kahvenin dini hassasiyetleri olan sufiler tarafından haram ya da helallik durumu pek tartışılmazken ilk olarak Mekke ve Medine'deki din âlimleri konuyu tartışmaya açmışlardır.

Bir Türk Devleti olan Memlukların Sultan Kansu Gavri aracılığıyla 16. yüzyılın başında Mekke muhtesibi olarak tayin edilen Hayır Beğ el-Mimar bölgenin önde gelen âlimlerini toplayıp bu âlimlerden kahvenin haram olduğuna dair bir fetva almıştır. Dahası Mekke'nin müftüsü bahsi edilen fetvaya imza atmamıştır. Fakat Hayır Beğ almış olduğu bu fetva ile bölgedeki kahve stoklarını imha etmiş, hatta kahvehaneleri kapatmış ve kahve içen kişileri ise cezaya tabi tutmuştur²⁸.

Kahve içeceğinin sadece Arap coğrafyasında tartışma konusu olmayıp aynı zamanda Osmanlı İstanbul'unda da ciddi tartışmalara sebep olmuştur.

Kanuni Sultan Süleyman'ın hekimbaşısı Mehmet Bedreddini Kosoni, "kahve hakkında ne dersiniz? Zararlı mıdır, yararlı mıdır, ne kadar içilmelidir?" sorularını şöyle yanıtlar: İlaçlardan hiçbir ilaç hakkında mutlak surette nafidir veya yine mutlak surette muzırdır denilemez. Bu ilaçların hepsinde bir noktadan mazarrat bulunur. Sözün doğrusu kahveye de aynı hükmü vermek ve bunun da başka ilaçlar gibi yalnız bazı halde nafi olduğunu söylemektir.

Kâtip Çelebi'ye göre kahve,

...kuru mizaç sahiplerine, hele sevdavi mizaca çokluk elverişli değildir. Çok içilmesi uykusuzluğa ve sevdavi vesveselere yol açar. Lâkin mizacı ratıp olanlara, hele kadınlara gayet uygundur. Onlar ağır kahveyi çok çok içmek gerek. Sevdavi olmamak şartıyla, çok olması onlara zarar vermez²⁹.

Osmanlı'da şekersiz kahve içimi yaygındı; zira şeker lüks bir gıdaydı ve pahalıydı. Osmanlı mutfağından günlük şeker tüketiminin karşılığı balla üzüm suyundan yapılan pekmezi yemektir³⁰.

²⁷ Heise, a.g.e., s.21.

²⁸ Taştan, a.g.e., s.62.

²⁹ Kâtip Çelebi, **Mizan'ül Hakk**, 1980, s.49.

³⁰ Gilles Veinstein, "Büyükülüğü İçinde İmparatorluk" **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 1**, ed. Robert Mantran, Çev: Server Tanilli, İş Bankası Kültür Yayınları, s.262.

Türkler kahveye ne süt, ne krema, hatta ne şeker katarlar, diyor bir 18. yüzyıl tanığı. Bu gibi katkı maddeleriyle kahvenin tadını bozmayı sevmezler. Bir ziyarete gidildiği zaman, kahveden önce sulu ya da katı şekerlemeler ikram etmek adettendir. Sabahları bir iki kaşık reçel yedikten sonra üstüne bir bardak su içer, ondan sonra kahvelerini alırlar. Daha esaslı kahvaltı edenler, kahvaltudan sonra daima bir fincan kahve içer³¹.

Şeker adıyla tükettiğimiz işlenmiş sakkarozun ham maddesi şeker kamışı ve şeker pancarıydı. Şeker kamışı yüzlerce yıl öncesinden bilinmesine karşılık, şeker asıl yaygınlaşmasını şeker pancarının Osmanlı'da ekonomik bir değer kazanmasıyla sağladı. Şeker Türkiye'de yaygın olarak 19. yüzyılda kullanılmaya başlandı. Avusturya ve Rusya'da pancar ekimi ve şeker sanayi 18. yüzyıl başlarında ortaya çıkmıştı, başlıca pazarları da Osmanlı topraklarıydı³².

16. ve 18. yüzyıllarda Osmanlı – Avusturya Savaşları kahvenin Avrupada tanınmasına olanak sağlamıştır. Savaşta mağlup olan Osmanlı askerleri Almanya ve Avusturya ülkelerine götürülmüştür. Bu askerlerin çoğu vaftiz yoluyla Hristiyanlaştırılmıştır. Özellikle vaftiz edilen bu Türkler kahvenin Viyana' ya da ulaşmasına sebep olmuştur³³.

Özel tadı ve kendine özgü kokusuyla kahve Avrupa'da geniş bir alana yayılmıştır. Bunun akabinde Osmanlı' da kahve diplomatik bir hediye olarak Avrupa' ya gönderilmiştir. Osmanlı sultanı III. Selim'den istekte bulunan İngiltere elçisinin yazdığı belgede bunu net olarak görmekteyiz. Bahse konu belgede İngiltere kralının İstanbul'dan gelen Yemen kahvesi ve Mekke' nin Belasan adındaki yağdan çok memnun kaldığını belirtilmişti. Bu nedenle İngiltere elçisinin 100 kiyye kahve ile 1 kiyye de Belasan yağının rica edildiği fakat tedarik konusunda sıkıntı yaşandığı sebep olaraksa Belasan yağının orijinal şeklinin Hazine-i Hümayunda yer aldığı Taşra

³¹ D'Ohsson, **18. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler**, çev: Zehran Yüksel, Tercüman 1001 Temel Eser, s. 61.

³² İlber Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda Aile**, 2001, İstanbul, s.135.

³³ Leyla Coşan, "Almanya'da Hristiyanlaştırılan Türk Savaş Esirleri ve Bunların Vaftiz Töreni", **Türk Kültürü İnceleme Dergisi**, 2008, s.11.

bölgesinde bulunmadığı ve kahve tedariki içinde gümrük ağalarına özellikle tembih edilme konusunda yardım talebinde bulunulmuştur³⁴.

19. yüzyıla gelindiğinde ise kahve Avrupada oldukça popüler hale gelmiş hatta Osmanlı Devletinden devamlı surette Türk ve Yemen kahvesi tedarik etmeye başlamışlardır.

1.4. Kahvenin Osmanlı'ya Geliş Zamanı

Binli yıllara gelindiğinde Habeşistan'da kahve ilk olarak un haline getirilip bunu hamura karıştırarak ekmek yapımı için kullanıldığı görülmektedir³⁵. Kahve içecek olarak 14. yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır. İlk kez ortaya çıkışı konusunda değişik hikâyeler ve eski kaynaklar mevcuttur. Fakat bunlara rağmen evvelden beri kahve kütürünün anavatanı Yemen olarak bilinmektedir. Bu iddiayı “ kahve Yemen'den gelir”deyimi ile destekleyebiliriz³⁶.

Kahvenin, Yemen sınırları dışında da yetiştirildiği bilinmektedir. Muhtemelen toprak yapısı ve iklim koşullarının Yemen iklim koşullarına benzerliğinden dolayı birçok ülkede de kahve yetiştiriciliği yapılmaktadır.

1551 yılında Yemen'den sonra Mekke bölgesinde kahve içecek olarak oldukça benimsenmiştir. Fakat buraya kahvenin ne şekilde geldiği konusunda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Büyük olasılıkla Şazilli tarikatına ait olan dervişler aracılığıyla bu topraklara kahvenin getirildiği söylenmektedir. Zikir esnasında uzun süre zihni açıcı ve uyarıcı özelliğinden dolayı kahveyi hayırlı bir içecek şeklinde tanımlamışlardır. Böylece kahve dervişler arasında dini açıdan yaygın bir olgu haline getirilmiş ve tüketim alanı bir hayli genişlemiştir³⁷.

16. yüzyılın başlarında Mekke'den sonra Kahire bölgesinde kahvenin bilinmesi yine muhtemeldir ki Yemenli dervişler vasıtasıyla olmuştur. Böylece kahve dini ilimlerin öğretildiği medreselerde talebeler arasında alışkanlık haline gelmiştir. Ayrıca camilerde zikir esnasında tüketildiği de belirtilmektedir. Kahveyi içme alışkanlığı haline

³⁴ Kılıç RAMAZAN, **Osmanlı Toplumunda Kahvehaneler**, Yüksek Lisans Tezi, 2015, Nevşehir, aktarım, (B.O.A, HAT 1412/57501), s.19.

³⁵ Toros, a.g.e., s.8.

³⁶ Ömür Ceylan, “Kahve Yemen'den Gelir”, **Türk Kültürü Dergisi**, 1995, s.387.

³⁷ Burçak Evren, **Eski İstanbul'da Kahvehaneler**, Milliyet Yayınları, 1996, İstanbul, s.42.

getiren dervişler Kahire' de Azhar diye adlandırılan mahallede kahve tüketimi geleneğini başlatmışlardır. Akabinde kentin büyük alanına yayılmıştır³⁸.

Daha sonra kahve Hac kervanları vasıtasıyla Suriye bölgesine oradan da 16. yüzyılın ortalarında diğer İslam coğrafyasına yayılmıştır³⁹. Kahve Güney Habeşistan'dan Yemen'e, 15. yüzyılda ise Mekke'ye oradan ilk olarak Kahire bölgesine daha sonrada Şam, Halep, İstanbul ve akabinde diğer Müslüman şehirlerine yayılmıştır⁴⁰.

İstanbul'a ilk olarak kahve, 1453 senesinde Fatih Sultan Mehmet zamanında gelmiştir. Konuya ilişkin Peçevi' nin rivayeti şu şekildedir:

Yıl 1554 tarihine gelinceye kadar İstanbul'da ve bütün Rum diyarında kahve ve kahvehane yok idi. Bu sene başında Halep'ten Hakem adında bir adam ile Şam'dan Şemsa adında birisi gelerek Tahtakale'de bir büyük dükkân açmıştır. Orada kahve satmaya başlamıştır. Keyiflerine düşkün bazı safa ehli insanlar ile okuryazar makulesinden zarif kimseler orada toplanmaya başlamıştı. Bu dükkânın içinde yer yer toplanarak kimi kitap gibi güzel şeyler okur, kimi tavla ve satranç oynar, kimi yeni söylenmiş gazeller getirerek şiirden ve edebiyattan bahseder, bazıları da biraz daha fazla para sarf ile ahbablarını toplayarak ziyafet tertip ve safa ederlerdi⁴¹.

İstanbul'da ilk kahvehane 1554-1555 yılında Tahtakale semtinde, Halepli Hakem ve Şamlı Şems adında iki Arap kökenli tüccar tarafından açılmıştır⁴². Böylece İstanbul halkı arasında yeni bir sosyal yaşantı başlamış, halk ilk kez kahvehane denilen mekânlarla buluşmuş ve kahvehaneler büyük olasılıkla halkın buluşma ve sohbet etme yerleri haline gelmiştir.

³⁸ Evren, **a.g.e.**, s.42.

³⁹ Hattox, **a.g.e.**, s.24.

⁴⁰ KAHVE, "Osmanlı Toplum Yaşayışıyla ilgili Belgeler-Bilgiler", **Tarih ve Toplum Dergisi**, 1984, s.12.

⁴¹ Murat Uraz, **İbrahim Peçevi; Peçevi Tarihi**. Neşriyat Yurdu", 1968, İstanbul, s.196.

⁴² Bajmaku Ajhan, "**Kahve Kültürü ve Kahvehane Mekânlarının SosyoKültürel ve Politik Yaklaşımlar ile Popüler Kültür Çerçevesinde Değerlendirilmesi: Kosova Örneği**"aktarım, Peçevi İbrahim Efendi, H.s 1281,"Tarih-iPeçevi", İstanbul ss. 363-364.

Resim 2: Kahvehane, İstanbul, Sébah & Joaillier,1880.

Kaynak: <https://tarihkurdu.net/wp-content/uploads/2017/09/Kahvehane-%C4%B0stanbul-.S%C3%A9bah-Joaillier1880-1900.jpg>

Kahve içmek daha sonraki zamanlarda Türk erkek ve hanımlarının gündelik hayatlarında vazgeçilmez bir içecek haline gelmiştir. Evliya Çelebi'nin rivayetine göre Kösem Sultan'ın da Topkapı Sarayı'nda kahvehanesi mevcuttu. Kahveler kısa bir süre Tahtakale, Eminönü bölgesini aşarak tüm şehir sathına böylece yayılır. 19. yüzyılda İstanbul'da tulumacı kahvesi kültürü doğar ve bu kültürün temellerini inşa eden esnaf kahvehanelerinin yanında giderek mahalle kahveleri ortaya çıkar⁴³.

⁴³ Kılıç, a.g.e., s.63.

Resim 3: Kahve İçen Hanım, Yağlıboya.

Kaynak: Deniz Gürsoy, *Sohbetin Bahanesi Kahve*, Ođlak Yayıncılık, 2.Baskı, İstanbul, 2005.

Türkler kahveyi cezvede pişirerek yeni bir kahve hazırlama metodu geliştirmişlerdir, bu pişirme tarzı “Türk Kahvesi” tabirinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kahve çok kısa bir zaman diliminde saray tarafından beğenilip saray mutfağında önemli bir yer edinmiştii. Bu içecek sarayın akabinde konaklara onun ardından da tüm ahaliye yayılmıştı. İçecek İstanbul ahali tarafından kısa sürede beğenilmiştir ve ahali kahvenin müdavimi haline gelmiştir. Kahve içeceği ve kahvehaneler bundan sonraki zaman diliminde sosyal hayatın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Kahve bu sayede dünya çapında hiçbir içecek türünün sahip olmadığı ölçüde bir ne kavuşmuştur⁴⁴.

⁴⁴ MEGEP, “Yiyecek İçecek Hizmetleri Kahve Hazırlama ve Servisi”, Ankara Milli Eğitim Bakanlığı, 2006, s.1.

Resim 4: Sarayda Kahve.

Kaynak: www.chinarweb.com/image/Saray_Kahve.jpg.

Osmanlı Devleti'nde kahve içimi ilk dönemlerde din adamlarının yasaklarıyla veya baskısı ile karşılaştığı görülmektedir. Fakat daha sonraki dönemlere baktığımızda halk içinde çok sevilir ve hatta sarayın en güzide içecekleri arasına giriyor. Öyleki; Osmanlı padişahları bile bu yeni içeceğin etkisinde kalıyor, Topkapı sarayında kahve için özel bir yer tahsis edilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. OSMANLIDA TOPLUMUNDA KAHVE ve KAHVEHANENİN KISA ÖYKÜSÜ

Kahve kullanımını 16. yüzyılda ilk olarak Mısır'da akabinde ise Şam, İran ve Anadolu bölgesine etkisini göstermiştir. Bu coğrafyalara kahvenin yayılış aşamasında birçok faktör etkili olmuştur. Bu faktörlerden biri hac vazifesini yerine getirmek amacıyla Mekke ve Medine' ye giden hacıların burada kahveyle tanışarak yeni tanıştıkları bu içeceği ülkelerine taşımalarıdır. Sonraki zamanlarda zengin hacılar, kahveyi sadece kutsal topraklarda içmek ile kalmayıp, ticari bir unsur haline de getirmişlerdir. Kahvenin Osmanlı Devleti'ne ilk defa hangi tarihte geldiği konusunda da birçok görüş bulunmaktadır⁴⁵.

⁴⁵ Toros, a.g.e., s.24.

Resim 5: Osmanlı Kahvehanesi Renkli Taş Baskı, Amadeo Preziosi, 1865.

Kaynak: Tanede Saklı Keyif, Kahve, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, Mart 2006.

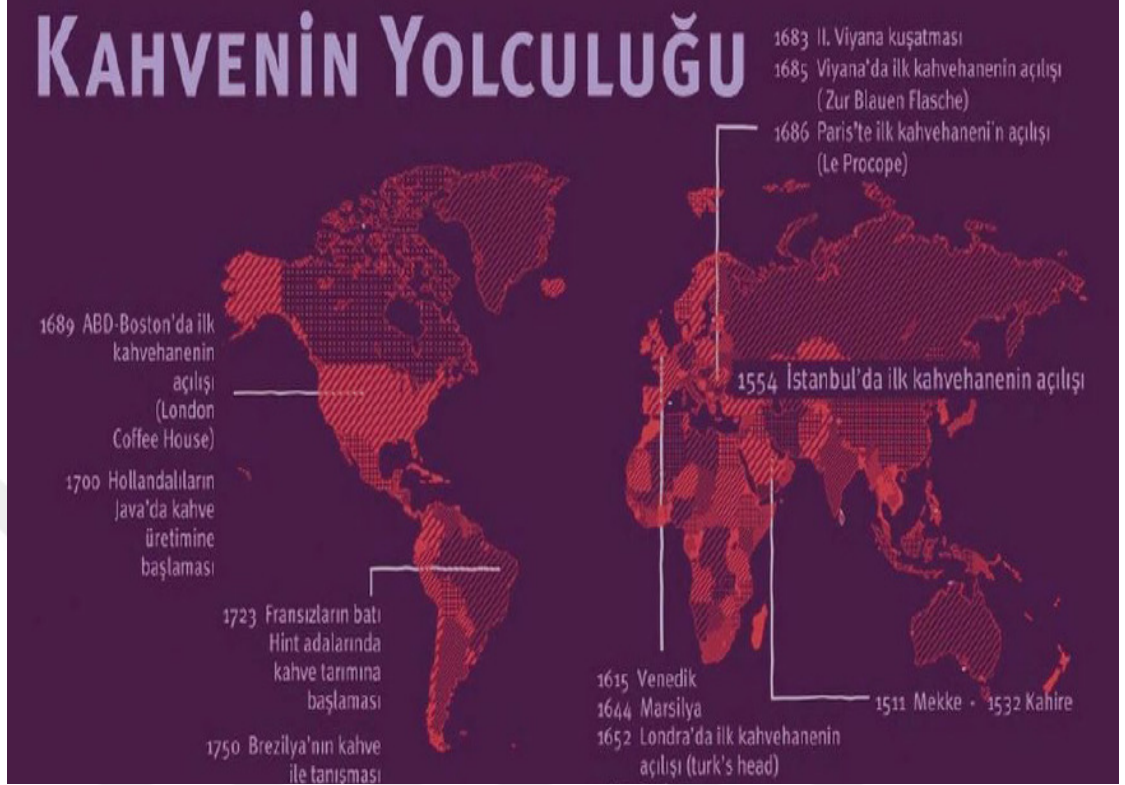
Kâtip Çelebi, kahvenin 1543 yılında gemiler vasıtasıyla İstanbul'a getirildiğini, fakat kahve konusunda çıkartılan yasaklama fetvalar nedeniyle kahveye karşı tepkisel bir durumun ortaya çıktığı ifade etmektedir⁴⁶.

Dönemin önemli tarihçilerinden Solakzâde kahvenin İstanbul'a ilk geliş tarihini 1519 yılı olarak vermektedir⁴⁷.

⁴⁶ İdris Bostan, "Kahve", **D.İ.A**, Cilt: 24, 2001, s. 203.

⁴⁷ Cengiz Yıldız, **Kahvehane Kültürü**, 2007, İstanbul, Beyan Yayınları, s.25.

Resim 6: Kahvenin Yolculuğu.

Kaynak: www.hamamonutahtakalekahvecisi.com/wpcontent/uploads/2013/11/kahvetarihi1.jpg.

Her ne kadar kahvenin Osmanlı Devleti'ne geliş tarihi net olarak bilinmese de ilk defa Kanuni Sultan Süleyman zamanında denk geldiği yaygın bir kanaattir.

Osmanlı Devleti'nin sadece hacılarıyla kahveyi tanıdığı bilgisi yetersiz olabilir. Yavuz Sultan Selim, Mısır'a sefer düzenleyerek Mısır topraklarını Osmanlı topraklarına katmıştır. Böylece kahvenin yoğun tüketimi söz konusu olan topraklara Osmanlı daha da yaklaşmıştır. Kahvenin bu dönemde Osmanlı'da yaygın hale gelmesi olasıdır ki bu bağlamda Fernand Braudel, Osmanlı Devleti'nde kahvenin ilk olarak 1511'de kullanılmaya başlandığını savunmaktadır. Lakin Peçevî, kahvenin İstanbul'a ilk olarak H. 962 (M. 1554) tarihinde geldiğini ve bu yıldan önce Rumeli'de kahve ve kahvehanenin dair bilginin bulunmadığını ifade etmektedir. Buna karşı Kâtip Çelebi, H. 950 (1543) yılında İstanbul ahalisinin kahveyle tanışıklığının olduğunu vurgular. Osmanlı'nın kahveyle tanışıklığının muhtemelen Mısır'ın fethinden sonra olduğu, ancak

kahvehane olarak mekânsallaşması, ancak yüzyılın sonlarına doğru mümkün olmuştur⁴⁸.

Resim 7: Mısır Kahire Kahvehanesi, 1883.

Kaynak: www.jeanleongrome.org.

Osmanlı halkı için dinsel mekânlar dışında bir araya gelip güzel vakit geçirebilecekleri anlar sınırlı durumdaydı.⁴⁹ Klasik dönemde Osmanlıda halkın günlük hayatta bir araya gelebildikleri yerler camiler, pazar yerleri, berber dükkânları, ticari anlamda hanlar, hamamlar, bedestenler idi. Bunların içinde camiler günde beş vakit Müslümanların ibadetini gerçekleştirmek için bir araya geldikleri yerlerdi. Bundan dolayıdır ki kahvehane sahipleri müşteri potansiyel yönünü de düşünülerek kahvehane yerleri camilere yakın yerlerde açılmıştır. Kahvehane yerleri namaz öncesi için bekleme salonu misali tasarlanmışlardır. Mekânlarda sedirlerde bağdaş kurup oturmuş müşteriler yer alırdı. Genel itibari ile kahvehane mekânının ortasında yer alan üç fiskiyeli havuzlar ile küçük bir cami avlu özelliğini yansıtıyorlardı⁵⁰.

⁴⁸ Taştan, a.g.m., s.63.

⁴⁹ Hans Dernschwas, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü 1494-1568*, çev. Yaşar Önen, 1992, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, s.58.

⁵⁰ Kılıç, a.g.e., s.33.

Resim 8:19. yy Başımda İstanbul'da bir Kahvehane, gravür, Th. Allom 1840.

Kaynak: Tanede Saklı Keyif, Kahve, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, Mart 2006.

Kahvehanelerde ayrıca ayna, tıraş fırçası ve ustura gibi unsurlarda bulunmaktaydı. Çünkü kahveciler ayrıca berberdiler. Namaz vakitlerini bekleyen kişiler için kahvehane yerlerinde, dini müzik ya da şiir dinletileri de yapılmaktaydı. İslam zaferlerinin anlatıldığı Muhammediye, Battal Gazi veyahut Hamzanâme ve benzeri eserler kahvehanelerde halkın dini duygularını yükseltmek için okunmaktaydı. Ayrıca müzik ve okunan kitaplar dinlenildiği esnada ocak kısımlarında kahveler pişer, pişen kahveler de müdavimlerine ikram edilmekteydi. Kahvehanelere her daim gelen müşteriler buralara bağlılıklarından ötürü müdavim olarak adlandırılmışlar. Kahvehane müşterilerinden müdavim biri olmak hesap konusunda kolaylıklar sağlamaktaydı. Kahvehane müdavimleri duvarlara tebeşirle çentikler atılarak hesabının çetelesini tutarlardı. Müdavim olmayan kişiler ise hesaplarını peşin öderlerdi. Hesabı tahsil etme yöntemi ise, sur dışında yer alan köylerdeki kahvehanelerde senede bir kez hasat dönemi veresiyelerin kapatılması biçimindeydi⁵¹.

⁵¹ Kılıç, a.g.e., s.34.

Resim 9: 19. yy Geleneksel Türk Kahvehanesi.

Kaynak: <http://www.turkkahvesidernegi.org/images/detail/detay4b.jpg>.

Kahvehaneler kısa bir süre boyunca cami ile bütünleşmiş biçimde olsa da bu durum zaman içerisinde özel mekânlar haline dönüştürülerek gösterişten uzak bir şekilde ucuz kahve tüketiminin olduğu yerler olmuştur⁵².

1555 tarihinde ise Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatında kurulan ilk kahvehaneden yaklaşık olarak kırk yıl sonra II. Selim ve ayrıca III. Murad dönemlerinde kahvehane sayısının altı yüzden fazla olduğu bilinmektedir⁵³.

Bu rakamsal artışlar doğrultusunda kahvehanelerin kısa bir süre içerisinde kabul görmesini sadece ucuz hizmetlerin sunulduğu yerler veya kahvehanelerin namaz vakitleri öncesi kişilerin bekleme yerleri olması konuyu anlamamızı kolaylaştıracaktır.

Kahvehane yerlerinin bu şekilde benimsenmesinde etki eden diğer bir faktör ise erken dönemde Osmanlı geleneksel mahalle yaşantısıydı. Geleneksel bakış açısı Karagöz oyunu perdesine benzemekteydi. Dinsel farklılıklar dışında, dil ve etnik farklılık önemsenmezdi. İmparatorluğun her sınıf ve bölgesinde kişiler belirli bir

⁵² Helene Desmet Grégoire, **Doğuda Kahve ve Kahvehaneler İstanbul**, Yapı Kredi Yayınları, 1999, s.17.

⁵³ M. D'Ohsson, **18. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler**, çev: Zehran YÜKSEL, Tercüman 1001 Eser, s.52.

kurallar hizasında riayet ederek bir arada bulunurlardı. Bu insanlar için kahvehaneler ve ayrıca mahalle mescitleri bir toplantı niteliğindedi⁵⁴.

Kahvenin Osmanlı Devleti' ne girmesinden itibaren kahve içilen mekânlar yani kahvehaneler ortaya çıkmıştır. Kahvehaneler zamanla modern dönemlere ait fonksiyonel değişime uğramışlar. Osmanlı'da ve Cumhuriyet' in kuruluş dönemlerinde, yaşanan sosyal ve siyasal değişmelerde, etkin rol oynamış ve ayrıca toplumun nabzını tutmuştur. Kahvehaneler toplumsal değişim süreçlerinde eleştirilerin yapıldığı mekânlar olmuş ve kültürel değişim süreçlerinin en önemli vasıtalarından biri olmuştur. Kahvehaneler, ilk zamanlarda konuşulan konular itibariyle geleneksel çizgiler içerisinde kalmış, zamanla müdaviplerinin konularına ve özelliklerine göre, sosyal yaşamı etkileyebilecek sohbetlerin ve bilgi alışverişlerinin yapıldığı yerler olmuşlardır⁵⁵.

Osmanlı döneminde Kahvehaneler çeşitli sosyal diyeceğimiz grupların kullanılmış biçimlerine göre farklı isimlerle şehrin farklı yerlerinde konuşlanmışlardır.

Bunları kısaca şöyle açıklayabiliriz:

Mahalle Kahvehaneleri: 16. yüzyıl esnasında yaygınlaşan mahalle kahvehaneleri namaz saatini bekleyen kişilerin mekânı olarak ortaya çıkan kahvehanelerdir.

Esnaf Kahvehaneleri: 16. yüzyıldan itibaren İstanbul'un ticaret merkezi sayılacak yerlerde kurulmuştur.

Yeniçeri Kahvehaneleri: 17. yüzyılın ortalarından itibaren özellikle Boğaziçi sahillerinde ortaya çıkmıştır. Bu kahvehanelerin önemi, bir kısım ayaklanmaların merkezi halinde olmasından ileri gelmektedir.

Semai (Çalgılı) Kahvehaneler: 1826' nın ramazan ayına özgü bu kahvehanelerin Cuma akşamları ve ayrıca kış dönemlerinde açıldığına ilişkin kayıtlar bulunmaktadır.

⁵⁴ Ortaylı, a.g.e., s.42.

⁵⁵ İsmail Ediz, "Osmanlı'lardan Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Kahvehaneşer ve Sosyal Değişim" , **Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi**, s.180.

Esrarkeş Kahvehaneleri: İstanbul'da Tahtakale, Silivrikapı semtlerinde yer alan kahvehanelerdir. Bu kahvehaneleri mesken edinmiş düşkün ya da ermiş gibi tanımlanan kişilerce bahsedilen yerlerdir.

Tiryaki Kahvehaneleri: İstanbul şehrinin en eski kahvehaneleri özellikle 17. yüzyıl başlarında sayıları artmaya başlayan ve Süleymaniye' de yer alan tiryaki çarşısı kahveleridir. Bu kahvehanelere özellikle kültürlü, bilgili kişiler gelmekteydi. Tiryaki kahvehanelerinin bir diğer özelliği ise duvarlarındaki taş işçiliğidir.

İmaret Kahvehaneleri: Bu kahvehaneler cami yanlarında namaz vaktini bekleyenlerin oturduğu kahvehanelerdir. Daha sonra bu kahvehaneler kıraathane şekline dönüşmüştür.

Seyyar Kahvehaneler: Çarşı ve pazarlarda da iş yapanlara kolaylık sağlamak amacıyla kurulan kahve ocaklarıdır. Ayaküstü satış işlevi gören bu kahvehanelerde, kahveler seyyar ocaklarda pişirilerek satılırdı. Ayrıca dükkânlara da servis yapılmaktaydı⁵⁶.

Yukarıda kısaca değinilen bu kahvehane çeşitleri daha sonra “Osmanlı'da Kahvehane Çeşitleri” başlığı altında açıklanacaktır.

2.1. Kahvenin Sosyalleşmesi

Kahvehaneler, ilk ortaya çıktıklarında, “Kahvenin tüketim mekânı” gibi bir anlayışla ortaya çıkmıştı. Ancak daha sonra buralar; sohbet, eğlenme, dinlenme, bilgilenme, gazete okuma, gündemi takip etme, siyasi tartışma yapma, kültürel etkinlikler meydana getirme gibi fonksiyonları da üstlenerek günümüze ulaşmışlardır⁵⁷.

Genel itibariyle kahvehane kültürü ortaya ilk çıktığı dönemden beri kültürel ve sosyal ilişkileri bir nebze şekillendiren ve toplumun yaşamış olduğu toplumsal dönüşümlerini yansıtan mekânlar niteliği taşımaktaydı. Bu durum farklı toplumlarda farklı kültürel ve dini nitelikleri ile farklı şekillerde gelişim göstermiştir. Fakat kahvehanelerin sosyal bir mekân olarak ortaya çıkması neredeyse tüm toplumlarda ortak bir özellik olarak değerlendirilebilir. Kahvehane kültürünün başka mekânlara bir alternatif olarak çıkması hiç şüphesiz bir takım tepkileri de meydana getirmiştir. Bireylerin ve ayrıca toplumların eski alışkanlıklardan yeni bir alışkanlığa geçmesi

⁵⁶ Evren, a.g.e., s.47.

⁵⁷ Yıldız, a.g.e., s. 35.

şüphesiz ki tepkilere sebebiyet vermiştir. Tabii ki bu tepkilerde toplumdaki topluma farklılıklar göstermektedir. Fakat şunu da bir gerçek ki; kahvenin kendine has kokusu, tadı ve cazibesi ile tüm bu karşıt durumların üstesinden gelmesine olanak sağlamış ve tüm dünyada ortak bir içecek paydasında toplamayı şüphesiz ki başarabilmiştir⁵⁸.

Balıkhaneye Nazırı Ali Rıza Bey, Osmanlı kahvehanelerini, tiryaki kahvehaneleri üzerinden şu şekilde tahlil etmektedir:

İstanbul esnafının çoğu öteden beri bir semtte toplanırlardı. Hasırcılar, kurukahveciler, kürkçüler, çadırcılar, bakırcılar, zahireciler, yağlıkçılar, balmumcular, örücüler, gümüş ve altın eritip satanlar, tülbençiler, kavaflar, sahaflar gibi⁵⁹....

Tiryaki Çarşısı çok eskidir. Bu çarşıda bulunan dükkânlar şimdiki gibi birkaç harap kahvehaneden ibaret değildi. Vaktiyle muşamba fenerciler, divitçiler, altın varakçı esnafı da bu çarşıda sanatlarını icra ederlerdi. Zenci, köle ve cariyelerin satıldıkları esir pazarı da bu çarşıdaydı⁶⁰.

Kahvehane sayılarının artmasıyla kahvehane sahipleri daha çok müşteri toplayabilmek için adeta bir yarış içine girişmişlerdir. Bu kahve sahibi esnafların birçoğu müşteri kazanabilmek adına canlı eğlenceler tertipleyerek diğer kahve esnaflarına üstünlük kazanmaya gayret etmişlerdir⁶¹.

Resim 10: Kahvehane önü.

Kaynak: <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/yasam/173824.aspx>.

⁵⁸Şafak Tunç, **Osmanlı Payitahtında Kahvehane ve Kahvehane Kültürünün Yeri**, İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014, İstanbul, ss. 45 – 46.

⁵⁹ B.N. Ali Rıza Bey, **Bir Zamanlar İstanbul**, ss.44-46.

⁶⁰ B.N. Ali Rıza Bey. a.g.e., s.67

⁶¹ Hattox. a.g.e., s.92

Türk kahvehane mekânları özellikle ramazan aylarında hareketli ve eğlenceli birer merkez haline gelmekteydi. Böylece halk sosyalleşme adına güzel vakit geçirmiş oluyordu. Bu da kahvehanelere karşı olumlu bir bakış açısı kazandırıyordu⁶².

16. yüzyılda kahvehanelerde saz eşliğinde şiirler okunur ve ozanlar bir arada toplanırlardı. Böylece bu ozanların kahvehanelere girmesi âşık kahvehanelerinin daha çok yaygınlaşmasını sağladı. 19. yüzyılda bahsini ettiğimiz bu kahvehane türü İstanbul'da en gözde mekânlar olarak dikkat çekmekteydi. Yüzyılın sonlarına doğru Erzurum, Sivas, Artvin, Konya, Adana ve Kayseri gibi iller başta olmak üzere Anadolu coğrafyasının farklı bölgelerinde varlığını sürdüren bu kahvehane geleneğinin İstanbul'da giderek zayıfladığı belirtilmektedir⁶³. Ozanların bir araya gelerek atışmalarda bulunduğu bu kahvehaneler atışmaları dinlemek için gelen halk tarafından dolduruluyordu. Böylece hem kahvehane sahibi ekonomik gelir sağlamış oluyor hem de ozanlar ekonomik kazancın yanında hünelerini sergilemiş oluyordu. Kahvehane sakinleri ise sosyalleşme açısından güzel vakit geçirmiş oluyorlardı⁶⁴.

Osmanlı toplumunda sosyalleşme adına toplumun bir araya geldiği yerler genelde tekkeler ya da dergâhlardı. Buralarda insanlar çoğunlukla uhrevi ve dini ağırlıklı sohbetler ederdi. Lakin kahvenin ve kahvehanelerin toplum nazarında yeri değişerek farklı bir konuma gelmiştir. Şöyleki; insanlar artık kahvehanelerde toplanarak siyasi, edebi ve dünyevi konuları konuşur olmuşlardı⁶⁵. Bu da kahvehaneyi Osmanlı kültürel mirasında yeni bir olgu olarak ortaya çıkarmış oluyordu.

Kahve kültürünün Osmanlı toplumuna girmesiyle beraber kendine özgü bir kültür oluşturduğu denilebilir. Cezve, fincan, kahve, kakule, akamber, zarf gibi farklı malzemelerin tedarik edilmesi kahvenin istek ve zevke göre pişirilmesi ve son aşama olarak ikram edilmesi tek başına merasim havasını taşıyordu. Özellikle konaklarda ve sarayda bu merasim başlı başına tören havası içinde sergileniyordu⁶⁶. Yapılan bu merasim ve törenlerle halk hem kahvesini içip hem de merasimi icra ederken sohbetler aracılığıyla tanışıklık sağlayıp bu sayede halk sosyalleşiyordu.

⁶² Yıldız, a.g.m., s. 638.

⁶³ Dilaver Düzgün, **Erzurumda Kahvehaneler ve Âşık kahvehanesi Geleneği**, aktif yayınevi, 2005, İstanbul, s.52.

⁶⁴ Şahbaz, a.g.e., s.39.

⁶⁵ Şahbaz, a.g.e., s.136.

⁶⁶ Armağan Karal Desem, **Kahve**, Şadi Kültür Sanat yay., 2000, s.25.

Resim 11: Tophanede Bir Kahvehane İçi, (Antoine Melling, 1819).

Kaynak:<https://www.dunyabulteni.net/kultur-sanat/kahvehaneler-osmanli-da-halkin-sesinin-duyuldugu-kamusal- alanlardi-h301417.html>.

Osmanlı Devleti döneminde kahvehane yerlerinin çeşitli görevler üstlenmesi yönetimdeki güçler için olumsuzluğa yol açmıştır. Bundan ötürü kahvehaneler bazı yasaklama ve engellemelere maruz kalmıştır. Bu engellemeler ve yasaklar, devlet nezdinde kahvehanelerin sosyolojik açıdan gücünü göstermektedir. Çünkü devlet bu mekânlarda siyasi muhalefetin güç kazandığını düşünmekte ve bu mekânları tehlikeli olarak addetmektedir⁶⁷.

Bilgi ve fikir alışverişlerinin çok sık gerçekleştiği kahvehaneler dönemin siyasi güçleri için daimi surette tehlikeli yerler olarak görülmüştür. Osmanlı döneminde İstanbul’ da cami ve mescidin yerini alan ilk siyasi konuşmaların yapıldığı yer olan bu kahvehaneler mevcut otorite için tehlike arz eden muhalefet odaklı yerler haline gelmiştir. Öyleki IV. Murat zamanından itibaren bu yerler çoğu defa baskı altında tutulmuş, III. Selim ve II. Mahmut zamanlarında ise hem kontrol altında tutulmuş hem de kapatılma ile yüz yüze gelmiştir. II. Mahmut döneminde kapatılan Yeniçeri Ocakları

⁶⁷ Bajmaku, a.g.e., s.34.

bir nevi kendilerine ait olan kahvehanelerde varlıklarını sürdürmek istemişler de otorite tarafından bu mekânlar da kapatılmışlardır⁶⁸. Bu da kahvehane mekânlarının mevcut yönetimlere ne kadar tehlikeli bir hal aldıklarını göstermektedir.

Ulla Heise' nin Kahvehaneler hakkında ki şu görüşü dikkate değer;

*İsyan yuvaları, komplolar düzenleyen kişilerin buldukları, kamu düzenini tehdit eden kişilerin toplandıkları yerler*⁶⁹....

Görüldüğü üzere 14. yüzyıllarda kısmi olarak Osmanlı topraklarına başlayan kahvenin yolculuğu bu topraklarda geniş bir yayılım alanı bulmuştur. Dervişlerin, hac yolcularının ve tüccarların yanı sıra savaş ve seferlerin kahvenin yayılmasında katkıları yadsınmayacak kadar büyük rol oynamıştır. Sosyal hayata entegre olmadan önce saray ve üst zümreye ait olan bu yeni içecek, zamanla serüvenini genişleterek halk nazarında karşılık bulmuştur. Kahve artık bir içecekten ziyade bir sohbet arkadaşı halini almış yeri geldiğinde ise bir ilaç hüviyeti kazanmıştır. Toplumda yeri değişen kahve sosyalleşerek mekân haline gelmiş ve dahi meslek guruplarına, ediplere, âlimlere ve daha nice değişik zümrelere ait mekânlar olmuştur. Bunun yanı sıra sosyalleşmenin boyutu süregelen vakitte bozulan siyasi dengelerle birlikte dozajı yükselmiş ve yer yer guruplaşmalar ve dahi isyanlara bile yol açmıştır. Bu da otorite tarafından anlaşılacak yasaklar ve kapatmalarla karşı karşıya kalmasına zemin hazırlamıştır. Son olarak kahve artık bir içki değil hem mekân hem de sosyalleşmenin adı olmuştur⁷⁰.

2.2. Kahvenin Mekânsallaşması

Kahvehane kelimesi; kahve hanesi / kahve evi anlamında kahve içeceğinin içildiği yer, anlamlarında tabir edilen bir terimdir. Fakat kahvehaneler ilk ortaya çıktığı zamandan sonraki dönemlerde sosyal ilişkilere şekil veren ve toplumda yer alan halkın yaşamış oldukları toplumsal dönüşümleri bir yönüyle yansıtan bir mekân özelliğini taşımaktadır⁷¹. Diğer bir şekilde tarif edilecek olursa; kahvehane vakit geçirmek, dinlenmek ve buna benzer amaçlar için açılan ve ayrıca kahve, çay gibi alkol olmayan içeceklerin satıldığı yerdir⁷².

⁶⁸ Ahmet Yaşar, “Osmanlı Kahvehaneleri: Sivil Eğitim Kurumları”, *Çevre Dergisi*, 2005, s.30.

⁶⁹ Heise, a.g.e., s.137.

⁷⁰ Tunç, a.g.e., ss. 33-35.

⁷¹ Ahmet Yaşar, “Osmanlı Şehir Mekânları: Kahvehane Litaratürü”. *Türkiye Araştırmaları Litaratür Dergisi*, 2005, C.3, S.6, s.238.

⁷² Şahbaz, a.g.e., s.39.

Kahvehaneler ortaya çıktığı ilk zamanlarda, “kahvenin tüketim mekânı” anlamında bir anlayış ile meydana gelmiştir, akabinde bu yerler; sohbet, dinlenme, eğlenme, gündemi takip edip gazete okumak, siyasi tartışmalarda bulunmak ve kültürel etkinlikler yapmak gibi özelliklerde üstlenerek çağımıza kadar ulaşmıştır⁷³.

Kahvenin beğenilip geniş kitlelere ulaşmasıyla kahvehaneler birçok yerde mekân olarak faaliyet göstermeye başlamıştır. Bu yeni işletim faaliyeti büyük oranla örnek aldıkları mekânların veya içinde buldukları binanın genel özelliklerini belirlemektedir. Bundan dolayı ilk etapta kahvenin satışı için üç şekilde kahve satış noktalarının meydana çıktığı belirtilebilir⁷⁴.

Resim 12: Osmanlı Kahvehane Mekânı.

Kaynak: <https://www.dunyabulteni.net/kultur-sanat/kahvehaneler-osmanli-da-halkin-sesinin-duyuldugu-kamusal-alanlardih301417.html>.

İlk olarak bahsini ettiğimiz ocaklardan “kahve ocakları” “çarşıda esnafılık yapan kişilere kolaylık sağlaması için daha çok alış veriş mekânlarında yer alan” ayaküstü satış “dükkanları” olarak tasnif edilebilir. Şu da bir esastır ki; istisnalar olmasıyla beraber, bir odanın ve yahut mekânın en çok görünen yerinde bırakılan kahve ocağında,

⁷³ Yıldız, a.g.e., s.35.

⁷⁴ Şahbaz, a.g.e., s.39.

müşteriler ya da tüccarlar için kahve oracıkta pişirilip sunumu yapılırdı. Bundan sonraki süreçte çarşıda mevcut esnafalara kahve götürülmesi için çırakların çalıştırıldığı bir dönem başlamıştır⁷⁵.

Resim 13: Osmanlıda Bir Kahvehanede Tavla.

Kaynak: <https://tr.pinterest.com/pin/517702919640859275/>.

Esnaf dükkânlarının bulunduğu hanlarda, ticaret merkezlerinde kahvehane olarak kullanılan pek çok yer, bu amaçla inşa edilmiş özel bir yer olmaktan çok birbirinin benzeri bir han odasıydı. Bu kahvehaneler bağımsız bir birim değildi, tersine ticari amaçlı bir yapının ya da benzeri bir yerin, vakıfların, kervansarayların, kimi zaman da bir hamamın parçasıydı. İlk kahvehanelerin İstanbul'un en işlek ticaret merkezi Tahtakale'de açılması boşuna değildir⁷⁶. Anlaşıldığı üzere, kahve sadece yüksek zümrelerin ve ya sarayda misafir ağırlamakta sunulan bir içecek olmaktan çıkmış, artık her kesimin ulaşabileceği bir içecek halini almıştır. Bununla beraber arz ve talebin karşılanması için kahvenin sunulup satıldığı mekânlar olan kahvehaneler, kahveocakları kurulmaya başlanmıştır. Kahvehaneler mekânsal olarak ait oldukları zümrelerin

⁷⁵ Şahbaz, a.g.e., s.39.

⁷⁶ C. Jean David, Osmanlı Döneminde Halep'teki Kahvehaneler Çarşısı ve Mahalle Kahvehaneleri, **Doğuda Kahve ve Kahvehaneler**, Editörler: Hélène Desmet-Grégoire; François Georgeon, çev: Meltem Atik, Esra Özdoğan, 1998, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, s.134.

ve yerlerin özelliklerini taşımışlardır. Özellikle İstanbul’ da nüfusun kalabalık olduğu çarşı, imarethane ve ibadethane civarlarında kurulmuşlardır⁷⁷.

Kahvehanelerin özellikle ekonomik getirisi ve sunduğu toplumsallık biçimi, vakıfların kurulmasında kendine yer verilmesini adeta zorunlu kılıyordu. Çarşı ile kahvehane arasında, en azından başlangıçta, doğrudan bir bağ olduğunu söyleyebiliriz. Kahvehaneler çoğunlukla yerleşim merkezlerine uzak olmayan çarşı bölgesinde çeşme, cami, ya da önemli ekonomik merkezlerin (han, vakıf, kervansaray gibi) yanında kurulan ikincil mahallelerin merkezlerinde, daha çok da bazı kamusal işlevleri üstlenen hamamların yanında kurulurdu⁷⁸.

Kahvehaneler sıkça gidilen bu tür hizmet yerlerinin içinde ya da yakınında açılırdı. Bu bağlamda daha sonra da korunmakla birlikte, yalnızca “kahvehane” olarak açılan bağımsız mekânlarla kendi kimliğine kavuşabilecekti.

“Kanuni ömürlerinin sonlarında (ölmeden önceki dönemlerinde) bütün bu gibi keyif verici şeylerden kaçındıklarından, İstanbul meyhanelerinin hepsini kapamış ve bu işlere bakan makamları lağvetmiştir. Bunun üzerine zamanın şairlerinden birisi:

*Bir sayha erip vücud-u humarın alameti,
Çökmüştü başıma cümle cihanın kasaveti,
Aklım başımda yoktu mahmur idim kati,
Bir nida erişti, dedi gör bu musibeti,
Humlar şikeste cam tehi, yok vücudu mey,
Kıldın esir-i kahve bizi hey zemaite hey!*

beytini söylemiş olduğu, tarihlerde kaydedilmektedir⁷⁹.

Peçevi’ nin aktarımına göre kahvenin kullanılmaya başlandığı tarihi 1554 yılında olup, o vakte kadar İstanbul’da kahve, kahvehane yokmuş. Ancak o tarihten sonra Halep’den Hâkim ve Şam’dan da Şems adlarında iki kişi gelerek, Tahtakale’de birer dükkân açtıkları ve burada kahvecilik yaptıkları ve bundan sonra buralara yavaş yavaş keyif ehli, kâtipler, şairler ve devrin ileri gelenleri toplanarak, kimi tavla, kimi satranç oynamakta, bir kısmı da kitap ve divan okudukları bilinmektedir⁸⁰.

⁷⁷ Şahbaz, a.g.e., ss.41-43.

⁷⁸ David, a.g.e., s.134.

⁷⁹ B.N.Ali Rıza Bey, a.g.e., s.144

⁸⁰ B.N.Ali Rıza Bey, a.g.e., s.145.

Resim 14: Osmanlıda Bir Kahvehane.

Kaynak: Atatürk Kitaplığı Kartpostal Arşivi, 25167.

Kahve kibar meclislerinde de fağfuri (Çin yapımı fincan) ve çini fincanlar ve gümüş kafesli zarflar içinde kullanılmaya başlamıştır. Son zamanlarda Direklerarasında meşhur Hacı Reşid'in çayhanesi ile bez fabrikası kapı çuhadarı olduğu halde, yalnız Ramazana mahsus olmak üzere, yine Direklerarasında bir dükkân kiralayan meşhur Hacı Murad'ın pişirdiği kahveler pek nefis olduğu gibi, yapmacık olan hiddetleri de meşhur olup kahvehanede şair Hikmeti ile geçen bir diyalogu şu şekildedir;

Kahve ruy-i siyah anı içmez Hikmeti
Kahveci de hiddetlenerek o da şaire şu sözlerle karşılık vermiş.
Buna ehl-i irfan şezfoeti derler,
iç anasını...diğimin nikbeti⁸¹

Bir de Ramazan gecelerinde en fazla kalabalık olan yerler Aksaray, Divanyolu, Tophane, Şehzadebaşı, Direklerarası, Galata'daki Çeşme Meydanı gibi caddeler olup, bu caddelerde bulunan kahveler ve çaycı dükkânlarında ve tulumbacı kahvelerinde büyük hazırlıklar yapılır ve Ramazan geceleri dükkânların içerisi hıncahınç dolardı. Garsonlar bellerinde peştemallar olduğu halde, ellerindeki maşaları şakırdatarak, dört tarafa seğirtip:

Buyurun ağalar, buyurun. Sözleriyle devamlı müşteri çağırırlar ve bir taraftan da çubuk, kahve, nargile ve ateş yetiştirmeye çalışırlardı. Bunun için kahvelerin

⁸¹ B.N.Ali Rıza Bey, a.g.e., s.153.

sahipleri garsonların genç ve çevik ve bu işlerde yatkın olmasına çok dikkat ederlerdi. Bu gibi kahvelerin bazılarında saz şairleri, bazılarında da zurna veya klarnet, çifte nara darbuka, maşalı zil gibi çalgılar bulunduruldu. Sonraları münasip yerlerde kiraathaneler açılarak, Ramazan geceleri zamanın en seçkin müzisyenleri ve okuyucuları, incesazlar bulundurulmaya başlandı⁸².

Kahvehanelerin mekânsallaşması kamusal alan ihtiyacının ve ortak alanın çoğalmasıyla özellikle ziyaret yerlerinde duyulan ihtiyaçla birlikte artmış ve gündelik hayata yerleşmiştir.

2.3. Osmanlı'da Kahvehane Çeşitleri

Mahalle kahvehaneleri; 16. yüzyıldan itibaren hızlı bir şekilde yalınlaşmaya başlamıştır. Kentin tamamına yayılan en yaygın olarak gösterilen kahvehane türü mahalle kahvehaneleridir ve bununla birlikte günlük hayatta sosyal ve kültürel bakımdan bir hayli katkısı olan mekân halini almıştır. Mahalle kahvehaneleri vasıtasıyla içe kapalı geleneksel hayat tarzının dışa dönük bir hale gelmesi söz konusudur. Bunun manası mahallede oturanların bu paylaşımın bir parçası haline gelmesidir. Böylelikle bu mekânlar vasıtasıyla mahalle sakinleri de sokak şehir hayatına doğrudan katılabilme olanağını elde etmişlerdir⁸³.

Mahalle kahvehaneleri namaz saatini bekleyen mahalle sakinlerinin zaman öldürme mekânı olarak bilinmektedir. Bu yönüyle mahalle kahvehaneleri zaman içerisinde camilerin yanında şekillenen önemli bir tüketim ve buluşma mekânı olarak toplumsal hayatta yer bulmuştu. Bundan dolayı kısa zamanda mahalle kavramı içerisine dini mekân olan cami ve özel mekân olan hanenin yanında mekânsal olarak mahalle kahvehanesi de dâhil olmuştu⁸⁴. Bununla birlikte mahalle halkının sivil ve dinî alanlardan bağımsız bir şekilde sokak kültürüne adapte olmalarını ve kent yaşamıyla doğrudan ilişki kurabilme olanağını da elde etmelerini sağlamıştır. İnsanlar bu kahvehaneler sayesinde ev, iş, cami üçgeninden çıkarak yeni sosyal bir yaşantıya kavuşmuştur⁸⁵.

Esnaf kahvehaneleri; mahalle kahvehanelerine benzer şekilde 16. yüzyılın sonlarına doğru yaygınlaşan ve İstanbul'un ticari yerleri sayılacak merkezlerde

⁸² B.N.Ali Rıza Bey, a.g.e., s.147.

⁸³ Şahbaz, a.g.e, s.53.

⁸⁴ Cem Sökmen, *Aydınlığın İletişim Ortamı Olarak Eski İstanbul Kahvehaneleri*, 2011, İstanbul, Ötüken Neşriyat.s42.

⁸⁵ Ortaylı, a.g.e., s.42.

kurularak “şehre ekonomik hayatı içinde oluşan üretime dayalı kültür geleneğinin” mekânları olmuştur. Esnaf kahvehaneleri 16. yüzyılın sonlarından itibaren Mahalle kahvehanelerine benzer şekilde yaygınlık kazanan bir kahvehane modeli olmuştur”⁸⁶. Bu kahvehaneler genellikle İstanbul’da ekonomik yaşamın yoğun olduğu yerler olarak bilinen Haliç kıyıları, Aksaray, Beyazıt, Eminönü, Galata ve ayrıca Üsküdar mevkilerinde yoğunluktadır. Kahvehane değişik meslek alanlarındaki kişilerin bir araya geldiği ve ayrıca kendi gruplarına ait olan kahvehanelerin olması da müşteriler arasında ortak bir yön oluşturmuştur. Bu bölgelerde teşekkül eden esnaf kahvehaneleri, bünyelerinde farklı meslek gruplarını barındırmaktaydı. Bu mekânlardaki iş gücü ve kişilerin liyakati, lonca sistemi esas alınarak, esnaf kethüdaları tarafından denetlenirdi⁸⁷.

Esnaf kahvehaneleri müşterilerinin özelliğinden dolayı çeşitli guruplara bölünürlerdi. Bu gurupların birinde ise olan alt sınıf insanların toplandığı ve genellikle ticaret hane sahibi olmayan insanlar oluştururdu. Bu kahvehanelerin çoğu Haliç kıyıları tarafında yerleştiği, bu bölgelerde ise genellikle taşımacılık ve inşaat işlerinin fazla olduğu alanlardır. Bu kahvehanelerinin genellikle müşterileri hamallar, inşaat işçileri ve taşımacılık serbest meslek işçilerinden oluşturmaktaydı. Giderek bu mekânları yalnızca zaman öldürmek ve eğlenmek için değil, iş kolları arasındaki dayanışma iş bulma ve buna benzer yardımlaşmalar için adeta bir iş bulma merkezi haline geldi. Geleneksel meslekler zamanla ortadan yok olunca, özelliklerini yitirip işçi talebini karşılamayanlara yönelik amele pazarları haline tahvil oldu⁸⁸.

Yeniçeri Kahvehaneleri; Tulumbacı kahvehanelerinin öncüsü sayılan yeniçerileri kahvehaneleri 17. yüzyılın ortalarından itibaren yaygınlaşmışlardır. Bu kahvehaneler genellikle büyük ve süslü mekânlardan oluşurdular. Bu kahvehanelerin kurulduğu muhitlere baktığımızda ise şehir nüfusunun yoğun olduğu yerlerden çok özellikle en güzide yerlerine Boğaziçi ve deniz kıyısına kurulmuştur. Yeniçerilerin 17. yüzyılda işletecekleri bu kahvehaneler gayet büyük ve fevkalâde süslü mekânlardı. Bu kahvehanelerin kurulduğu muhitlere baktığımızda ise genellikle İstanbul’un en güzel

⁸⁶ Sökmen, a.g.e., s.45.

⁸⁷ Evren, a.g.e., s.50.

⁸⁸ Evren, a.g.e., s.51.

manzaralı yerleri olan, çoğu nâzır sur bedenleri üstüne yahut denizin üstüne çakılmış kalaslar üzerine kurulurdu⁸⁹.

Âşık Kahvehaneleri; Âşık kahvehanelerinin kesin olarak ortaya çıkış tarihi bilinmemektedir. Bu kahvehanelerin ortaya çıkışının, 16.yüzyılın sonları 17. yüzyılın başları olduğu düşünülmektedir. Âşık kahvehanelerinde genellikle saz şairlerinin bir araya gelerek gerçekleştirdikleri sohbetleri ve muhabbetleri yanı sıra söyledikleri koşma, mani, türkü ve destanlarla birlikte hem halk edebiyatının hem de tasavvuf edebiyatının örneklerini sunmaktadırlar. Âşık kahvelerinde, saz çalıp şiir okuyan şairler, genellikle kent yaşamı içinde yoğrulmuş fakat kırsal kesimin halk edebiyatıyla da yakından ilgilenen kişilerdi⁹⁰. Bununla birlikte sözlü kültürde yer edinmiş olan unsurlar bu kahvehanelerle birlikte insanlara en kısa zamanda iletile imkânı bulmuşlardır. Bu kahvehanelerde saz şairleri okudukları türkülerle, destanlarla birlikte insanların sesleri olmayı başarmışlardır. Günlük hayata dair olan haberleri yakından takip eden şairler ise bu kahvehanelerden siyasi ve toplumsal mesajlar vermekten geri durmamışlardır. Âşık kahvehaneleri, kentteki taşranın sesi ve sıradan insanın gündelik olaylar karşısındaki hislerini duygularını ifade eden biçim düşüncelerini yansıtan bir forum olarak tanımlanmakta ve şehir ile kırsal bölgeler arasında iletişim görevini üstlenmektedir⁹¹.

Yazlık Kahvehaneleri; yazlık kahvehaneleri özellikle Haydarpaşa Büyükdere, Beykoz, Kâğıthane, Küçüksu, gibi nehirlerin nazır yerlerinde bulunmaktaydı. Bu kahvehaneler genellikle etrafı kapalı ve bahçeli tipte kahvehanelerdir. Bu kahvehanelerin en önemli özellikleri ise çoğunun nehir kenarlarında yerleştikleri için yaz yağmurlarıyla birlikte oluşan güzel manzara ortamları ise müşterilere sınırsız keyif ortamları sunmalarındadır. Arkasında depo gibi yerlerin bulunduğu ve ani yaz yağmurunda bu kapalı alana geçilen yazlık kahvehaneler yaz ayları için de farklı amaçlar için kiraya verilebilmekteydi⁹².

Semai (çalgılı) Kahvehaneleri; İstanbul'da 19. yüzyıldan itibaren hızlı bir şekilde yalınlaşmaya başlayan semai kahvehaneleri, âşık kahvehanelerine

⁸⁹ Reşat Ekrem Koçu, **Yeniçeriler**, 1964, İstanbul, Nurgök Matbaası, s.297.

⁹⁰ Kılıç, a.g.e., s.64.

⁹¹ Ekrem Işın, **Bir İçecekten Daha Fazla: Kahve ve Kahvehanelerin Toplumsal Tarihi, Tanede Saklı Keyif**, Yapı Kredi Yayınları, 2001, İstanbul. s.36.

⁹² Süheyl Ünver, "Türkiye'de Kahve Ve Kahvehaneler", **Türkiye Etnografya Der.** Sayı. V, 1963, Ankara, s.43.

benzemektedir. Ama işleyiş tarzları genellikle “müdavimleri ve işlevleri bakımından” daha çok halk edebiyat alanlarında hizmet etmiş kahvehanelerdir. Bu kahvehaneler özellikle Ramazan ayında en çok tercih edilen mekânları arasında yer almaktadır. Zaten bu mekânlar da Ramazan ayına göre faaliyetler düzenlenmektedir. Âşık sazından farklı ve çok çeşitli çalgı aletlerinin çalınmasından ve ramazan ayına özgü çalgıcılar getirilmesinden ötürü de özellikle Tanzimat’tan sonra çalgılı kahve biçiminde adlandırılanlar da olmuştur⁹³.

Bu kahvehaneler İstanbul şehrinin işlek ve en önemli yerleri olan Galata, Çeşme, Laleli, Çukurçeşme Meydanı, Deftardar ve Kasımpaşa gibi bölgelerde bulunurdu. Semaî kahvehanelerini genellikle tulumbacılar tarafından kullanılması ve bu mekânları tulumbacılar tarafından çalıştırılmasından dolayı tulumbacı kahvehaneleri de denilmiştir. Bu yüzden semaî kahvehaneleri mekânda icra edilen sanattan dolayı “çalgılı kahvehaneler” müdavim ve işletmecileri bakımından ise “tulumbacı kahvehanesi” diye anılmıştır. Kış mevsimleri ve özellikle de Ramazan ayı ve Cuma akşamları yoğun olan bu mekânlara sadece tulumbacılar gelmemekteydi⁹⁴.

Tiryaki Kahvehaneleri; Tiryaki kahvelerinde genellikle ilim irfan sahibi olanlar kişiler bulunurdu. Bu kahvehanelere giden müşteriler burada lüle nargile içerlerdi. Bu kahveneleri Balıkhane Nazırı Alı Rıza Bey şu şekilde tanımlamaktadır:

Tiryaki çarşısındaki kahvehaneler; vaktiyle bu çarşıda ilim ve irfan sahibi kibar ve zarif kişiler için muntazam kahvehaneler vardı. Terbiye ve güzellikten mahrum, muaşeret bilmeyen birtakım kimseler bu topluluklardan zevk almadıkları için onların kahvehaneleri de ayrı idi. Kibar kahvehanelerinde satranç, dama ve benzeri oyun meraklıları bulunurdu. Zamanın irfan sahibi bu gibi oyun meraklıları İstanbul’un her tarafından bilhassa bu kahvehanelere gelirlerdi⁹⁵.

İmaret Kahvehaneleri; İmaret kahvehanelerin çoğu camilere yakın bölgelerde kurulmuştur. Bu kahvehanelerinin cami yakınlarında kurulma amacı iki namaz arasını bekleyen müşterilerin bu mekânlarda zaman geçirmelerini sağlamaktı. Burada zaman geçiren müşterilerin sıkılmaması ve onları memnun etmek için de kahveciler program hazırlamışlardır. Özellikle akşam yatsı arasında Battalgazi, Hamzanâme gibi halk kitapları okunmuş, meddah ve saz şairlerinin halk masalları ve halk şiirleri söylemiş,

⁹³ Düzgün, a.g.e., s.52

⁹⁴ H. D. Grégoire, a.g.e., s.48.

⁹⁵ Evren, a.g.e., s.99.

alçak sesle şarkılar mırıldanılmıştır⁹⁶. Karagöz, hokkabaz, ortaoyunu vb. millî oyunların ilk olarak oynandığı yer burası ve kıraathaneler olmuştur⁹⁷.

Resim 15: Kasımpaşada Haliç Kıyısında kahvehane, W.H. Bartlett, 1835.

Kaynak: www.dunyabulteni.net/haberler/301417/kahvehaneler-osmanlidahalkin-sesinin-duyuldugu-kamusal-alanlardir.

Meddah Kahvehaneleri; bu kahvehanelere genellikle meddahlar öyküler anlattığı için meddah kahvehaneleri değinilmiştir. Buralar genellikle özel günlerde veya ramazan aylarında çok rağbet gören yerlerdi. Bu kahvehaneler müşteri çekmek için hemen hemen çoğu meddah oyunlarını düzenlerlerdi. Meddahlar ise müşterilerin ilgisini çekerek onlara hikâyeler, oyunlar, gösteriler sunarlar ve kahvehanelere renklilik katarlardı. “Masallarda bahsedildiği gibi dev, peri ve insanüstü özelliklere sahip kişilere yer verilmeyen hikâyelerin anlatıldığı kahvehaneler daha çok ramazan ayında yoğun ilgi görür ayrıca bu yerler meddahların sahip oldukları yeteneğe göre dolup taşardı⁹⁸. O zamanlarda meddah gösterileri çok ilgi gördüğü için kahvehane çalıştıranların işlerinde usta ve meşhur meddahları, farklı gösterici ve eğlendiricileri belirli zamanlarla ağırlamak için uğraşıyorlardı. Bunun sonucunda kahvehane müşterileriyle birlikte

⁹⁶ KAHVE-IV, Osmanlı Toplum Yaşayışıyla İlgili Belgeler-Bilgiler, **Tarih ve Toplum Dergisi**, 1985, s.15.

⁹⁷ Evren, a.g.e., s.100.

⁹⁸ Esra Çetinkanat, **Türk Kahve Kültürü ve Kahve Takımları**, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, 1997, İstanbul. s.13.

saygınlığı da artıyordu. Ücreti mekân sahibi tarafından ödenen gösterici önceden belirlediği plan dâhilinde gösterilerini icra ederdi⁹⁹.

Resim 16: Meddah Kahvehanesi.

Kaynak: www.turkkahvesiderneği.org/tkkad/detay/TARİHCE/17/12/0#!prettyPhoto/3/.

Esrarkeş (ya da esrar) Kahvehaneleri; İstanbul' un en eski kahvehaneleri Süleymaniye'de bulunan Tiryaki Çarşısı' ndaki kahvehanelerdir. Bilgili ve kültürlü insanların buraya gelip, satranç, dama vb. oyunlar oynadığından bahsedilir. İstanbul'un her köşesinden insanlar bu kahvehanelere gelmektedirler. Lakin bu mekânların Çemberlitaş ve Tavukpazarı dolaylarına aktarılmasıyla eski önemlerini yavaş yavaş kaybetmişlerdir. Önemi kaybeden bu mekânlar zaman içerisinde dönüşüm geçirerek esrar çekenlerin mekânı haline gelmiştir¹⁰⁰. Müşterilerinin daha çok esrar içenlerden oluştuğu bu gibi yerlere dönemin tanınmış şair ve yazarlarının da devam ettiği ifade edilmektedir¹⁰¹.

⁹⁹ İlyas Bingül, "Kahvehane ve Eğlence", *Toplumsal Tarih Dergisi*, S.126, 2004, ss.70-74.

¹⁰⁰ Birsal, a.g.e., s.39.

¹⁰¹ Evren, a.g.e., s.54.

Resim 17: İstanbul Kahvehanesi, 1877.

Kaynak: www.dunyabulteni.net/haberler/301417/kahvehaneler-osmanlidahalkin-sesinin-duyuldugukamusal- Alanlardı.

Esrarkeş kahvehanelerin mekân özelliği ise genellikle terk edilmiş kahvehaneler olarak bilinirler. Mekân tasarımı olarak hiçbir tasarım özeliği bulunmayan bu kahvehaneler son derece bakımsız ve ürkütücü yerlerdi. Diğer kahvehanelere hiç benzemeyen bu mekânlar, içi çok pis, tavanları kararmış her yeri örümcek ağlarıyla kaplanmış, duvarlarının sıvaları dökülmüş, camları kirden kararmış, kötü kokular yayan birer sefalet yeri görünümüne sahiplerdi. Yine içerde birkaç tane kerevet, kırık su testisi ve pas tutmuş bir tas ile mıcırda yanan mangaldan öte bir şey olmadığından bahsedilmektedir¹⁰².

¹⁰² Birsal, a.g.e., s.189.

Seyyar Kahvehaneler; Seyyar kahvehaneler genellikle kahvehane olmayan yerlerde bir mekâna bağılı olmadan faaliyet göstermektedirler. Kahvehanelere ulaşım zor olduğundan ötürü bölgelere gidebilen ve kahve gereksiniminden hazırlanmış bir tür gezici kahvecilik sistemidir. Bu kahveciler sırtlarındaki kahve takımlarını istedikleri yere sererek ve ayrıca birkaç adet iskemle bulundurarak gelen müşterilerini bu iskemlelerde oturtmuşlardır. Bazı kahve tiryakileri ise bunun aksine kahveyi mutlaka ayakta içmeyi arzu ettiklerinden söz etmişlerdir¹⁰³.

Resim 18: Osmanlı Seyyar Kahvehanesi.

Kaynak: <https://sites.google.com/site/kahvehanekulturu/osmanli>.

¹⁰³ Ünver, a.g.m., s.6.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. XIX. YÜZYILDA YABANCI SEYYAHLARIN GÖZÜYLE OSMANLI KAHVEHANELERİ

3.1. Knut Hamsun & Hans Chirstian Andersen

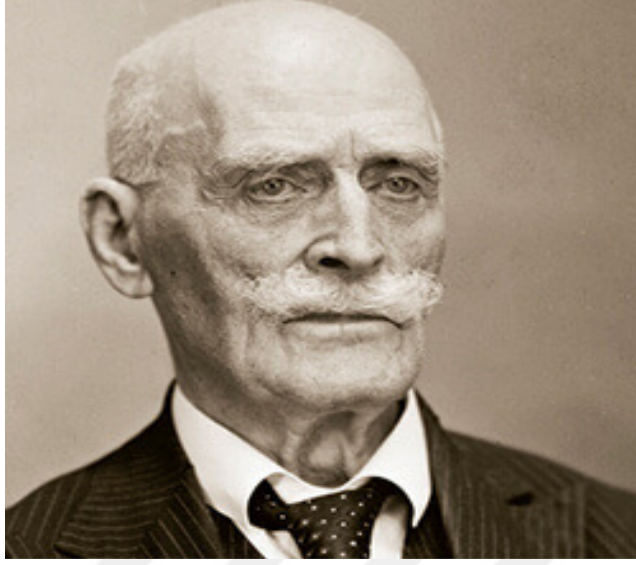
Asıl ismi Knud Pedersen olan Hamsun, 1859 yılında Norveçte doğmuştur. 18 yaşında ilk romanını Tromsø de yayımlatmıştır. İki defa (1880 – 90) göç dalgası sebebiyle Amerika' ya gitmiştir. Yaşantısı boyunca zengin deneyimlere tanık olmuş ve bu da yazarlığına katkı sağlamıştır. “Açlık” adlı romanıyla Türkiye’de tanınmıştır. Hamsun’un Naziler ile işbirlikçi olmasından dolayı yazarın siyasi faktörü ve eğilimleri günümüzde de tartışma konuları arasındadır. Bunun yanında hayatın güzel yönlerinden keyif alması, kırılğan insanlara ve çocuklara esirgeyici bir bakışla ilgilenmesi gibi özellikleri de vardı. Hamsun 1920 yılında Nobel Edebiyat Ödülü’nü kazandı. 1952 yılında ise vefat etti¹⁰⁴.

Başlıca Eserler; Açlık, *Hilalin Altında*, Toprağın Bereketi, Otların bürüdüğü Patikalarda, Segelfoss Kenti ¹⁰⁵.

¹⁰⁴ Knut Hamsun - Hans Chirstian Andersen, *İstanbul’da İki İskandinav Seyyah*, Çev: Banu Gürsaler SYVERTSEN, 1995, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, s.1.

¹⁰⁵ Hamsun - Andersen, a.g.e., s.1.

Resim 19: Knut HAMSUN.

Kaynak: <https://kidega.com/yazar/knut-hamsun-134267>.

Hans Chirstian Andersen; Danimarka'da 1805 yılında doğmuştur. Seyyah Danimarka dışında yazdığı eserlerle ölümsüzlüğe kavuşan bu meşhur yazarın bütün eserlerinde, yoksulluk içinde süren çocukluğu ve geri kalan hayatının izleri görülmektedir. Seyyah iki oyun yazma deneyimini başarısızlıkla sonuçlandırmıştır. Fakat “Melez - 1840 “ adlı oyun büyük bir üne sahip olmuştur. Bundan sonra yazdığı “Mağribli Kız “ eseri ise beklentileri karşılayamamıştır. Andersen anılarını “Doğaçlama“ adlı kitabında toplamıştır. 1875’ te Kopenhag’ ta vefat etmiştir¹⁰⁶.

Başlıca Eserleri; Bir Şairin Çarşısı, İki Baronez, İsveç Resimleri, İspanya’ da, Yalnızca Bir Çalgıcı¹⁰⁷.

¹⁰⁶ Hamsun - Andersen, a.g.e., s.2.

¹⁰⁷ Hamsun - Andersen, a.g.e., s.2.

Resim 20: Hans Chirstian Andersen.

Kaynak: <https://www.theguardian.com/books/2017/sep/10/charles-dickens-hanschristian-andersen-letters-correspondence-auction#img-2>.

Kafkasya üzerinden bir dizi yolculuğun devamında vardığı İstanbul'daki gözlemleri ve irdelemeleri önem arz etmektedir. Zira bu yolculuğun sebebi olarak gizemli, özgün ve el değmemiş olana karşı duyduğu ilgiyi göstermektedir. İstanbul'a vardıktan birkaç gün sonra yanındaki refakatçisiyle bir kahvehaneye girerler:

Sokaklar hızla dolmaya başlıyor; park boyunca bir tur attıktan sonra bütün şehir ayaklanmış gibi geliyor insana. Her taraf köpek dolu, uluyan, kusan, birbirleriyle kurt gibi dalaşan bir sürü it. Onların çıkardığı bu kargaşanın yanı sıra atlar, eşekler, develer ve Levant'ın bütün ahalisi etrafta dolaşüyor.

Üç duvarı olan bir dükkâna giriyoruz. Dükkânın sokağa bakması lazım gelen dördüncü duvarı yok olmuş. Kırmızı yastıklı sekilerde, fesli, türbanlı adamlar ayaklarını altına toplayarak oturmuş, kahve ve tütün içiyorlar. Hoş bir yer burası; ateşteki bakır kaplar lezzetli şeyler ihtiva ediyor gibi. Hizmetkârlar ortalıkta dolaşüyor ve sigara içiyorlar. Refakatçim bir hanım olduğundan boş bulunan en güzel köşeye buyur ediyorlar bizi.

Girdiğimiz yer bir kahvehane, onun için kahve ısmarlıyoruz. Buraya ilk defa bir kadın ayağı basıyor olma ihtimalinin yüksekliğine rağmen, gelişimize kimse

şaşırmamış gibi davranıyor. Müşterilerin hepsi bizden yana bakmamak üzere anlaşmışlar sanki. Meraklılık Şarklıların tenezzül etmedikleri bir davranıştır; Şark'ta pek çok dükkânda alışveriş yaptık, bize kahve ve sigara ikram edildi, ancak alışveriş tamamlandıktan sonra, dükkân sahipleri nereden gelip nereye gittiğimizi sordular, daha da fazlası onları alakadar etmiyordu¹⁰⁸.

Hamsun'un detaycılığı, kahvehanede oturan insanları izleyip doğru sonuçlara varmasını sağlıyordu. Doğu insanının meraklılığı, kaderciliğiyle birlikte düşünülebilir, fakat bu meraklılığın altında mağrur bir duruşun betimini sezinler:

Zift gibi buruk bir tadı olan kahve, ufacak fincanlarda ikram ediliyordu. Biz de diğerleri gibi yapıp, aldığımız her yudumdan sonra fincanı çalkalıyor, telvesini içiyor, sonra da arkaya yaslanıp, gözlerimizi tavana dikiyoruz. Birbirimize bakarak başımızı sallıyoruz, evet, şimdiye kadar hiç böyle bir şey içmemiştik. Yalnız bize biraz tatlı geliyor. Hizmetkâra işaret edip, şekersiz kahve istediğimizi anlatmaya çalışıyoruz. Sans suç! O zaman karşıda, duvar tarafında oturan bir Türk yavaş sesle hizmetkâra bir şeyler söylüyor. Bizi anladığı belli. Şekersiz kahvemiz geliyor. Ayağa kalkıp, hafifçe eğilerek Türk'ü selamlıyorum, o da selam veriyor bana, ama yerinden kalkmaksızın. Daha sonra da bizimle hiç alakadar olmuyor. Esasen asil bir davranış bu, o da ayağa kalkıp bizi selamlaşsa tuhaf olurdu. Bizim gibi turistler onu niçin alakadar etsin ki? Biz Garplılar, barbarlar onu niçin alakadar etsin ki?¹⁰⁹.

Dönemin kahvehaneleri, sazlı sözlü eğlencelere de ev sahipliği yapmaktadır.

Zira 19. yüz Bunun örneklerini diğer seyyahlarda da görüyoruz:

Hizmetkâr elinde bir nargile ile soru sorarmışçasına bana bakıyor. Başımı sallayıp, getirmesini söylüyorum. Hizmetkâr nargileyi hazırlıyor, yakıp marpucunu uzatıyor. Marpucun ağzı dişler arasına sıkıştırılamayacak kadar kalın olduğundan, dudaklara dokundurmak lazım geliyor. İçmeye başlıyorum. Türk usulü nargileyi daha önce Paris'te ve Londra'da içmiş olduğumdan tecrübeliyim. Nargileyi biraz içtikten sonra geri veriyor ve bir sigara yakıyorum.

Kahvehaneden içeri yaylı sazlar ve davul çalan bir müzik grubu giriyor. Müzisyenler ağızlarında sigaralarla yerlere çöküp, çalmaya başlıyorlar. Bu müzik de seyahatimiz müddetince duyduğumuz bütün müzikler kadar anlaşılmasa bizim için. Kafamızı karıştırıyor, kulak alışkanlığımızı zorluyor. Ansızın müzisyenlerden biri soytarılıklar yapıp, dansetmeye başlıyor. Başında türban olan bu ihtiyar ve vakur Türk'ün çılgınca sıçramaları bir hayli grotesk. Müşteriler neşeli neşeli mırıldanıyorlar. Davulcu pek çok şeyi bir arada yapmak istediğinden ayağa fırlayıp zıplarken, aynı zamanda da bütün kuvvetiyle davulu çalıyor. Müziğe verilen kısa bir ara ihtiyarın dansını tuhaf bir pozisyonda donduruyor.

Para çanağı ortalıkta dolaştırılıyor. Şahit olduğumuz bu tür müziğin rayicini bilemediğimizden, çanağa bir miktar para bırakıyoruz. Ya biz, ya da bir başkası hayli yüklüce bir para bırakmış olmalı ki, müzik grubu pek neşeleniyor. İhtiyar bahşişin karşılığını vermek üzere tekrar dans etmeye başlıyor. Bize öylesine yaklaşıyor ki, ayağa kalkarak, köşeye büzülüp hareket edebilmesi için yer

¹⁰⁸ Hamsun - Andersen, a.g.e., ss.22-23.

¹⁰⁹ Hamsun - Andersen, a.g.e., s.25.

açıyoruz. Hayatımda vazifesini tam hakkıyla yapa bilmek için kendini bu kadar esirgmeden işine veren bir başka ihtiyara tesadüf etmedim ben.

Daha sonra müzisyenler sigaralarını yakıyor ve kimseyi selamlamadan kalkıp gidiyorlar. Müziklerini icra ettiler, karşılığında para aldılar, alışveriş böylece tamamlanmış oldu¹¹⁰.

Seyyah, eserinde kahvehanede içtikleri kahveden de bahsetmektedir. Bunu yaparken Avrupa ile Osmanlı Devleti'nde uygulamaları kıyaslamaktadır. Avrupa'nın cafe kültüründe yemek ve kahve iç içedir. Fakat Osmanlı'da kahvehanenin işlevinde yemek vermek yoktur. Zira evin dışında yemek yemek çok da tercih edilen bir durum değildir:

Kahve yavaş yavaş tesirini göstermeye başlıyor. Bende ekseriyetle yorgunluk ve hafif çarpıntı yapar. Bir şeyler yemeliyiz. Ama burada yiyecek hiçbir şey yok. Yemek. Poulet! diyoruz. Türk, yine söylediklerimizi tercüme ediyor. Hizmetkâr tebessüm ederek, başını sallıyor, imkânsız.

Ama biz daha oturmak istiyoruz, iyi bir yer burası. Üstelik kahveden sonra üzerimize öyle bir rehavet çökmüş ki, gönül rızasıyla sedirden kıpırdamaya niyetimiz yok. Biraz rüşvet ver, diyor bana refakat eden hanım. Dediğini yapıyorum. Hizmetkâr para avucuna hiç değmemiş gibi davranıyor önce, ama bir şeyler düşündüğü anlaşılıyor. Birdenbire karar verip dışarı çıkıyor ve gözden kayboluyor. Pilici yakalamaya gitti! diye düşünüyoruz. Diğer taraftan bizi ihmal etmeyen öteki hizmetkâr kahvelerimizi tazeliyor¹¹¹.

Kahvehaneler toplumun özeti diyebileceğimiz bir kalabalığa, insan seçkisine sahiptir. Kahvehane müşterilerine bakarak topluma dair fikir yürütülebilir. Keza başkaca seyyahlarda da göreceğimiz üzere, kahvehane insanına bakarak topluma dair saptamalar yapılmıştır. Kahvehanelerde her kesimden insan bulunmaktadır ve etkileşimleri toplumsal sınıflarına dair fikir verir. Osmanlı'da toplumsal sınıflar arasında kesin bir çizgi yoktur ve kahvehanedeki her birey bütüne dair bir öz taşımaktadır. Toplumun her kesiminden bir parça burada bütünleşmiş gibi geliyor dışarıdan bakan gözlere. Tespitlerini kahvehane insanlarına bakarak vurguluyor.

Arkamıza yaslanıyoruz, şimdi Türk'üz ve gözlerimiz tavana çevrili şöyle bir muhakeme yürütüyoruz.

Avrupa'nın bu kadar yakınında yaşayan bir halk, kendini telaşa kaptırmamakla ne kadar iyi bir şey yapmış oluyor! Şimdi şurada yirmi adam sedirlere uzanmış, fabrikalara, bürolara koşturup yorulmaktansa, sabahın keyfini çıkarıyor. Bu insanlar neyle geçinir? Kalıp gidenlerin yerine durmadan yenileri geliyor. Hepsinin de sabah keyfi yapmaya vakitleri var gibi. İş aramak üzere pazarda gezinen üstü başı dökülen ameleden, serçe parmağı yakut yüzüklü asil beyefendiye kadar çeşitli sosyal tabakalardan gelen kimseler oldukları görülüyor. Hele aralarında bir tanesi var, tam züppe. Saçlarına güzel kokular

¹¹⁰ Hamsun - Andersen, a.g.e., s.27-29.

¹¹¹ Hamsun - Andersen, a.g.e., s.30.

sürmüş, bıyıklarını mumlamış, entarisi koyu mavi kumaştan, ayağında rugan ayakkabılar. Sedirde yanımızda oturan adam bir zanaatkâr, daha sonra onu sokakta görüp, şapka yapımcısı, fes kaplayıcısı olduğunu öğreneceğiz. Şimdi burada oturuyor. Vakti ve vaziyeti buna müsait. Bu ülkede geçinmek oldukça ucuza maloluyor; bir dilim ekmek, bir soğan ve bir yudum incir şerbeti bir Türk için bir öğün yemek sayılabilir. İş öncesi ve sonrası da kahvehaneye gelir. Yahut da bir cami avlusunda, gölgede oturup, hayal dünyasına dalar. Garplı sosyalist ise fiiliyata geçmeyi teşvik eden gazeteye sarılır¹¹².

Hamsun'un baktığı yerden bakan bir diğer seyyah Edmondo de Amicis'in tespitleri de özellikle kahvehane insanlarını izleyerek vardığı neticelerden doğar. Eleştirel bakışın altında bir ikilem hissi de yatmaktadır. Tıpkı Hamsun'da olduğu gibi:

Aylaklık sükûnetle gizlenmiştir, ağırbaşlılık kibrin maskesidir, derin düşüncelerin belirtisi gibi görünen suratlardaki ciddi ağırbaşlılık zihinlerdeki amansız işe yaramazlığı saklar ve medeni hayattaki ölçülülükse sadece gerçek hayat yoksunluğudur. Bu halkın tabiatı, felsefesi, bütün hayatı ruhun ve bedeninin, keyif denilen ve en büyük zevk olan özel bir halinde mana bulur. Aşırıya kaçmadan yemek, çeşmeden bir bardak su içmek, dua etmek, vücudunu ve vicdanını rahat hissetmek ve ufkun göz alabildiğine görüldüğü bir yerde, aşağıdaki mezarlığın kumrularını, uzaktaki gemileri, etraftaki böcekleri, gökteki bulutları, nargilenin dumanını seyredebilecekleri bir ağacın gölgesinde oturmak, Allah'ı, ölümü, dünya nimetlerinin gelip geçiciliğini ve öte dünyadaki ebedî istirahatın tatlılığını belli belirsiz düşünmek: İşte budur keyif. Dünya denen sahnenin aylak seyircisi olmak: İşte Türkün en büyük dileği. Tefekküre dalmayı seven, ağır kadim göçebe tabiatı, her şeyi Allah'a bırakarak insanın elini kolunu bağlayan dini, inancı için çarpışmak ve kazanmak kadar büyük ve zorunlu başka hiçbir şey tanımayan ve savaş bitince, bütün görevleri tamamlanmış olduğuna inanan, İslamiyetin askerî geleneğiyle böyle olmuştur. Onun için her şey alında yazılıdır; insanın kaderi Allah'ın takdirine kalmıştır; insani şeylere, Allah'ın yazgısının verdiği yönden başka yön çizmeye çalışmak beyhudedir; dünya bir handır; Allah, insanı iman etmesi ve eserlerine hayran olarak oradan geçmesi için yaratmıştır; bırakalım Allah nasıl biliyorsa öyle yapsın; bırakalım ne olacaksa olsun, ne geçecekse geçsin; bir şeyleri değiştirmekle uğraşmayalım, bir şeyleri muhafaza etmekle uğraşmayalım. Türk insanının en büyük arzusu huzurdur ve hayatının rahat ahengini bozabilecek bütün duygu dalgalanmalarından itinayla kaçınır. Onda ne bilme açlığı, ne çıkar ateşi, ne seyahat düşkünlüğü, ne de aşk ve tutkunun doyumsuz, müphem hevesi vardır. Zihinsel ve bedensel pek çok ihtiyacın eksikliğini bertaraf etmek için durmaksızın ettiğimiz mücadele, Türk için gayet anlaşılmas bir iştir. O, bunu ruhumuzun marazi yanlısının bir belirtisi olarak değerlendirir. Her zahmetin amacı, zorunlu olarak, yorulmadan tadını çıkardığı huzur gibi görüldüğü için, buna kendisinin vardığı kısa ve düz yoldan ulaşmanın en mantıklısı, en faydalısı olduğunu düşünür. Avrupa halklarının kafa ve el emeğiyle yaptığı her büyük faaliyet, ona çocukça bir çırpınma gibi gelir, çünkü bu çalışmanın sonucu olarak elde edilen şeyler, kendi mükemmel mutluluğundan daha üstün görünmez. Çalışmadığı için, zamanın kıymetine dair bir duyguya sahip değildir; bu duygudan yoksun olduğundan, hayatın ve insanlığın ilerlemesini hızlandıracak

¹¹²Hamsun - Andersen, a.g.e., s.32.

insani becerinin ortaya koyduğu hiçbir şeyi ne arzu edebilir ne de bunlarla övünür¹¹³.

Hamsun'un bu yolculuk dizisinden sonra hayata bakışındaki değişim romanlarına sirayet etmiştir. Özellikle "Toprak Yeşerince" adlı romanının kurgusunda, cihan harbi yaşanırken tüm dünyevi şeylerden kendisini soyutlayıp, doğada, ormanın koynunda sıfırdan bir hayat kurmaya çalışan bir adamın öyküsünü anlatır. Sanayileşme ile birlikte hızlanan hayata karşı, özellikle Amerika'daki bir nevi sefil çalışma hayatı sonrasında Osmanlı halkında gördüğü rehaveti ve teslim olmuşluğu doğaya dairlikle birleştirip bu romanında içselleştirmiştir. Keza:

Türk çiftçisi toprağın verdiğiinden fazlasını beklemez tarlasından. Kanaatkârdır. Çok az şeye ihtiyaç duyar; bir dilim ekmek, bir soğan ve bir yudum incir şerbeti bir öğün yemektir ona.

Hayattaki tek gailisi çalışıp, çabalamak değildir; kâfi miktarda çalışır. Biz Amerika'dayken gün boyunca deliler gibi çalışır, kuvvet toplamak için karnımızı bir biftekle doyurur, sonra tekrar tarlalara işe koşardık. Gece olduğunda, ertesi güne dinlenmiş başlayabilmek için yine deliler gibi yataklarımıza koşardık. Bu hengâme içinde Pazar günleri ile pazartesiler arasında hiçbir fark bulunmazdı. Lakin Türk, geleneklerini bozmadan, Cuma günlerini ibadet günü olarak muhafaza etmeyi başarmıştır. Bir gün içinde pek çok kere ibadet etmeye de vakit bulur. Akşamları küçük evinin önüne oturur, gecenin ilerleyen saatlerine kadar huzur içinde hayal kurar.

Bunlardan hangisi daha mutludur? Her ikisi de birer hazineye sahip. Mesele, Türk'ün çelik sabanın yokluğunun acısını çekip, çekmediği... Sanki Türk, John Stuart Mill'in şu satırlarını okumuş gibidir: "Mekanik icatların insanoğlunun hayatını kolaylaştırıp, kolaylaştırmamış olduğu şüphe götürür". Belki de John Stuart Mill bu konuda şüpheye düşmeyi Türk'ten öğrenmiştir kimbilir¹¹⁴....

3.2. Frederick Burnaby

3 Mart 1842' da doğan Burnaby 1879'da babasının İrlanda - Greystones'daki arazilerini miras alan Elizabeth Hawkins-Whitshed'le evlenmişti. İngiltere ve Almanya'da eğitim aldıktan sonra İngiliz Kraliyet süvari birliğine dâhil olmuştur. Genç yaşta İspanya ile Rusya' yı dolaşmıştır. 1875'de Hive'ye gitti daha sonra 1876'da ise Anadolu coğrafyasını dolaştı. Bu her iki gezi ile ayrı ayrı gözlemlerde bulunup farklı kitaplarda bu yerlerin bahsi edildi. Burnaby bir ara siyaset ile meşgul oldu. 1884 yılında Sudan işgal edilirken orduda yer aldı. 1884'te Suakin Seferi'ne katıldı ve orada istihbarat şefi olarak görev yaparken yaralandı. Bu onu Nil'de başlayan yeni bir sefere çıkmaktan alıkoymadı. Burnaby katıldığı bu seferde silah arkadaşlarından birini

¹¹³ Edmondo de Amicis, **İstanbul**, 2009, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, ss.317-318.

¹¹⁴ Hamsun - Andersen, a.g.e., s.35.

kurtarmak için yardıma koştı ve yaralandı. Bir Mehdist'in boynuna sapladığı mızrakla yaşamını yitirdi¹¹⁵.

En önemli eseri “At Sirtında Anadolu” dur.

Resim 21: Frederick Burnaby.

Kaynak: https://www.wikiwand.com/en/Frederick_Burnaby.

Burnaby, 1876 sonlarında Anadolu’ da 5 ay boyunca bir gezi yapar. Yaptığı bu gezide uşağı Radford da yer almıştır. Burnaby Londra’dan yola başlayıp Manş Denizi’ ni de geçerek Paris şehrine gelir. Paris’ ten sonra Marsilya’ ya gider. Oradan buharlı bir gemi ile İzmir yolu üzerinden İstanbul’ a doğru yola çıkar. İstanbul’ da Hotel de Lüksembourg’ a yerleşmiştir. İstanbul’ da kaldığı müddetçe orada tanıdığı biri ile müzikhole gider ve orada ki bir garson ile kahve içer¹¹⁶.

Burnaby, *At Sirtında Anadolu, Anadolu’da Bir İngiliz Subayı 1876* adlı yapıtında dönemin Osmanlı kahvehanelerine dair gözlemleri şu şekildedir:

Bir kahveye gitmeye hazırlandık; büyük bir bahçeyle çevriliydi. Bazı Rum tüccarlar domino oynuyorlardı; yetmişle yüz arasındaki herhangi bir yaşta

¹¹⁵ Frederick Burnaby, *At Sirtında Anadolu, Anadolu’da Bir İngiliz Subayı, 1876*, çev: Meral Gaspıralı, 2007, İstanbul, s.1.

¹¹⁶ M.Bülent Varlık, “İngiliz Subay Fred Burnaby’nin Anadolu Mutfağı Üzerine Gözlemleri” *Kebikeç Dergisi*, S.33, 2012, ss.297-298.

olabilecek İtalyan primadonnası¹¹⁷, popüler bir parçayı şakıyordu; av eti ve balık satan adamlar, bir aşağı bir yukarı yürüyor, yaşlı şarkıcıyı rahatsız etmek pahasına mallarını elden çıkarmaya çalışıyorlardı. Dostum, çok geçmeden sandalyesinde rahatsız biçimde kıpırdamaya başladı; alnında boncuk boncuk ter birikmişti, yüzü de Türk nargilesinin etkisiyle hızla yeşil bir renk alıyordu¹¹⁸.

Osmanlı'nın kozmopolit yapısını betimleyen bu gözlemden sonra birkaç gün geçer ve başkaca bir kahvehaneye gider. Burnaby'nin bu gözlemleri bize Osmanlı'daki kahvehane yapısı ve kahvehane detaylarına ilişkin bilgiler vermektedir.

Akşama bir Türk Cafe Chantant'ına (Muhetemelen seyyah kemankeş kahvehanesinden bahsetmekte) gittim. Burada ilginç bir manzarayla karşılaştım. Ciddi yüzlü Türkler, salonun orasında burasında oturuyor, nargile içiyorlardı. Dudaklarının arasında sigara olan faal görünümlü, ufak tefek Rumlar, en son gelen telgrafları okuyor ve barış ya da savaş olasılıklarını tartışıyorlardı. Şarkıların arasında daha genç Türklerden bir grup, şarkıcıyı gürültüyle alkışladı. Şarkıcı bundan sonra Sultan Abdülaziz'i konu alan bir şarkıya başladı. Padişahın haşmet ve ihtişamını övdü, gururun ise sonunda nasıl başını döndürdüğünü anlattı. Bu arada saçma şeyler yapmış, sonunda aklını oynatmış ve hayatına son vermişti. Şarkıcı başka bir mısradaki, ama suç onun değildi, diye devam etti, yazgısı buymuş. Doğal bir ölümle ölmesi ya da savaş meydanında şehit olması kısmet olsaydı, ölümü de o şekilde olurdu. Hepimiz, yazgımızın elinde birer oyuncaktır. Sultanlar da bu bakımdan diğer insanlardan farksızdır. Devletlû Padişahımıza, Allah rahmet eylesin!

Şansım varmış ki, uzun zamandan beri İstanbul'da oturan bir arkadaşla beraberdim. Türkçesi mükemmeldi, böylece şarkının her bir mısrasını benim için İngilizceye çevirdi.

Şarkı sona erince, Abdülaziz'in ölümü hakkında fikriniz nedir? diye sordum. Herkesin ileri sürdüğü gibi gerçekten kendini öldürdü mü, yoksa bir başkası mı onu bu zahmetten kurtardı¹¹⁹.

Kahvehane ziyaretlerini daha çok müzikal ilgisini tatmin etmek için sazlı müzikli kahvehanelere yoğunlaştırır Burnaby. Bu da kahvehanelerdeki müzik yapısına ve icrasına dair çeşitli bilgiler sunar okuyucuya. Elbette tüm bunların yanında 19. yüzyılın kahvehanelerini siyasi otorite ve sosyal yaşantı hakkında bizlere önemli bilgiler sunmaktadır. Dahası bunları yabancı yazarların eserlerinden okumak ve mevcut bilgiler ile mukayese etmek bu noktada önemli olacaktır.

Burnaby başkaca bir kahve ansını şöyle paylaşır:

İpek tüccarının arkadaşı olan bir tanıdığım akşama beni aradı. Birlikte bir kahvehaneye gitmemizi önerdi. Orada her gece bir Fransız kızı şarkı söylüyordu. Türkler özellikle onun şarkılarına bayılıyorlarmış.

Kahve, daha doğrusu müzikhol, güzel bir binadaydı. İçerisi her ulustan erkeklerle dolup taşıyordu. Güzel Macar ve İtalyan kızları burada garsonluk yapıyor, sağa-sola koşup fazlasıyla heyecanlanmış gözükürken gerçek

¹¹⁷ Primadonna: İtalyanca'da Opera kadın Başoyuncusuna verilen isimdir. "TDK SÖZLÜK", <https://sozluk.gov.tr/?kelime=PR%C4%B0MADONNA>

¹¹⁸ Burnaby, a.g.e., s.9.

¹¹⁹ Burnaby, a.g.e., s.13.

inançlılardan sipariş alıyorlardı. Peygamber'in emrine rağmen, bu kişiler bol bol rakı içiyorlardı. Seyircilerin sigaralarıyla çubuklarının dumanları binanın havasını ağırlaştırmıştı. Personelden bazıları, dikkati çekecek kadar güzel kızlardı. Sonradan öğrendiğime göre, müessesenin sahibi, başlıca müşterileri olan Türklerin, gösteriyi izlemek kadar, garson kızlara bakmak ve onlarla konuşmak için geldikleri düşüncesinden yola çıkarak, hiç çirkin kadın işe almıyordu. Bu arada, bu kızların en güzelinin midesinin enikonu sınıandığından kuşku yoktu. Masum yüz ifadesi belki de gerçek karakterini yansıtmayan uzun boylu ve çok güzel bir İtalyan kızı, özellikle revaçtaydı. Türkler, getirdiği rakıyı veya kahveyi kendileriyle paylaşmaya onu sürekli olarak davet ediyorlardı. Gösteri, akşamın sekizinden sabahın yaklaşık ikisine kadar sürüyordu. Genç kadının bünyesinin bu zorlu çalışmaya dayanabilmesi bir mucizeydi. Ben bir fincan kahve istedim, garson bunu getirince de İtalyanca olarak kendisi için ne istediğini sordum. Onunla kendi diliyle konuşulması üzerine kızın gözleri parladı.

Hiçbir şey istemem, bayım dedi. Türkler öyle zannetseler de, ben bir fiçı değilim. Ama siz Türk değilsiniz. Bununla birlikte, onları gücendirmek işime gelmez. Müessese sahibi bize ücret vermiyor; müşterilerin bahşişleriyle yaşıyorum. Berbat bir hayat benimkisi, bayım. Çikolata, bira ve rakı¹²⁰.

Burnaby'nin bir asker olması gözlem yeteneğinin üst düzeyliğinin detayıdır. Zira dolaştığı epeyce civarın kıyasıyla enteresan detaylara vakıftır. Anlatılan olaylar ışığında bakılacak olursak, Osmanlı' da bulunan kahvehaneler artık yavaş yavaş çehresini değiştirmeye başlamıştır. Zira kendi kültürel kahvehane anlayışı yerini içkili batı müziğinin de icrasının olduğu ve dahi kadınların bile bulunduğu mekânlar haline almıştır. Burnaby bu tarz yerleri anlatılarında müzikhol diye tanımlamıştır. Günümüzdeki gazino, bar, pub,...vb yerlerin ilk meydana geldiği dönem olarak 19. yüzyıl milat alınabilir.

3.3. Gerard De Nerval

1808 yılında Fransa'nın Paris şehrinde doğmuştur. Nerval 1828 senesinde yazar Goethe'nin Faust eserini çevirmiş ve büyük bir üne sahip olmuştur. Ayrıca bu çeviri ile Goethe'nin de beğenisini kazanmıştı. 1840 senesinde Heinrich Heine'nin şiirlerini Fransızcaya çevirmiştir. Gerard 23 Aralık 1842'de Paris'ten yola çıkarak Marsilya, Malta, İskenderiye ve oradan Mısır'a gitmiştir. Kahire bölgesinde kısa bir müddet kaldıktan sonra Beyrut şehrine gitmiştir. Nerval Beyrut'ta hastalanmış 1843 yılında İstanbul'a geçmiştir. İstanbul'da üç aydan fazla kalmıştır. 1844 yılında İtalya'dan

¹²⁰ Burnaby, a.g.e., s.21.

Paris' e dönmüştür. Gerard'ın bu seyahatlerle ilgili gözlemlerini içeren *Doğuya Seyahat* isimli yapıtı 1851 yılında yayın hayatına girmiştir¹²¹.

Babası Etienne, Gerard doğduktan kısa süre sonra Haziran 1808'de askere çağrılmıştı. Genç eşini de yanına alan Etienne, orduyla birlikte Almanya ve Avusturya'ya gitti, sonunda Glogow'da bir hastahaneye doktor olarak girip orada kaldı. Doğu'ya seyahat ederlerken, anne-babası Gerard'ı Marie Marguerite'nin Mortefontaine şehrinde yaşayan amcası Antoine Boucher'e bırakmışlardı. 29 Kasım 1810'da Gerard'ın annesi Fransa'ya dönmeden hayatını kaybetti¹²².

Resim 22: Gerard De Nerval.

Kaynak: <https://www.antoloji.com/gerard-de-nerval/hayati/>.

Nerval'in edebiyatçı kişiliği gözlemlerini betimlemekteki ustalığı kahvehane ve kahvehane konularına dair incelikli detaylar sunar:

¹²¹ Serpil Güner, *XVII – XVIII VE XIX. Yüzyıllarda Fransız Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplumunu*, Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2010, Ankara: s.59.

¹²² Gerard Nerval, *Doğuya Seyahat*, çev: Muharrem TAŞÇIOĞLU, 2002, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, ss.9-14.

Galata'nın sur kapısından geçtikten sonra, uzun ve bozuk bir yoldan aşağı iniliyor. Bu yolun etrafında kabareler, pastacılar, berber ve kasap dükkânları ile Frenk kahvehaneleri var. Bizimkileri hatırlatan bu kahvehanelerin masaları Rum ve Ermeni gazeteleriyle dolu, İstanbul'da bu dillerde beş altı gazete çıkıyor. Mora Adası'ndan gelen Yunan gazeteleri de ayrı. Klasik bilgisini tazelemek ve hatırlamak isteyen her yabancı, günden güne yenilenen Rumcadan birkaç kelime anlamak için bunları okur. Gazetelerin çoğu modern lehçeden uzaklaşıp eski Yunancaya yaklaşıyor ve hiç alışılmayacak hale geliyorlar. Rumen dilinde yazılmış Sırp ve Ulah gazeteleri de var. Bu dilde çok sayıda Latince kelimeler kullanıldığı için, bunları Rumca çıkan gazetelerden çok daha kolay anlayabiliyoruz. Bir şekerli gloria içmek için bu kahvehanelerden birinde birkaç dakika oturduk. Şekerli gloria Türk kahvehanelerinde olmayan ve bilinmeyen bir şey¹²³.

İstanbul'un büyüleyici güzelliği ve bu güzelliğe koşul olarak manzara odağına konumlanan kahvehaneler Nerval'in kaleminden iç açıcı yerler olarak hissediliyor.

Yol boyunca sıralanan küçük kahvehaneler pek çok. İnsan buralara girip oturmak için adeta can atıyor. Bunlardan birinin geniş galerileri bir yandan mezarlığa, öte yandan bahçeli küçük evlerin bulunduğu bir vadiye bakıyor. Uzakta, yine İstanbul'un cami ve minareleriyle, oya oya, sütun sütun, ışık ışık süslenmiş ufku görünüyor. Uzayıp giden bu süslü ufuk, Boğazın girişinde, hemen hemen her taraftan görünür.

Bu kahvehane bir buluşma yeridir: Tıpkı bizim Champs-Elysee'deki kafeşantan'lar gibi. Yolun iki tarafına sıralanmış masaları Pera'nın zarif kadınları dolduruyor. Dondurma, limonata, moka., her şey Fransız usulünde, tam Avrupaî bir yer. Mahallî olan tek şey, insandan hiç kaçmayan üç-dört leyleğin masaların arasında dolaşıp durmalarıdır. Masanıza oturup kahvenizi söyler söylemez bu leylekler yanınıza sokulur ve birer soru işareti gibi orada dikilirler. Uzun boyunlarını ve gagalarını masanızın üzerine rahatça uzatarak şekerinizi alabilirler ama buna cesaret edemiyor, saygı ile sizin vermenizi bekliyorlar. Ve masa masa dolaşıp şeker ve bisküvi topluyorlar.

Benim oturduğum yere yakın bir masada, saçları da kravatı gibi beyaz, bir adam vardı. Siyah elbisesinin modası oldukça eski, düğme iliğinde renkli kurdele bulunan bir adam. Kahvedeki bütün gazetelere el koymuştu. Echo de Smyrne, Journal de Constantinople, Portofolio Maltese, Courier d'Athene gazeteleri üst üste ve kolunun altındaydı. O anda, Avrupa haberlerini öğreneceğim için çok sevindim. Adam, en üstte tuttuğu Moniteur Ottoman gazetesini dikkatle okuyordu. Ondan özür dileyerek gazetelerden birine el uzattım ve usulca çekip almak istedim. Fakat adam, ancak Paris'in en eski kahvehanelerinin müdavimlerinde gördüğüm şekilde, bana sert sert baktı ve:

- Monsieur Ottoman gazetesini bitiriyorum dedi. Birkaç dakika bekledim. Nihayet beni bağısladı ve on sekizinci yüzyıl insanları gibi bir selam vererek gazeteyi uzattı:
- Mösyö, dedi, gazete bir prensesin doğduğunu haber veriyor, bu olay Haşmetmeabın bütün tebaası için büyük sevinç vesilesidir, Ramazan arifesinde olması da mutlu bir tesadüftür.

O anda herkesi bayram sevinci içinde gördüğüm için şaşmamış, sabırla beklerken arabalar ve atlılarla pek hareketli görünen yolu seyretmiş, adamın

¹²³ Gerard Nerval, **İstanbul Yolunda**, çev: Mehmet Keleş, 2009, İstanbul, s.11.

okuduktan sonra birer birer uzattığı gazetelere göz atmaktan da geri kalmamıştım.

Tavır ve nezaketimi pek beğenmiş olmalı ki, kahveden çıkmak için ayağa kalktığı zaman bana:

- Nereye gideceksiniz, baloya mı? diye sordu.
- Bir balo mu var? dedim.
- Evet, bakın müzik sesi buradan da duyuluyor.

Gerçekten, bir Rum veya Ulah orkestrasından çıkan tiz sesler geliyordu kulağıma. Fakat bu sesler oyun oynandığını, dans edildiğini düşündürmeye kafi değildi. Çünkü İstanbul'un birçok meyhane ve kahvehanesinde gündüzleri bile çalgı çalan grupları vardı¹²⁴

San Dimitri'nin işlettiği kahvehanedeki bu anısıyla kendi yurdundaki bir cafeyi kıyaslayarak sonuca vardırması etkileyicidir. Keza Osmanlı kahvehanelerinin köken olarak kervansaraylarla özdeşleşmesi de yakaladığı ince bir detaydır:

Yalnız dostluk gösterisinde yarıştıkları, hepsi ikramda bulunmak ve beni gezdirmek istedikleri için biraz güçlük çekiyordum. Hanın her katında bir aşevi vardı ve aynı zamanda kahvehane olarak kullanılıyordu. Burada, dışarıdaki hayattan başka bir hayat yaşıyor, istediğim gibi hareket edebiliyordum. Fakat akşam olunca, tıpkı Türkler gibi bütün gün uyumuş olan İranlı tüccarlar, otuz gün sürecek Ramazan eğlencelerini görebilmem için beni şehre götürüyorlardı¹²⁵.

Osmanlı kahvehaneleri aynı zamanda kamusal eğlence alanlarıdır. Buna Karagöz oyunları, meddah gösterileri örnek verilebilir. Zira Nerval bir kahvehanede Karagöz oyunu izler ve bunu şöyle betimler:

Meydanın etrafında ve rıhtıma giden yolda çok sayıda kahvehane var, bunların vitrinlerinde altın yaldızlı, pırıl pırıl harflerle Karagöz yazılıydı. Karagöz, İstanbul yakasında olduğu gibi burada da çok sevilirdi¹²⁶.

Bütün oyuncakların içinde ve her tarafta en çok görünen, Karagöz denilen ve şöhretini Fransızların da çok iyi bildiği kuklalardır. Hiç de güzel yüzlü olmayan bu oyuncakların çocuklara hiçbir endişe duyulmadan verilmesi biraz tuhaf karşılanabilir ama anne ve babalar çocuklarına en çok ve bilhassa Karagöz resmi hediye ederler. Ahlak ve eğitim konusunda şarklılar bizden farklı düşünüyor. Biz duyguları söndürmeyi, törpülemeyi, onlar ise geliştirmeyi hedef alırlar¹²⁷.

Karagöz oyununu izleyerek şark eğitim sistemi ile garp eğitim sistemi arasında kıyas yapacak denli detaylı bir gözlemcidir. Gözlem yeteneği ve betimlemedeki ustalığının kökeninde iyi bir resim incelemecisi olduğunun detayını da verir.

Kayıkçılar bir kahveye girip oturdular. Ben köye daldım ve kendimi Decamps'ın bir tablosu ile karşı karşıyaymışım gibi hissettim. Güneş,

¹²⁴ Nerval, a.g.e., ss.24-26.

¹²⁵ Nerval, a.g.e., s.45-46.

¹²⁶ Nerval, a.g.e., s.68.

¹²⁷ Nerval, a.g.e., s.51.

dükkânların camlarını, kireçli duvarları pırl pırl aydınlatıyordu. Güneşten yorulan gözleri dinlendirecek bitki yeşili de çoktu ¹²⁸.

Seyyahın temasta bulunduğu isimlerden birisi de dönemin Üsküdar Paşasıdır.

Büyük bir çınarın altında dinleniyorduk. Oldukça yaşlı bir Türk geldi. Düğmeli redingotu uzun, fesi mavi ve ipek püsküllü idi. Göğsünde küçücük bir de nişan vardı. Ağacı çevreleyen bankın üzerine oturdu. Yanında bir de çocuk vardı, kendisi gibi ve tabii çocuk ölçüsü içinde giyinmiş olan bu yavru bizi saygı ile selamladı. Türk çocukları artık annelerine refakat etmeyecek yaşa geldikleri zaman gerçekten ciddileşir ve büyüklere saygı ile selam verirler. Çocuğun bu nezaketini memnuniyet ve övgü ile karşıladığımızı gören babası da teşekkür eder gibi selam verdi. Sonra da çeşmenin yanında duran kahveciyi çağırdı. Az sonra kahvecinin bize çubuk ve şerbet getirdiğini hayretle gördük. Tanımadığımız Türk, kabul etmemiz için ricada bulundu. Tereddüt ettiğimiz sırada kahveci konuştu, kabul edebilirsiniz, size bu ikramı yapan zat büyük bir insandır, Üsküdar Paşasıdır.

Bir paşanın ikramı reddedilemezdi.

Ben şaşırıp kaldım. Çünkü arkadaşlarımın hepsine servis yapılmış, bana bir şey verilmemişti. Arkadaşım kahvecinin dikkatini çekti. Fakat kahveci, ben bir kâfire asla hizmet etmem, cevabını verdi.

Kâfir mi diye bağırdım. Bunun bir hakaret olduğunu biliyordum, kâfir sensin köpoğlu!

Bu adamın koyu bir Sünni olduğunu, beni Acem kıyafetiyle gördüğü için Alevi, ya da Şii zannederek hakaret ettiğini düşünememiştim.

Kahveci ile biraz atıştık. Çünkü şarkta, kaba bir insana son sözü asla bırakmamak gerekir, aksi halde sizi korkak zanneder ve yumruklamaya kalkabilir. En ağır küfrü eden de oradakilerce galip sayılır. Paşa da olayı hayretle seyrediyordu. Arkadaşlarım önce bu duruma çok güldüler, sonra benim bir Frenk olduğumu söylediler. Ben bu olayı sırf aşağı tabakalardaki taassubu belirtmek için naklediyorum. Avrupalılara karşı pek sakın iseler de, ayrı tarikattan olanlar birbirlerine düşmanca davranıyorlar. Hıristiyanlar arasında da durum aynıdır. Bir Katolik, Ortodoks olan Rumdan ziyade Müslüman olan Türk'e güvenir ve onu sayar ¹²⁹.

Osmanlı devlet adamlarının kahvehanelerde sıkça bulunup civarı takip ettiği de bilinir:

Eskiden devlet adamları, kibarlar ve asrın zarif kişileri gelip geçişi seyretmek için büyük caddelerdeki maruf tütüncü dükkânlarında istirahat edip dinlenirlerdi. Bilhassa Ramazanlarda tütüncü dükkânlarına rağbet bir kat daha artardı. Hatta Ramazan akşamları Padişahların bile tütüncü dükkânlarına rağbet ettikleri olurdu. Şimdiki Darülfünun (Üniversite) binasının yerinde bulunan Necip Paşa Konağının altındaki tütüncü dükkânında Sultan Mahmut'un ve Tophanede eski Salıpazarı caddesindeki Yani'nin dükkânında da Abdülmecit'in istirahat ettikleri def'alarca görülmüştür. Tütüncü dükkânlarının duvarları kırmızıya boyanır ve içlerini de kanepe ve sandalyelerle döşenir ve süslenirdi ¹³⁰.

¹²⁸ Nerval, a.g.e., s.69.

¹²⁹ Nerval, a.g.e., s.71-72.

¹³⁰ B.N.Ali Rıza Bey, a.g.e., s.74.

Kahvehanede izlediği Karagöz oyununu betimlemesi gibi bir de meddah oyununa şahit olmuştur. İstanbul'da ramazan gecelerini ve gecelerin en cazip eğlencelerini aktarırken, şehrin başlıca kahvelerinde, usta meddahlar tarafından anlatılan harikulade güzel hikâye ve masalları atlayıp geçerse, çok eksik bir iş yapmış oluruz.

Bu efsaneler hem yüksek seviyede bir kültüre dayanan, hem de halka indirilmiş bir edebiyat hakkında bilgi vermiş olacağız. Bu edebiyat, İslam açısından alınan dini efsaneleri, ananeleri ve manevi değerler içeriyor.

Yanlarında kaldığım ve himayelerine girdiğim Acemlere göre ben bir bilgin, bir araştırmacıydım. Beni Bayezit Camii'nin arkasında bulunan kahvehanelere de götürüyorlardı. Eskiden bu kahvehanelerde afyonkeşler toplanırmış, bugün afyon içmek yasaklanmış bulunuyor. Fakat Türkiye'ye gelen yabancı tüccarlar, bazı alışkanlıklarla şehrin gürültülü merkezinden uzak bulunan bu sessiz mahallelere geliyor, kahvehanelerde oturuyorlar.

Kahvehaneye girip oturuyorsunuz. Size bir çubuk ya da nargile getiriyorlar, bunları içerken sonu gelmeyen hikâyeyi dinliyorsunuz. Bu hikâyeler, bizim gazete tefrikaları gibi mümkün olduğu kadar çok uzatılır. Bunda hem kahvecinin, hem de hikâyeyi anlatanın çıkarı vardır.

Şark dillerini öğrenmeye çok genç yaşında başlamış olmama rağmen, ancak bana gereken kelimeleri biliyordum. Buna rağmen canlı anlatış beni her zaman ilgilendiriyordu, kervansaraydaki arkadaşlarımdan yardımımı ile de konuyu anlayabiliyordum. Onun için, şarklıların gelenek ve yaratıcılıklarını yansıtan ve ona uygun düşen bu görüntülerden birini nakledebilirim. Şunu da söyleyeyim ki anlatacağım hikâyeyi dinlediğimiz kahvehane İstanbul'un işçi semtlerinden birinde ve Kapalıçarşı'ya yakın bir yerdedi. Civardaki sokaklarda dökümcüler, oymacılar, nakışçılar vardı. Bedestende teşhir edilen kıymetli silahları imal veya tamir edenler de buralardaydı. Demir ve bakır eşyalar, çarşının tezgâhlarından sergilenen nice şeyler hep buralarda yapılır.

Bu semtlerdeki kahve müşterileri anlattığım sebeplerden dolayı biraz kaba görünüşlü olabilir. Fakat içlerinde şık giyimli insanlara da rastlarsınız.

Bizim dinleyeceğimiz meddah yahut hikâyeci pek meşhurmüş. Kahvenin içini dolduran müşterilerden başka dışarıda da oldukça büyük bir kalabalık vardı. Bir ses, gürültünün kesilmesini rica etti ve bundan sonra, solgun yüzlü, ince hatlı, nazik, gözleri kıvılcımlı, saçları fesinden dışarı taşan genç bir adam, orta yerde bir tabureye oturdu. Başındaki fes tam anlamıyla fes değildi, sarık da değildi, daha çok bir bereye benziyordu. Kahvesini getirdiler. Herkes sessizce ve saygı ile dinlemeye koyuldu. Teamüle göre hikâyenin her bölümü yarım saat sürüyordu. Masal veya efsane anlatmayı meslek edinen bu adamlar şair değildiler ama bunlara rapsodi de diyebiliriz. Bir konuyu düzeltip geliştirebilir, eski efsaneleri çeşitli şekillerde anlatabilirler. Fakat biz bu sefer bir roman dinleyecektik: Şarkta meydana gelen ve eski işçi cemiyetlerinin övgüsünü yapan tarihi roman.

Meddah, önce Allah'a ve resulüne şükrederek, bir dua ile söze başladı. Dinleyiciler bir ağızdan "âmin" dediler¹³¹.

¹³¹ B.N.Ali Rıza Bey, a.g.e., s.81-82.

Gerard de Nerval'in İstanbul'u ziyareti okur için bir şanstır. Zira güzel ve akıcı bir dille Osmanlı kahvehane kültürü yanında edebi türler hakkında da okuyucuya bilgi vermektedir.

3.4. George William Frederick Howard

George William Frederick Howard, 7. Carlisle Earl, (18 Nisan 1802 - 5 Aralık 1864), 1825'ten 1848'e kadar Viscount Morpeth'i stilize eden İngiliz devlet adamı, hatip ve yazardı. Carlisle, Londra'nın Westminster'inde, George Howard'ın en büyük oğlu, 6. Carlisle'in Earl'ü, eşi Lady Georgiana Cavendish, 5. Devonshire Dükü'nün William Cavendish'in en büyük kızıydı. Lord Lanerton ve Charles Howard onun küçük kardeşleriydi ¹³².

Oxford'da Eton ve Christ Church(Hristiyan Kilisesi)'te eğitim gördü, burada 1821'de hem Şansölye hem de Newdigate'in Latin şiiri, Paestum ve İngilizceye verdiği ödülleri alarak zarif ayet âlimi ve yazar olarak şöhret kazandı. Şiire olan ilgisini hayatı boyunca sürdürdü ve William Wordsworth'la sonnet(şiir) alışverişi yaptı. 1826'da, Çınar Nicholas I.'in eşgüdümüne katılmak için anneanne ve dedesine, Devonshire Dükü Rus İmparatorluğu'na eşlik etti ve St Petersburg'daki toplumda büyük bir öncü oldu.

1826'da yapılan genel seçimlerde, Carlisle, 1830'a kadar elinde bulunan bir koltuk olan Morpeth'in (Northumberland'da) aile meclis üyesi olarak meclise geri döndü ve 1832'den 1841'e ve 1846'dan Yorkshire'da Batı Biniciliği'ni temsil etti. 1848 yılında son yıl babası kontlukta başarılı oldu ve Lordlar Meclisi'ne girdi. Carlisle, 1835-1841 yılları arasında İrlanda'nın Genel Sekreteri olarak Lord Melbourne'da, 1846 - 1850'de Ormanlar ve Ormanlar Birinci Komiseri olarak Lord John Russell ve 1850 - 1852'de Lord Dussely Şansölyesi ve Lord Palmerston'da Lord Teğmenleri olarak görev yaptı (İrlanda 1855'ten 1858'e ve tekrar 1859'dan 1864'e). 1835'te İngiltere ve İrlanda Privyesi Konseylerine atandı. 2 Nisan 1853'de, Edinburgh şehrinin özgürlüğü geri verildi ve 1855'te Garter Şövalyesi yapıldı ¹³³.

¹³² George William Frederick Howard, *Türk Sularında Seyahat*, çev: Şevket Serdar TÜRET, 1978, İstanbul, Tercüman, s.7.

¹³³ Howard, a.g.e., s.8.

Lord Carlisle, hiç evlenmemiști ve Aralık 1864'te 62 yaşında Castle Howard'da öldü ve aile mezarına gömüldü. Küçük kardeşi Rahip William George Howard tarafından kontlukta başarılı oldu.

Resim 23: George William Frederick Howard.

Kaynak: https://en.wikisource.org/wiki/Author:George_William_Frederick_Howard

İstanbul'a bir seyyah olarak yolu düştüğünde gözlemlerini *Türk Sularında Seyahat* adı altında bir araya getirdi. Türk Sularında Seyahat kitabında Osmanlı kahvehanelerine dair gözlemleri de mevcuttur. Yüzeysel de olsa Osmanlı'nın kozmopolit yapısına dair detaylar barındırır. Yukarı kamarada altı yolcuyla hareket ettik. Güvertenin değişik yerlerinde de Türk ve Yahudi grupları bulunuyordu. Vapurda ayrıca kahve pişirilen küçük bir çay ocağı da vardı¹³⁴.

Elmaslarla işli kahve fincanlarından kahve içmişler diyerek, seyyah, Türkler' in kahve sunumuna verdikleri öneme dikkat çekmiştir¹³⁵.

¹³⁴ Howard, a.g.e., s.19.

¹³⁵ Howard, a.g.e., s.62.

Kısa bir zaman önce Avusturyalı bir bahriye subayının mülteciler tarafından öldürülme olayına sahne olan rıhtımın yanındaki kahvehanede kahve ve nargile içtim. Bu olay, hatalı tutumları yüzünden Macar ve Kosta grupları için münakaşa eden bir Avusturyalı ve bir Amerikalının münakaşası akabinde meydana gelmiş. Bu kahvehanenin yeri hoş bir şekilde körfeze ve tepeye hâkimdi. Buradan hiç ummadığım bir zamanda Boğazlarda rastladığım, Eton okulunun sahibi ve iki memuruna rastladım¹³⁶.

Kahvaltıdan önce kaplıcalara gittim. Harika sayılacak derecede temiz ve bakımlı. Yıkama işlemi İstanbul'daki hamamlar gibi, fakat burada bazı özellikler var. 118 derece sıcaklıktaki bir sülfür banyosunda (ki bu seyyahın aynen söylemidir) 10 dakika kadar kaldım. Bu kaplıcanın ismi cehennem'miş. Daha sonra, hoş bir tabii sıcak su geldi. Bursa tarihi çok şerefli. Hannibal burada Bithynia Kralı'na sığınmış. Bursa isminin Prusias'dan mı, yoksa bir başka kişiden veya bir kabileden mi geldiğini araştırmaya girmedim. Pliny, Hıristiyanlığın ilk gelişmesinin Bursa'da olduğunu yazmıştır. Abdülkadir Bey'in şimdi bir evi var burada¹³⁷.

Danışmanımız, Mr. Sanderson, bizi Bey'in evine götürdü. Önce Bey'in güzel eşi ile tanıştık. Bey bizi hararetle karşıladı. Adamlarına bize hizmet etmeleri için hemen emir verdi. Arap Emir için 45 yaşlarında diyorlar, fakat kendine çok iyi baktığı belli oluyor. Pek yakışıklı bir adam olmamasına rağmen çok dinç görünüyor. Kendinden emin zarif ve vakur bir kişi. Lord Londonderry ile hürmetle konuştu. Türk meselesinin şimdiki durumuyla ilgili olarak tekliflerle çok ilgilendiğini düşündüm. Yalnız Arap Emir'in Fransızlara karşı savaşmayacağına dair kendi kendine sözü var diyorlar. Abdülkadir Bey'in bize karşı davranışı çok kibar, hâttâ candandı, imparator Napolyon'un kendisine verdiği kılıcı getirtti. Kılıcı kınından çıkarması için asker arkadaşım Sir Charles O'Donnell'e uzattım. Beni burada çok şaşırtan birşey de şerbet çubuk, kahve getirmeleri oldu. Ramazan ayında olamazdı böyle şeyler. Hâlbuki Bursa'da İstanbul'dakinden çok cami olduğu söylenir. Bursa'nın en dikkati çeken camilerinden birkaçını da ziyaret ettik, içeri girerken ayakkabılarımızı çıkardık¹³⁸.

Bu camiler İstanbul'un fethinden önceki padişahlar tarafından yaptırılmış halis şark mimari mahsülleri. Başkentteki camilerden daha çok şark havası var bunlarda. Burada I. Mehmed'in güzel bir türbesi var. Bir diğer türbe muzaffer Osmanlı ordularının ve büyük Osmanlı Devleti'nin kurucusu olan Osman Bey'in oğlu Orhan Bey'in türbesi. Pazar yerlerinde biraz alışveriş ettik. Birkaç parça Bursa keteni aldık. Bunlar çok yumuşak ve sıhhi. Genellikle havlu yapımında kullanılıyor. İpek ise bir hayli pahalı burada. Yemekten sonra şafak vakti yapacağımız yolculuk için hazırlandık. Atlara bindiğimiz zaman ortalık hâlâ karanlıktı.

Gözlerimiz bir süre Ramazan ayı sebebiyle ışıltılı yanık minarelere, bu dik tepe yanındaki Bursa üzerinde takıldı kaldı. Bursa'yı çok sevmiştik hepimiz. Buradan ayrılmak çok güç gelecekti bize. Sessiz yıldızlar altında yaptığımız dönüş yolculuğu gidişe kıyasla daha sakin geçti. Bursa yolu üzerindeki bazı yerler günün parlaklığında gördüğümüz bazı harikulâde manzaralardan uzaktı.

¹³⁶ Howard, a.g.e., s.67.

¹³⁷ Howard, a.g.e., s.27.

¹³⁸ Howard, a.g.e., s.27.

Mudanya'ya salimen vardık. Takriben saat üç civarıydı. Ufak bir kahvehanede oturduk. Tahta iskemleler üzerinde bir saat kadar kestirmişiz¹³⁹.

Seyyah, İstanbul ve Bursa'dan sonra yolunu İzmir'e çevirmiştir. İzmir şehrinin ahvalinden genel hatlarıyla şöyle bahseder;

Saat 8'de sahile gittim. İngiliz donanma ve yüksek makamlarına uzun süre hizmet ettiğini söyleyen Ermeni rehberim, bana önce bir kayıkta, daha sonra da, altı mil ötedeki çok sevimli Burnabat kasabasına bir çeşit yolcu otobüsü içinde bana yol arkadaşlığı etti. Bu kasabalarda Avrupalı tüccarların köşkleri var. Bizim gittiğimiz soylu tüccar Mr. Whittle'm villası belki de bu yapıların en iyilerinden biriydi. Bahçesi son derece bakımlıydı ve güzel yaşlı selviler vardı. Bu ağaçları taşıyabilmek için çok şeyler verebilirdim. Mr. Whittle güvenilir kaynaklardan torununu veya kendisini kaçıracaklarını haber aldığı için burada bile bellerindeki kuşakları silâhlarla doldurulmuş, heybetle dolaştıkları görülen dört beş Türk nöbetçi bulundurmak mecburiyetinde kalmıştı. Dönüşümde Abbot'ların öteki çekici kızı olan Mrs. Van Lennep'e uğradım.

İzmir'de pek ilgi çekici taraf yok. Bu sebepten ve hâttâ eşkıyalar olmamış olsa dahi, şehir etrafında hiçbir şekilde yürüyüş yapılmayışı sebebiyle burada daha uzun bir müddet kalmayı arzu ettiğimi söyleyemem. Fakat İzmir'i hoş bir şekilde kuşatan dağlar ve parlak bir şekilde uzanan körfez hafızamda iyi bir intiba bırakacak.

Bu arada İzmir'in dikkati çeken hususları arasında şimdiye kadar tattığım meyvalar arasında rekabet kabul etmez bir şekilde en iyi meyva olan "Kasaba Kavunu" nu buraya yazmadan geçmemeliyim. Kasaba İzmir'in beş mil içerisinde bir köy. Güneş batışından kısa bir süre önce demir aldık. Bu akşam oyun salonunda biraz briç oynadım¹⁴⁰.

Türkler için milli ilerlemelerine en kötü engel olmasa bile en talihsiz şey, Boğaziçi'ndeki kafesli köşkünde nargilesini tütüren paşadan, fakir bir köydeki virane kahvehanenin önünde elinde çubuğu başında yırtık sarığı ile bağdaş kurmuş oturan adama kadar her tabakayı aynı şekilde sarmış bulunan tedavisiz tembellik hastalığı. Halkın durumunu iyi bilen kişilerle konuştuğum zaman, onlar farkında olmadan söyleseler bile, bunu daha iyi anlıyorum. Adalarda, kıtada çalışan ve zengin olan hep Yunanlı köylüler. Türkler oturuyor, pipolarını içiyor ve gündün güne fakirleşiyorlar. Yunan köylerinin nüfusu artıyor, çocuklarla kaynıyor. Türk köylerinde ne yazık ki, damsız duvarlar ve harap camiler görüyorsunuz.

Bu meseleleri, bu manzaraları kendi gözleri ile görmeyen devlet adamlarına, Osmanlı İmparatorluğu' nun kötü durumundan bahsedildiğinde, bunun farkına varmaz görünüp şöyle diyorlar Prusyalı General falanca geçenlerde ordumuzu teftiş etti, mükemmelliğinden

çok memnun kaldı. İngiliz Kaptan filanca donanmayı ziyaret etti, topların çalıştırılmasını görünce İngiliz donanmasında bile daha iyisi olamaz dedi. Askeri hastanelerimiz tam bir düzen nümunesi. Bunların hepsinin gerçek olduğuna inanıyorum ve ilk büyük savaşta Türklerin Ruslara karşı galip geleceklerini anlayabiliyorum. Lâkin büyük devlet daireleri ve başkentin kısmi ihtişamını bırakınca, tabiatın ve iklimin diğer ülkelerden daha çok kayırdığı, bir zamanların sanat ve medeniyet diyarı, uçsuz bucaksız uzanan toprak parçasında ne buluyorsunuz? Kendiniz bakın. Orada yaşayanlara sorun. Terkedilmiş

¹³⁹ Howard, a.g.e., s.s, 28-29.

¹⁴⁰ Howard, a.g.e., s.s, 67- 68.

köyler, ekilmemiş ovalar, eşkiyaların gezindiği dağlar, uyuşmuş kanunlar, bozuk bir idare ve kaybolan insanlar var oralarda¹⁴¹.

Seyyah, Osmanlı toplumundan ve şehir izlenimlerinden bahsederken, şehrin coşkulu ve miskin olan hallerini anlatmıştır. Şöyleki sabahın ilk ışıklarıyla sokaklar canlanmaya başlar. Öncelikle camilerden çıkan ahalden bahsedip, sonra ise çeşitli meslek guruplarından olan esnafların dükkânlarını açtıklarından bahseder. Lakin akşam taverna ve esrar kahvehanelerinden kalan sızmış ve sokaklarda yatan insanların gün ışığıyla meydana çıkmalarından bahsederek şehrin bir yandan da iki yüzünü göstermiş oluyordu. Sabahları en işlek olan esnafları ise şüphesiz kahvehaneler idi. Zira esnafın çay ve kahve ile güne başlaması en muhtemeliydi Osmanlı toplumunda.

3.5. La Baronne Durand De Fontmagne

Seyyahın biyografisi ile alakalı yapılan araştırmamız dâhilinde detaylı bilgilere ulaşamamakla beraber, 1902 de yayımlanan ve en önemli eseri olan “ Kırım Savaşından Sonra İstanbul “ adlı eserine baktığımızda Fontmagne’nin iyi bir tahsil almış, okumuş bir kadın olduğunu anlaşılmaktadır. Çünkü gözlemi detaycı, kalemi inceliklidir. Zira eserinde yazılı kaynaklardan da alıntılar yapmış ve literatüre hâkim birisi olduğunu göstermiştir.

¹⁴¹ Howard, a.g.e., s.102.

Resim 24: La Baronne Durand De Fontmagne Seyahatnamesi.

Kaynak: Tercüman 1001 TEMEL ESER.

Ulaştığımız bu eser girişinde Dr. Fuat KÖPRÜLÜ' nün Seyyahımız hakkında vermiş olduğu bilgiler şöyledir:

Baronne Durand de Fontmagne'nin günlük notları arasında kaydettiği 12 Temmuz 1857'de Fransız Sefiri Thouvenel'in şeyhulislamı ziyarete gitmiş olması ve aynı ay içinde Reşid Paşa'nın sadrıazam sıfatıyla ilk defa olarak, Fransız sefirini ziyaret etmesine ayrı bir yer vermek gerekir. Yazarın, elimizdeki eseri sayesinde İstanbul şehrinin tarihi gelişmesi ile alakalı bilgilere de rastlanmaktadır. XIX. yüzyılın ikinci yarısının başlarında Tarabya' da deniz kenarında henüz bir yol bulunmamasını, Beykoz'un aynı tarihlerde sadece küçük bir balıkçı koyu olmasını bu arada belirtebiliriz. Bu kitaptan öğrendiğimiz diğer şeyler hakkında da şunları sıralayabiliriz.

Osmanlı'daki ev renklerine ait bilgiler İstanbul şehrinde dilencilerin az olması, saraydaki yemek adetleri ve yemeklerin hazırlanışı, zenginliklerin gitgide azalması, Türk çocuklarının terbiyesi, köle fiyatları. Diğer taraftan bu eserde, Türk kadınları hakkında da kayda değer bilgilere tesadüf olunmaktadır. Yazarın söylediğine göre, saray kadınlarının korse giymeye başlaması ilk defa Abdülmecid zamanındadır. Türk hanımlarının kendi aralarında oynadıkları oyunlar ise satranç, domino ve iskambildir. Yazarın, İstanbul'da geçirdiği bir buçuk seneden fazla bir zaman zarfında yaptığını söylediği resimler de, aranacak olursa belki bugün bir yerde ele geçebilir. Kitabın başka bir hususiyeti de o sıralarda İngiliz ve Fransız sefaretlere arasındaki rekabete geniş bir yer vermesidir. Buraya kadar belirttiğimiz hususlar eldeki kitabın müspet taraflarıdır. Tabiatıyla eserde zaman zaman yanlış bilgilere de rastlanmaktadır. Bunların başında yeni saray (Topkapı Sarayı) ın daima yanlış olarak eski saray

şeklinde zikri gelir. De Fontmagne'nın diğer birtakım yanlış görüşlerine ise yeri geldikçe dipnotlarında işaret edilmiştir¹⁴².

Fontmagne dolaştığı İstanbul sokaklarından gördüğü kahvehane ve kahvehane müdavimlerinin çokluğu karşısında şaşırır. Kahve, kabare, kumarhane gibi yerlerin çok sayıda olması, insanı şaşırtıyor¹⁴³ der.

Kahvehaneler, manzarası güzel olan yerlerde, kalabalık olan çarşılarda ve yolların kesişim noktalarında bulunur. Civarında da bir çeşme muhakkak ki vardır.

Kahvehanecilik kamusal bir hizmet olarak görülmektedir:

Vâdinin yeşilliklerle dolu olan uzak bir köşesinde güzel bir çeşme var. Etrafına, halılar ve minderler üzerine oturan kadınlar kümelenmiş. Buraya feslerle kavukların yaklaşip sokulması imkânsız. Erkekler, büyük ağaçların gölgesine kurulmuş seyyar kahvelere oturmuş kahvelerini içip çubuklarını tütürürken bir yandan sohbet ediyorlar, bir yandan da kaçamak bakışlarla hanımlar tarafına bakmaktan kendilerini alamıyorlar¹⁴⁴.

Zira kahvehanelerde gördüğü sıcak ilgiden memnundur:

Birkaç büyük dükkân var. İçeri girip oturabiliyorsunuz. Buradaki satıcıların tatlı dilliliği insanı sarıyor. Önce kahve ve çubuk ikram ediyorlar, ama bu ikram alıcıyı bağlamış sayılmıyor. Yalnızca bir Şark inceliği¹⁴⁵.

Dönemin üst düzey yöneticileri tarafından tertip edilen yemek merasimi öncesi ve sonrasında kahve faslını nasıl işlediğini şöyle dile getirmektedir.

Böylesine bir güzellik karşısında insan diyeceğini bilemiyor. Marmara Denizi, dağları ve tepeleriyle Asya, Prens Adaları, Üsküdar, Boğaz girişi. Kurulan çadırın heybetli bir görünüşü var. İki bölümden meydana gelmişti. Bir tarafta yanm daire şeklinde dizilmiş koltuklara oturmuş ellerinde çubuklarıyla erkekler vardı. Paşa da onlarla beraberdi. Kadınlar için hazırlanan diğer bölüm ise sofa şeklinde düzenlenmişti. Ortaya serpiştirilen küçük masaların üstünde meyveler ve reçeller konulmuştu. Bütün bunlar zaman zaman ikram edilen kahveyi hafifletmek ve meşhur Türk usulu yemeğin saatini beklerken oyalanmamız için hazırlanmıştı. Hepsi öylesine titiz bir itinanın eseri idi ki bakmak bile insanı doyuruyordu. Eski Saray'ın bahçelerinde hava diğer yerdekinden daha temiz, daha canlı. İkram edilen reçelleri zevkle yerken, göz ucuyla da çubukların nasıl tutturulduğunu seyrediyorduk. Herşey Şark'a has bir sessizlik içindeydi. Dumanların ardında görünenler gerçek Türklerdi ama hayret, başları açıktı¹⁴⁶.

¹⁴² La Boranne Durand De Fontmagne, **Kırım Harbi Sonrasında İstanbul**, çev: Gülçiçek Soytürk, 1977, İstanbul, s.s. 9-10.

¹⁴³ Fontmagne, a.g.e., s.27.

¹⁴⁴ Fontmagne, a.g.e., s.57.

¹⁴⁵ Fontmagne, a.g.e., s.117.

¹⁴⁶ Fontmagne, a.g.e., s.50.

Burada görüldüğü üzere Türk kültüründe “kahve” topluma muazzam bir şekilde entegre olmuştur ki; toplu şölenlerde olsun misafirliklerde olsun yemek öncesi ve yemek sonrasında kullanılan bir içecek halini almıştır. Çubuk içicilerinin ise vazgeçilmezlerindendi. Dahası artık sadece bir içecek olarak değil de iyiden iyiye mekân sahibi olmuştu kahve.

Yine seyyah Fontmagne yemek sonrası faslı şöyle ifade eder;

Yemeğin sonunda ellerimizi yıkamamız için taslar getirildi. Altın bir ibriğin üstüne tutturulmuş bir sabun vardı. Ellerimizi köpüttükten sonra peçetemizle kuruladık. Ama Türklerin yaptığı gibi parmağımızla ağızımızın içini yıkamayı denemedik. Kahveler ve çubuklar faslı yeniden başladı. Eski Saray'ı gezmek için kalktığımızda, güneş bir hayli yükselmişti. Kahvelerimizi getirip götüren hizmetkârların bize gösterdikleri saygı ve itinadan söz etmeden geçemeyeceğim. Kahvelerimizi, üzerleri kıymetli taş ve mercanla işlenmiş zarf diye adlandırılan zarif kılıflara oturtulmuş fincan denen küçük kaplardan içiyorduk. Hizmetkârlar, sol ellerini göğüslerine kavuşturarak, gözlerini göğe dikerek geri geri çekiliyorlardı ¹⁴⁷.

Seyyah, bu defa Beyoğlu'ndadır ve kahvehanelerin esasen bu dönemde zengin esnafın bulunduğu çarşılarda olduğundan bahis açarak şöyle der; Beyoğlu'nda bulunan halk, umumiyetle yabancı asıllı bunları tüccar ve bankacı olarak iki grupta toplamak mümkün. Beyoğlu caddesinde, her çeşit şey satan küçük dükkânlarla, daha çok yabancıların uğrağı olan kahvehaneler var. “Yabancı” sözü bu ülkede, Batılıyı, bilhassa da Avrupalıyı ifade ediyor ¹⁴⁸.

Buradan da anlaşılacağı üzere 19. yüzyılda kahvehanelerin müdavinleri zengin sınıfın yanında yabancı gezginlerinde tartışılmaz duraklarından. Zira toplumun aynası olarak görülen bu mekânlarda ahali ve devlet yönetimi hakkında bilgi edinilebilirdi. Toplumda kendilerine şeyh denilen tarikat ve kanaat önderleri olarak bilinen ve toplum nazarında saygınlık gören kişilerin dahi kahvehanelerde vakit geçirdikleri ve dahi kahve yanında çubuk adı verilen tütün içimi yaptıkları görülmektedir. Buradan anlaşılıyor ki o dönemde dini olarak insanlara tütünün kullanımına dair herhangi bir yasaklama konmamıştır.

Zira dini önder olarak görülen kişilerin yani şeyhlerin kahvehanelerdeki durumundan seyyahımız şöyle bahseder. Açık bir kahvenin önünden geçerken de heybetli bir eda ile çubuğunu tütüren şeyh efendiyi gördük. Uzun beyaz sakallı,

¹⁴⁷ Fontmagne, a.g.e., s.52.

¹⁴⁸ Fontmagne, a.g.e., s.108.

halinden memnun görünen güzel yüzlü bir adamdı¹⁴⁹ diyen seyyah, ramazan ayındaki gezici yani seyyar satıcıları ve sokağı şu şekilde tasvir etmektedir;

Sokaklarda herşey iftar saati için hazır bekliyor. Küçük arabalarla gezici mutfaklar kurulmuş, limonata satıcıları, kahve ocakları, çubuk hazırlayıcılar, hepsi sokağa dökülmüş. Mutlu işaret verilince yüzlere yeniden neşe geliyor. Herkes bir acele, bir telaş içine giriyor. Ama öyle ki bu hareketlenmede hiçbir düzensizlik görünmüyor¹⁵⁰.

Seyyah, sokakların sessizliğinden bahsederken esasında Osmanlı toplumundaki dini hassasiyetin kadında vuku buluşunu açıklar. Diğer taraftan ise erkeklerin bu hassasiyetten uzaklaştıkları anları şöyle yazmaktadır;

Birkac gün önce akşama doğru İstanbul tarafında yaptığımız geziden dönerken, görünürde bir tek kadın yok. Kadınlar, Müslüman âdetine uygun olarak içerde kalıyor. Kahve, gazino gibi birşey yok, her yer sessiz. Süleymaniye civarında garip tavırlı birtakım adamlara rastladık. Kim olduklarını ve nereye gittiklerini sordum. "Bunlar zavallı insanlar" diye cevap verdiler. "Orada köşede, esrarın yarattığı rüyalar aleminde kaybolacaklar." Esrar kullananlar bu kötü iptilamın bir süre sonra vücutta yaptığı büyük tahribattan fark ediliyor. Bu garip kişiler, sarhoşluk içinde yaşamayı seçmişler. Bunlar İstanbul'un tiryaki kahveleri (Esrarkeş Kahvehaneleri de denilebilir) denen yerlerinde toplanıyorlarmış. Süleymaniye Camii' nin bulunduğu yere çıkan bütün yollardan insana iğrenme ve acıma duygusu veren solgun yüzlü insanlar birer ikişer geliyor. Uzamış boyunları, iki yana sallanan başları, çarpılmış belkemiği ve daha birçok garip tavırları ile ilk bakışta ne olduklarını belli ediyorlar¹⁵¹.

Osmanlı toplumunun hemen her ayrıntısına inmeye çalışan La Baronne Durand De Fontmagne, kahve ve kahvehaneler ile alakalı olarak eserinde paylaştığı bilgiler, bize toplum nazarında bu mekânların durumu hakkında detaylı bilgi vermektedir.

3.6. Mrs. Gorgiana Max Müller

Mrs. Müller, Oxford Üniversitesi hocalarından Alman asıllı oryantalist, filologtur. Hayatının önemli kısmını Britanya'da geçirmiş ve batı akademisinde kabul gören Hindoloji ve Karşılaştırmalı Din disiplinlerine büyük katkı yapmıştır. Müller' in eşi ise Turan Dil Ailesi gruplandırmasını yapan kişidir. II. Abdülhamit devrinde, İngiliz sefaretinde çalışan oğullarını ziyarete gelmeleri ile kitabı için ilham alıyor. II. Abdülhamit'in görevlendirdiği saray yaveri eşliğindeki İstanbul gezileri de kitapta yer

¹⁴⁹ Fontmagne, a.g.e., s.112.

¹⁵⁰ Fontmagne, a.g.e., s.173.

¹⁵¹ Fontmagne, a.g.e., s.s, 219-225.

alıyor. Kitabın en ilginç bölümleri ise seyahatımızın II. Abdülhamit'in davetiyle gittikleri Yıldız Sarayı'nda, Sultan'la birlikte yedikleri akşam yemeği ve saraya dair izlenimler ve Bayan Müller'in Türk hanımlarını ziyareti ve onlar hakkındaki görüşleridir

152

Resim 25: Mrs. Gorgiana Max Müller İstanbul'dan Mektuplar.

Kaynak: Tercüman 1001 TEMEL ESER.

Kahvehaneler kamusal alanlar olarak nüfusun yoğun kesişim noktalarında yerleşirler. Bu kesişim yerleri de doğaları gereği manzarası ve mevkiyi iyi olan yerlerdir. Bayan Müller de böylesi bir mevkide bulunan bir kır kahvesine varıp orada icra edilen müziği betimler.

Ayazma'ya geldiğimiz zaman dereden bir hayli yüksekte bulunan bir kır kahvesine çıktık. Sandalyelar taşındı ve bir sıra halinde yüzümüz çalgıcılara dönük oturduk. Hoş olmaktan ziyade acayip ve kaba olan bu müziği dinledik. Çalgı ile beraber Arapça şarkılar söyleniyordu. Şarkıcıların sesleri çatlaktı. Kocamın söylediğine göre, bunlar Yıldız Sarayı'nda dinlediği alaturka şarkılarla katiyen mukayese edilemezmiş. Arkamızdaki yüksekçe bir tepede kafesle çevrilmiş bir yer bulunuyordu. Türk hanımları müzik dinlemeye geldikleri zaman bu kafesin arkasında otururlarmış. Kahveyi içtikten sonra, onları

¹⁵² Gorgiana Max Müller, *İstanbul'dan Mektuplar*, çev: Afife BUĞRA, Tercüman 1001 Eser, 1978, İstanbul, s.s.7-8.

yakından görmek istedim. Benim ile beraber gelmeyi kabul eden, iyi Türkçe konuşan misafirlerden biriyle tepeye tırmandık¹⁵³.

Nihayet o lezzetli Türk kahvesi altın zarflı fincanlar içinde sunuldu¹⁵⁴ diyen bayan Müller 19. Yüzyıl kadınları hususunda, onların gündelik yaşamda neler ile meşgul olduklarını, nasıl aktivitelerde bulduklarını, hamam sefalarını, kahvehane oturmalarını ki bu bahse konu kahvehane “ kır kahvehanesi “ olarak geçer, toplu tertip edilen kadın eğlencelerini irdelemiş ve eserinde sunmuştur.

Konuyla alakalı olarak seyyah şunları aktarır;

Türk kadınları güneş battıktan sonra pek sokakta kalmazlar Geniş vadinin biraz üst tarafında gövde kısımları tamamıyla oyuk bir şekilde bulunan iki tane muazzam çınar ağacı var. Bunlardan bir tanesinin içinin oyuğu adetâ küçük bir oda büyüklüğünde olup kahve ocağı gibi kullanılıyor. Kilimlerin üzerinde sere serpe oturan Hanımların mütemadiyen içtikleri kahveler hep burada hazırlanıyor¹⁵⁵.

Diğer taraftan Bayan Müller İstanbul gezilerinin bir kısmında bahsettiğine göre Cuma merasimlerinden sonra askeri erkânın yorgunluk gidermesi için en pratik dinlenme yerleri haline gelen kahvehanelere yöneldiklerinden bahseder.

Bu uzun tozlu yürüyüşten sonra sefaret motorlarının beklemekte olduğu rıhtıma giderken birçok kahvehanenin önünden geçtik elbiselerini ve teçhizatlarını temizleğen parlak uniformalar içindeki subaylar yol kenarındaki kahvelerin dış kısmında kahveve sigaralarını içerek merasim sonrası yorgunluklarını çıkarmaya çalışıyorlardı¹⁵⁶.

Anlatıya göre; günümüzde kullanılan “ bir yorgunluk kahvesi içelim” deyimi kahvenin insanda oluşturduğu etkinin, çağ ötesinden beri var olan bir olgu olduğunu kanıtlar niteliktedir.

3.7. Jean Henri Abdolonyme Ubicini

Seyyah, Jean Henri Abdolonyme Ubicini (1818—1884), aslen ailesi Lombardiyalı olup Fransa'nın Touraine kenti dolaylarında dünyaya gelmiştir. Liseyi Versailles' da okuyan Ubicini, kolejde bir müddet hocalık yapıp ondan sonra 1846'da seyahata çıkmıştır. İtalya, Yunanistan ve Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Ubicini, kâtip

¹⁵³ Müller, a.g.e., s.94.

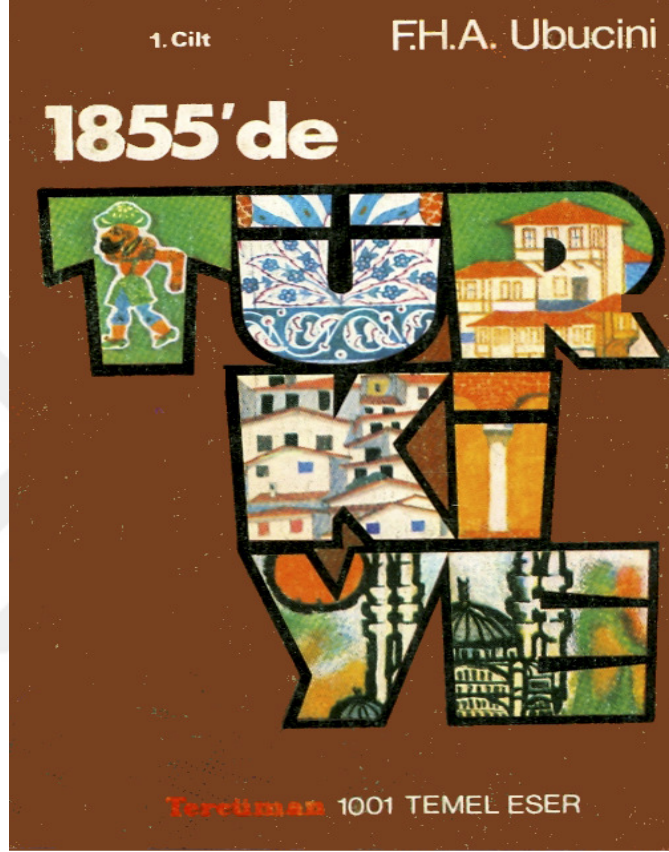
¹⁵⁴ Müller, a.g.e., s.150.

¹⁵⁵ Müller, a.g.e., s.96-97.

¹⁵⁶ Müller, a.g.e., s.s.40-106

olarak vazife almış, ancak Türk ve Rus kuvvetleri Bükreş'e girince görevinden ayrılarak, önce İstanbul'a, sonra da Paris'e dönmüştür¹⁵⁷.

Resim 26: Jean Henri Abdolonyme Ubicini 1855' de Türkiye.

Kaynak: Tercüman 1001 TEMEL ESER.

Ubicini'nin Türkiye ve doğu meselesine atfen yazmış olduğu eserler büyük ilgi görmüştür.

Ubicini'nin başlıca eserleri şunlardır:

Lettres sur la Turquie, 1847—1853; La Question d'Orient devant Europe, 1854; La Question des principautés danubiennes devant Europe, 1858; Étude historique sur les populations chrétiennes de la Turquie d'Europe, 1867; Les Constituions de Europe orientales, 1872; La Constitution ottomane expliquée et annotée du 7 zilhidjé 1293,

¹⁵⁷ Jean Henri Abdolonyme Ubicini, **1855' de Türkiye**, çev: Ayda DÜZ, C.1, Tercüman 1001 Temel Eser, 1977, İstanbul, s.7.

İstanbul 1877; Ayrıca, Pavet de Courteille'le beraber "État présent de Empire ottoman" (1876) ı neşretmiştir¹⁵⁸.

Osmanlı halkını ve bu halkın siyasi konuşmalarını yaptığı yerler olarak kahvehaneleri bize anlatan Ubicini, esasında dönemin karmaşasını da bize aktarmış oluyor. Bu bağlamda kahvehanelerin nabzının tutulması, tarih okumaları ve yazmaları adına önemli rol oynayacaktır. Zira Seyyah İstanbul'da vuku bulan bir olayı şöyle dile getirir:

1828'de Sultan Mahmut teşebbüsü yeniledi. O feci Etmeydanı katliamı milisin hakkından gelememişti. Ayaklanma, fermanın adını ağza almayı bile yasakladığı dervişlerin ve milisin gizli taraftarlarının toplanma yeri olan kahvehanelerden çıkıyordu. Bunun üzerine Sultan Mahmut hepsinin birden kapatılmasını emretti. Sohbetleri toplanmalara vesile olan meddahlar da aynı yasakların hükmü altına alındılar. Netice ne oldu? İstanbul'un iki-üç bin kahvehanesi, ne sihirdir, ne keramet, bir anda iki-üç bin berber dükkânına dönüşüverdi. Bir de baktık ki, Osmanlılar her yanda harıl harıl saç-sakal kestiriyorlar. Ve dipte, sadece bir perdeyle kapatılmış bir bölüm sigara ve kahve tiryakilerinin barınağı haline gelmiş¹⁵⁹.

Görüldüğü gibi artık kahvehaneler, seyyahın anlatımına göre birer siyasi örgütlenme alanlarına dönmüştür. Ubicini'nin anlatımına göre Osmanlı Devleti'nin bir nevi gelecek şekillendirilmesi bu alanlarda yapılmış havası doğuyor. Bunu yine yazarın şu anlatımıyla destekleyebiliriz. III. Ahmet de, halkın konuştuklarını duymak, neler düşündüğünü bilmek için geceleri imam veya derviş kılığına bürünüp saraydan usulca çıkar İstanbul'un sokaklarını ve kahvehanelerini dolaşmış¹⁶⁰.

Osmanlı padişahlarının tebdil-i kıyafet ile kahvehanelere gidip incelemelerde bulunmaları, kahvehanelerin halkın siyasi görüşlerinin peyda olmasında ne kadar önemli rol oynadığının bir göstergesidir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nde kurulan çadır ya da seyyar kahvehaneler cenaze merasimleri ve düğün törenlerine de hizmet verirdi. Bu müslim ya da gayrimüslim tebaa ayırt etmeksizin yapıldı. Şöyle ki;

Tophane'ye inen vadinin üzerinde kurulmuş olan bir mezarlıkta her şey mutlak bir sessizlik ve huşu içindedir. Orada sadece konuşma sesleri, gülmeler, müzik ve bunların arasında açık bir tabutta ölüyü nihai mekânına götüren papazın mırıltılı şarkısı duyulur. Gerçekten bu mezarlık adeta bir umumi park ve sosyetenin güzel mevsimde buluşma yeri halini almıştır; orada gezilir, sohbet

¹⁵⁸ Ubicini, **a.g.e.**, s.7.

¹⁵⁹ Jean Henri Abdolonyme Ubicini, **1855' de Türkiye**, çev: Ayda DÜZ, C.2, Tercüman 1001 Temel Eser, 1977, İstanbul, s.67.

¹⁶⁰ Jean Henri Abdolonyme Ubicini, **1855' de Türkiye**, çev: Ayda DÜZ, C.1, Tercüman 1001 Temel Eser, 1977, İstanbul, s.158.

edilir, ta öbür ucunda bulunan bir çardağın altında toplanılır, sigara ve kahve içilir, dondurma yenir¹⁶¹.

Seyyahın diğer bir anısı şöyledir;

Rusya'ya karşı girişilen son savaştan sonra, bir Türk ve bir Avrupalı, bir kahvehanenin önünde oturmuş, konuşuyorlardı.

- Görüyor musunuz şu gemiyi, dedi. Osmanlı padişahının özel gemisidir, Akdeniz'e gidiyor. Sonra nereye yönelecek bilir misiniz?

—İşittiğime göre İskenderiye'yi ziyaret edecekmiş.

—Oraya neden gittiğini biliyor musunuz?

Frenk, bunu bilmediğini itiraf etti.

—Öyleyse ben söyleyeyim, dedi Osmanlı; sözlerime İnanabilirsiniz. Padişahımızla Moskova kralı nasıl atıştılar, biliyorsunuz, sultan sonunda öyle kızdı ki, gâvurun elinden devletini aldı; bu gemiyi ülkeyi Amerikalılara iade etmeye gönderiyor¹⁶².

“—Yani sizce, Türkiye'nin kalkınması için bir tek kişi yeter, öyle mi?

—Sanırım. Milletimizi tanımazsınız; aslında dürüst, zeki ve vatanseverdir. Öldü sanılıyor, aslında uykudadır. Ciddi bir buhranla karşılaşsın, ceset sanılan o kocabeden ne büyük bir enerjiyle dikiliverir, şaşarsınız. Maddi kaynaklara gelince, bunlar sonsuzdur ve işe koyulmayabakar. Size, devlet adamlarımızdan birinin birsozunu tekrarlayacağım. "Bizde kaynaklar boldur, fakat kanallar nokсандır veya delinmiştir. Mali bunalımlarımız konusunda içte ve dışta büyük gürültüler koparılıyor. Boş şamata! Halka yüklenmemek kaydıyla, sekiz yüz bin paralık geliri bir milyon ikiyüzbine çıkarmak için ne gerekir? Daha aydın ve namuslu bir idare. Bugünkü huzursuzluğun sebepleri kötü organizasyon, yolsuzlukların alıp yürümesi ve ruhlara çöken umutsuzluktur. Hele sağlam karakterli ve üstün iradeli bir vezir, bir yeni Köprülü başa geçsin, adalet denen şey tekrar var olsun, haksız vergi alanlar aleyhine çıkarılan emirnameler uygulansın, gerektiğinde kafalar uçsun bakın nasıl güven yeniden doğar¹⁶³.

Ramazan ayında Osmanlı anlatımı ise şu şekildedir;

Benim yaptığım hesaba göre İstanbul'da binlerce kahvehane var. Herhangi bir mahallede elli adım atmadan bir kahvehaneye rastlanmaktadır. Meydanlarda, Pazar yerlerinin çevresinde, camilerde, rıhtımlarda yan yana dizilmişlerdir. Kahvehanelerin gerçekte en canlı olduğu günler ramazan ayı ve bayramlardır. Ramazan hem oruç, hem şenlik ayıdır. Bütün gün süren oruçtan sonra gece şenlik başlar; yiyecek satan dükkânlar da o saatte açılır. Kahvehanelerde ve meydanlarda çalgıcılar ve sokak şarkıcıları, meydan soytarıları, çengileri, meddahları, karagöz kalabalık bir seyirci ve dinleyici kitlelerin birikmesine yol açar¹⁶⁴.

Osmanlı toplumunda tanık olduğu iç rahatlığına sahip insanlar onu etkilemektedir. Çubuk ve kahve içimiyle yemeğin ağırlığını sindiren bünyeler ona ilginç gelmiş ve Şarka has derinliğe dair bir fikriyatla derin düşüncelere dalmış olduklarına dair yorumda bulunur. Kımıltısızlık ve sessizlik. Bu süreci keyfin tanımı olarak çizgiler.

¹⁶¹ Ubucini, a.g.e., s.87.

¹⁶² Ubucini, a.g.e., s.100.

¹⁶³ Ubucini, a.g.e., ss.158-159.

¹⁶⁴ Ubucini, **1855'te Türkiye**, C.2, ss.66-69.

Resim 27: Dorina L. Neave.

Kaynak: <https://1000kitap.com/yazar/Dorina-L-Neave>.

Sir Thomas Neave 1940'ta öldü. O kış, ordunun kullanımı için Dagnam Park'taki evi talep edildi. Lady Dorina'nın Türk arkadaşlarından bazıları eşyalarını toparlamaya yardımcı oldu. Neyse ki, Piccadilly'de bir daire bulabildi. Anthony Eden, Anglo-Türkiye ilişkilerini geliştirmek için Fitzhardinge Caddesi'ndeki Türk Evi'ni (Londra Türk Halkevi) açtığına, Leydi Dorina'nın yardımını istedi. Halkevi Başkanı Sir Wyndham Deedes, ondan Türk Evi'nin sosyal tarafını üstlenmesini istedi. Türkiye ile ilgili kitaplarının yanı sıra, İngiltere'nin savaş sonrası İşçi Partisi hükümetinin politikaları nedeniyle Anglesey'deki ikinci evinde kalması için kısıtlama yapmadan önce, Dagnam Park'ta geçen "toprak kuranların" en sonuncusu olarak tarihi bir öneme sahip LCC tarafından yapılan zorunlu satınalma siparişi hakkında katkıda bulundu. Bu durum ne yazık ki mülkün kaybına ve 1950'de gerçekleşen yıkımına yol açmıştır. Sitenin birçok özelliği, yalnızca yerel olarak balık göleti olduğuna inanılan bir yüzme havuzu da dâhil olmak üzere, Lady Dorina'nın anılarıyla hatırlanmaktadır. Neaves, 1950'lerin başında Llys Dulas'ı sattı. 1930'da yazılan "Boğaziçi'nde 26 Yıl" adlı eseri 1978 yılında ilk kez Türkçe'ye çevrildi ve 2008'de de "Batıların Gözünden Türkler"

serisinde bir diğerk baskısı yapıldı¹⁶⁷. Dorina 1907’de son yazını Türkiye’de geçirdi ve o yaz 26 Ağustos’ta doğum gününde hayata gözlerini yumdu. Lady Dorina, St Thomas Kilisesi, Noak Tepesi’ndeki mezarlığa gömüldü. Dorina Neave - bir tür gül - onun adını almıştır çünkü gülleri çok severdi¹⁶⁸.

Babasıyla boğazı vapurla geçerlerken vapur kahvecisi ile aralarında ilginç bir anı yaşanmıştır. Bu anının detaylarında Osmanlı gündelik yaşamına dair betimlemeler saklıdır.

Bir gün, bir Boğaz vapuruyla yolculuk ederken, babam bağıra çağıra sürekli bir şekilde etrafımızda dolanan, her geçişinde de ayaklarımıza basan bir Rum kahvecisine feci kızmıştı. Bize ısrarla satmaya çalıştığı badem kurabiyelerini, şam fıstıklarını, lokumu, küçük fincanlardaki kahveleri geri çevirmiştik. Her seferinde, babam “Haydi, git!” diyerek kovaladığı halde, yine de bizi bir şeyler satın almaya zorlamaktaydı. Sonunda bir tepsi içinde altı bardak suyla gelip, tam babamın önünden geçerken, sanki okuduğu gazeteden başını kaldırıp birşeyler almak istemiyorsa, hiç olmazsa biraz para vermesi gerekiymiş, “Su! Sucu!” diye bağırmaya başladı. Dehşet içinde, hâlâ gazetesini okuyan babamın kahvecinin kışına olanca hışmıyla bir tekme attığını gördük. Sucu havada uçup, güverte merdivenlerinin başına yuvarlandı. Kırık bardaklar ve sular içinde yüzükoyun yere uzandı kaldı. Vatandaşlarının çıkaracağı bir kavganın korkusu içinde dilimiz tutulmuş, ürkek ürkek çevremize bakınınca, ne görsek beğenirsiniz! Her milletten yolcular ayağa fırlamış, bu komik sahneyi seyredip, gülmekten kırılıyorlardı. Etrafında olup bitenlere ilgisiz görünen tek insan, gazetesini okumaya devam eden babamdı. İcinmiş yerlerini ovalayarak, yavaş yavaş ayağa kalkın kahveci, öfkeli babama şöyle bir bakıp hızla aşağıya seğırtti. Yolculuk boyunca da bir daha bizi rahatsız etmedi¹⁶⁹.

Osmanlı’da kusurlu devlet adamlarının kahvelerine dövülmüş cam tozu katılarak ortadan kaldırılmalarına dair ilginç bir söylemi de vardır. Eğer içine dövülmüş cam tozu konulmuş bir fincan kahve verilmemişse, bazı kusurlu nazırların sonu da, Boğaz’dan denize atılmak oluyordu¹⁷⁰.

Osmanlı’da kahvenin sunumu önemliydi. İnce işlemeli fincanlarda özenilerek gerçekleştirilen bir ritüel halini almıştı bu. Keza işlemeli cam dolapların içerisinde heykeller, vazolar ve silahlarla birlikte işlemeli kahve fincanları da sergilenirdi. Kahvenin sunumu elbette mekâna gelen müşterilerin konumuna göre de değişmekteydi. Zira esrar kahvehaneleri ile yeniçeri kahvehanelerinin sunumu ve alakası farklıydı.

¹⁶⁷ Neave, a.g.e., ss.7-8.

¹⁶⁸ Neave, a.g.e., s.9.

¹⁶⁹ Neave, a.g.e., ss.44-45.

¹⁷⁰ Neave, a.g.e., s.30.

Mücevher kakmalı kadehler, altın taçlarla ve paha biçilmez taşlarla bezenmiş tozlu silahlar, dolaplarda üstüsteydi. Heykeller, vazolar, kahve takımları, mineli kahve fincanlarından meydana gelen harikulâde bir koleksiyon önünden ayrılamadık¹⁷¹.

Dönem insanı yol tarifi verirken kokuları da kullanırdı. Sabit mekânlara ait bu kokuların başlıcası kahve kokusuydu. Yol tarifi olarak kahve kokusunu takip etme yöntemi bu. ‘Şu kulenin ardından dön, kahve kokusunu duyana dek devam et.’ gibi. Aranılan insanlar genelde halk dilinde takıldıkları kahvehanelerde bulunurlardı. Dönemin buluşma ve aranma noktaları kahvehanelerdi. Karnaval mevsimi son gecesinde, bu sürekli eğlenceler ve yapılabilen en çılgın manzaralarla sona ererdi. Maskeli ve garip kıyafetler içinde Rumlar, dar sokaklardan geçerler, orgun sesine uygun olarak dans ederler, şarkı söyler, bağırırlardı. Sabaha kadar her kahvehanede sarhoş cümbüşleri sürer, uyku uyumak imkânsızlaşırdı¹⁷². Yemekler de lezzetli kahve ve bol miktarda bademli lokumlarla son bulurdu¹⁷³.

Osmanlı Devleti’ de ki kültürü daha ziyadesiyle kültürün inceliklerini anlatan seyyahlar esasen bir nevi Osmanlı’ yı bu yönüyle Avrupa ‘ya tanıtmış oluyordular.

3.9. Pierre Loti

Pierre Loti’nin asıl adı Julien Viaud’dur, 1850 Ocağında Fransa’nın Rochefort kentinde doğmuştur. Ailesi denizcilikle meşgul olmaktadır, Çocukluğu iyi sayılabilecek bir şekilde geçmemiştir. Öğrenimine İncil okuyarak başladı. Daha sonra Latince ve Yunanca dersleri aldı. Liseyi doğduğu şehirde bitirdikten sonra bir aile geleneği olan denizcilik okuluna girdi¹⁷⁴.

Okulunu bitirip 1867 senesinde ilk seferine çıktı. Denizcilik akedemisini bitirdiği için Bahriye subayı olmuş, 30 yıl boyunca birçok deniz ve ülke dolaşmıştır. Bu ülkelerden bazıları şöyledir; Japonya, Türkiye, İran, Tahiti ve Senegal’ dir. Pierre Loti Türkü ve Türkiye’ yi çok sevmiştir. Zira bunu Osmanlı’ nın mücadele verdiği tüm savaşlarda Osmanlı’ ya verdiği desteklerle göstermiştir. Devlet ricalinden birçok dost ve arkadaş edinen Pierre Loti Türkiye hakkında 15 eser vermiştir. Bunlardan en çok göze

¹⁷¹ Neave, a.g.e., s.86.

¹⁷² Neave, a.g.e., s.149.

¹⁷³ Neave, a.g.e., s.134

¹⁷⁴ Pierre LOTİ, **Can Çekişen Türkiye 1914**, Haz: Fikret Şahoğlu, Tercüman 1001 Eser,1999, İstanbul, s.9.

çarpanları; Can Cekişen Türkiye, Ermeni Katliamlar, Les Allies qu'il nous faudrait, La Mort de notre chere France en Orient' dir ¹⁷⁵.

Resim 28: Pierre Loti.

Kaynak: <http://www.pierrelotitepesi.com/konum2.asp?pg=dokuThe>.

Türk milletinin kalbinde unutulmaz bir yer tutan Pierre Loti'nin hatırasını yaşatmak için, bugün İstanbul ve Bursa'da çeşitli cadde ve kahvehanelere onun adı verilmiştir. 1923' de Hendaye'de ölen Seyyahın mezarı Saint – Pierre d'Oleron adasındadır ¹⁷⁶.

Osmanlı kahvehanelerinden ve de İstanbul şehrinden bahsederken tüm duygusunu ve benliğini yazıya katan Pierre betimleme gücünü eserlerinde okuyucusuna hissettirmektedir. Zira yaşarcasına anlatmaktadır. Ülkenin kendi yaşamış olduğu döneminden bahis açacak olursak Osmanlı toplumu sosyal olarak Avrupaileşirken öz odağı olan doğu kültüründen çok yavaş ama derinden sarsıldığını düşünmektedir. Bu bağlamda, Galata'dan geçen, gürültüsü patırtısı hiç eksik olmayan büyük caddenin kafa patlatan çığlıkları bu kavşakta son bulur; uzaklardan bile işitilen bu sağır edici sesler kırmızı divanların üzerinde kurulmuş bir sürü hayalperest insana kadar ulaşır. Galata,

¹⁷⁵ Loti, a.g.e., s.10.

¹⁷⁶ Loti, a.g.e., s.11.

Doğu'nun en tantanalı yeridir. Sabaha kadar, Boğaz'ın bu yakasındaki mahallelerden cehhenmî bir şamata yükselir¹⁷⁷ diye sanki bir nevi belli bir zümreyi tenkit etmektedir. Bununla birlikte saygının ve hoşgörünün toplumun belli kesimlerinde uzaklaştığını şöyle anlatır, Ya Beyoğlu?.. O herkesçe bilinen Levanten Beyoğlu!.. Etrafındaki evler can çekişen yaralılarla doluyken, ovaları şehitlerle, yağmur, altında çürüyen gömülmemiş kahramanların cesetleriyle örtülüyken; bu Beyoğlu, gürültülü kahvehanelerini, eğlence yerlerini bile susturacak kadar bir utanma eseri göstermiyor¹⁷⁸.

Diğer taraftan Osmanlı toplumunun kadim kültüründe de bahis açar ve kahvehanelerde dahi saygının ve hoşgörünün timsali öreneği ile bir takım açıklamalarda bulunur.

İşte şu işçi... İşte şu küçük esnaf... Hepsi de halis Müslüman olan bu insanlar, ahşap evlerinde belki kıt kanaat fakat mutlulukla yaşarlar, büyük Avrupa şehirlerinde olduğu gibi kudurmuşçasına kazanma hırsı peşinde koşmazlar, kin ve kıskançlık nedir bilmezler. Bunlar, yeni yetişen Türklerden değildirler. Bunlar, müezzin minârede ezan okuyunca camiye giden, ulu çınarların altında nargile içen, şarklı giyinişleri, huzur içinde yaşayışları, tevekkül ve inancılarıyla Avrupalı gezginlerin dalgın ve şaşkın bakışlarını üzerlerinde toplayan eski Türklerdir¹⁷⁹.

Güneşin batacağı saatler, beni hep Tophane' deki rıhtımda bir kahvehanenin önünde, açık havada otururken yakalar. Gelen geçene bakmak gecenin bastırışını izlemek doğulu bir gelenektir¹⁸⁰ diyerek bu ahvalin günümüzde dahi devam ettiğini ve bunun bu zamanlara nereleden geldiğini anlatmaktadır.

Pierre Loti şöyle devam etmektedir;

Bugünkü gibi güzel akşamlarda yol, yarısına kadar, sigarasını tüttüren, hayal âlemine dalmış insancıkların üzerine oturduğu kırmızı ya da alacalı kadifelerle örtülmüş dizi dizi divanlarla tıklım tıklım doludur. İnsan buraya, sanki büyük bir tiyatrunun parterindeymiş gibi, burnunun dibindeki cıvıl cıvıl şark hayatını ve Boğaz'dan gelip geçen gemileri seyretmek için gelir. Denizi seyredenlerin önünde, suyun maviye çalan derinliklerinden ve Asya tarafındaki tepelerin üzerinden, karmaşık kubbesi ve ajurlu şerefesiyle bir koca cami yükselir. Belirgin bir şekilde ayırt edilen beyaz ve sarı renklerle süslenmiştir. Tamamen Türk olan bu ayırt edici iki renk, İstanbul'un bir ölçüde modern sayılan binalarının tümünün dış kenarlarını ve cephelerini, süsler¹⁸¹.

¹⁷⁷ Loti, **İstanbul 1890**, çev: Galip BALDIRAN, Vadi Yayınları, 1999, Ankara, s.s. 26-27.

¹⁷⁸ Loti, **Can Çekişen Türkiye 1914**, Haz: Fikret ŞAHOĞLU, Tercüman 1001 Eser, s.66.

¹⁷⁹ Loti, **İstanbul 1890**, çev: Galip BALDIRAN, Vadi Yayınları, 1999, Ankara, s.40.

¹⁸⁰ Loti, a.g.e., s.16.

¹⁸¹ Loti, a.g.e., s.17.

Kahvehaneler çok yönlü kullanımı olan birer mekân halindedirler. Orta oyunların sergilenmesiyle eğlenceye, rıhtımlara ve denize nazır tepelere kurulan kahvehanelerle ruha hoş gelmesinin yanında, yorgun olan işçilerin, hamalların da bir nevi soluk alıp oturdukları bir dinlenme yeri idi. Beyoğlu'na çıkan dik yamacıyla caddelerin en büyüğü Yeni Çarşı, buradaki kavşakta son bulur, burası tepeye kurulmuş bir Hristiyan mahallesidir. Adı geçen caddenin her iki yanında, asmadan çardakların altında, yan yana kapılarıyla birbirini izleyen Türk kahvehanelerinin önü tıkiş tıkiş küçük tabure ve masalarla doludur. Bütün gün boyunca gemilere, rıhtıma, gümrüğe, yolcuların bavullarını, kasaları ve büyük balyalarını indirip çıkarmaktan canları çıkmış yüzlerce hamal, buralara şöyle bir nefes almak için gelir. Akşamın dinlenme sevinciyle birbiri ardınca gelen ve nargile siparişi veren bu geniş omuzlu, yorgunluk nedir bilmez insanlar, İstanbul'da henüz bilinmeyen kamyon ve yük arabalarının yerini tutar¹⁸².

Bu kısa akşamüstüleri buralarda bildim bileli hep böyle sürer gider ve aynı saatte, koca şehrin farklı semtlerinde neler olup bittiği gözlerimin önünde canlanır¹⁸³....

Kahvehanelerde her kesimden insan bir arada durur ve hepsi birbirine eşit konumdadır. Subaylar ise halkın arasına, en mütevazı kahvehanelere sigara içmek için takılırlar. Zaten bu çok demokratik karışım Türkiye'ye özgü bir gelenektir: gariban kişiler arasına oturmuş paşalar, beyler ya onlarla sohbet eder ya da oradan buradan haberler anlatırlar. Müslümanlar arasında gurura hiç yer verilmediği için burada kimse değerinden bir şey yitirmez¹⁸⁴. Saygı ve hürmet bu mekânlarda Osmanlı insanında vücut olmuş birer olgudur. Türklerde, ama halis Türklerde olduğu kadar, hiçbir yerde, yoksullara, zayıflara, acizlere, küçüklere acıma ve şefkat; ana babaya saygı gibi yüce duygulara rastlanmaz. Bu insanlardan biri hatta yaşı ilerlemiş bile olsa, o küçük ve zararsız kahvelerden birinde otururken, babası içeri girirse, hemen yerinden kalkar, sesini alçaltır, sigarasını söndürür ve saygı ile bir koşeye ilişir¹⁸⁵.

Kahvehanelerde sergilenen müzik de ilgisini çeker ve bahse değer görür:

Bazen kasvetli dar yolların karanlıklarından, bazen de ışıklar ve kalabalıklar arasından ilerliyorum. Kahvehanelerde, doğuya özgü müzikler çalıyordu: içli kemanları insanın kalbini dağlayan namelerle inilder: dokunaklı ve hüzünlü

¹⁸² Loti, a.g.e., s.20.

¹⁸³ Loti, a.g.e., s.22.

¹⁸⁴ Loti, a.g.e., s.25.

¹⁸⁵ Loti, **Can Çekişen Türkiye 1914**, Haz: Fikret Şahoğlu, Tercüman 1001 Eser, s.59.

gaydalar eski havalardan çalar. Köylüsü, Asyalısı el ele tutuşarak, halay çekerek, erkek erkeğe oynar¹⁸⁶.

Aşına kuytu köşelerde, acayip çiçeklerle süslü eski İran fayanslarıyla kaplı, karanlık, küçük kahvehaneleri tıpkı bıraktığım gibi buluyorum. Buralarda yıllardan beri hep aynı eski fincanlarda servis yapılır. Açık duran kapıdan, caddelere çökmüş büyüleyici alacakaranlıkta, dışarıda koşuşup duran Türklere bakarken bir yandan da eski zamanların değişmez hayallerine dalar insan. Bu loş, rahatlama mekânlarında insanı kendisinden geçiren sarı tütünler içilir ve o zaman uzakların gürültüsü patırtısı, hayaletlerin sonsuz fısıltıları gibi gelir¹⁸⁷.

Kahvehaneciler aynı zamanda berberlik mesleğini de ifa ederlerdi. Aylardan mayıs. İstanbul'da bu son sabahım olacak. Dar sokaklarda duyduğum haz, geniş meydandakinden daha fazla. Doğan güneş altın sarısı rengiyle camiyi boyarken, serin çınarların tepelerini de unutmuyordu; havadaki beyaz buğu el değmemiş bir peçe gibiydi. Küçük kıraathaneler yavaş yavaş kapılarını aralıyordu ve kendi halinde iki üç kişi, açık havada, ağaçların altındaki berber koltuklarında sakal traşı oluyorlardı¹⁸⁸.

Gerçekten de çok erken bir saat olmalıydı; Beyoğlu'na dönmeden önce buralarda oyalanacak zamanım vardı. Bir kahve ve sabahları orta halli insanların sıcak sıcak satın aldığı küçük şekerlerden ısmarlayıp, bir asma çardağının altına oturdum; bu benim gözümde dört başı mamur bir kahvaltıdan daha mükemmeldi. İnsan, dışarıda parlayan, çevredeki asırlık şeyleri gençleştiren bu yeni hayatın, kendi içinde de yükseldiğini sezer gibi oluyordu¹⁸⁹.

İstanbul'a ve Türklere ama yazarın kendi tabiriyle "Halis Doğulu Türkler" e âşık olan Pierre, Osmanlı kültürünün yansımalarını her mekanda görüp işlemiştir. Lakin kahvehanelerdeki çeşitliliği ayrı bir güzellikle işlemiştir. Zira tebaanın iki ayrı yüzünü okuyucusuyla paylaşmıştır. Tasvirleriyle tarihe not düştüğü bu eser Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan kahvehanelerin 19. yüzyıldan bu yana geçen 200 yıllık süreçteki değişimini gözler önüne sermiştir. Elbetteki döneminin kahvehane külrürü hakkında bizlere bilgi vermesi de önemli bir yer teşkil etmektedir.

3.10. Edmondo de Amicis

Dünyaca tanınmış İtalyan edibi Edmondo De Amicis 1846 da Oneglia'da doğmuş, 1908 de Bordighera'da ölmüştür. Modena'daki askeri akademide eğitim almış olan Amicis, topçu görevini subay olarak yapmıştır. Birçok eser kaleme alan Amicis' in

¹⁸⁶ Loti, **İstanbul 1890**, çev: Galip BALDIRAN, Vadi Yayınları, 1999, Ankara, s.30.

¹⁸⁷ Loti, a.g.e., s.37-38.

¹⁸⁸ Loti, a.g.e., s.44.

¹⁸⁹ Loti, a.g.e., s.45.

en popüler eseri ise Bir Çocuğun Kalbi adlı eseridir. Zira 25'ten fazla dile çevrilmiştir¹⁹⁰.

Resim 29: Edmondo Amicis.

EDMONDO DE AMICIS

Kaynak: Edmondo de Amicis, İstanbul 1874, TTK yay., Dizi.IV. S.14 (Kapakfotoğrafı).

Daha sonra yaptığı çalışmalar: denizaşırı İtalyan göçmenlerin kötü durumuyla ilgili Sull'oceano (1889), Il romanzo di un maestro (1890), Amore e ginnastica (1892), Maestrina degli operai (1895), La carrozza di tutti (1899)), L'idioma gentile (1905) ve Nuovi ritratti letterari e artistici (1908). Aynı zamanda Torino merkezli Il Grido del Popolo'ya katkıda bulundu makaleleri Questione sociale (Sosyal Konular 1894)¹⁹¹ olarak toplandı.

De Amicis hakkında Beynun AKYAVAŞ şunları ifade eder:

İstanbul'a yirmi sekiz yaşlarındaiken ve büyük bir heyecanla gelen Edmondo De Amicis İstanbul'da daha da artan heyecanını canlı ve renkli üslûbuyla okuyucuya da

¹⁹⁰ MAHMUT H. ŞAKİROĞLU, "Edmondo De Amicis, (1846-1908) İstanbul Hakkında Kitap Yazan Ünlü İtalyan Edibi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, cilt.9, s.60-61.

¹⁹¹ Şakiroğlu, a.g.m., s.61.

geçirmesini bilen bir yazar, neyle alâkalanacağını ve nasıl alâka çekeceğini bilen, baktığı şeyi gören ve gösterebilen bir sanatkârdır¹⁹².

Seyyah İstanbul semtlerini ve İstanbul' un fiziki durumunu şöyle tasvir eder.

Üsküdar'ı seyrettiğim sırada arkadaşım keşfettiği başka bir şehri haber vermek için dirseğiyle dürttü. Hakikaten, Marmara denizine, yine aynı Asya sahiline dönünce, Üsküdar'ın öbür tarafında, geminin önünden geçtiği, ama o zamana kadar sis altında kalan uzun bir ev, cami ve bahçe dizisi gördüm. Dürbünle bakınca kahvehaneler, çarşılar, avrupaî evler, merdivenler, bahçe duvarları, kıyı boyunca oraya buraya dağılmış küçük sandallar iyiden iyiye görülüyordu. Burası, vaktiyle Bizans'ın rakibi olan eski Khalkedon'un harabeleri üzerine yerleşmiş, *kaduların köyü*, Kadıköy'dü; bu Khalkedon, Delphoi kâhininin İstanbul'un yükseldiği karşı sahil yerine burayı seçtikleri için körler diye adlandırdığı Megara sâkinlerince milâttan altı yüz seksen beş sene önce kurulmuş¹⁹³.

Osmanlı Devleti' nin mimari yapısında avrupalı tarzda bir değişimin mevcut olduğunu söyleyen Amicis, aynı zamanda İstanbul semtlerinin tarihi ile alakalı bilgiler de paylaşmaktadır okuyucusuyla. Amicis, diğer bir anlatımında ise Osmanlı' daki toplumun kahvehanelerdeki halleri üzerine şöyle değerlendirmede bulunur:

Bu تنها sokaklardan dev çınarların hemen her tarafına gölge verdiği küçük meydanlara çıkarsınız. Bu meydanların bir tarafında, develerin su içtiği bir çeşme, başka bir tarafında, kapısının önünde bir sıra minder olan ve Türklerin uzanıp çubuk içtikleri bir kahve, kapının yanında ise, yapraklarının arasından uzaktaki Marmara denizinin maviliği ve beyaz yelkenleri görünen, dalları toprağa eğilmiş, gövdesine asma sarılmış koca bir incir ağacı vardır. Parlak bir ışık ile bir ölüm sükûneti buralara öyle debdebeli ve öyle hüznü bir mahiyet verir ki, bir defa görenin bir daha unutmamasına imkân yoktur¹⁹⁴.

¹⁹² Edmondo de Amicis, **İstanbul 1874**, çev: Beynun Akyavaş, TTK. Yay., Ankara, 1993, s.önsöz.

¹⁹³ Amicis, a.g.e., s.12.

¹⁹⁴ Amicis, a.g.e., s.35.

Resim 30: Bir Türk Evinin Penceresi.

Bir Türk evinin penceresi

Kaynak: Edmondo de Amicis, İstanbul 1984, çev: Beynun AKYAVAŞ, TTK yay. Ankara, 1993,s.37.

Diğer taraftan, Osmanlı Devleti'nde bulunan esnafların mesleklerindeki ustalıklarını milliyete bağlarken, aynı zamanda gayri ahlaki ticaretlerinden de bahseder.

Bu durumu da şu anlatıyla okuyucuya vermektedir; isteyin, emredin. Bütün milletler emrinize muntazırdır: Ermeni tıraş etmek, Yahudi kunduralarını boyamak, Türk sandalla dolaştırmak, zenci hamamda keselemek, Rum kahve pişirmek ve hepsi de sizi kandırmak üzere¹⁹⁵.

Seyyah, sokak arasında rastladığı bir kahvehane ya da kabarede sergilenen oyunu şöyle aktarmaktadır:

¹⁹⁵ Amicis, a.g.e., s.49.

Pera caddesinde ilerliyorduk ve hemen hemen sonuna gelmiştik ki, gürleyen bir ses duyduk : “Seni seviyorum, Adele! Canımdan çok seviyorum! Dünyada ne kadar sevilebilirse o kadar seviyorum!” Şaşkın şaşkın bakıyorduk birbirimize. Bu ses nereden geliyor? Arkamıza dönünce, bir duvarın aralıklarından sandalye dolu bir bahçe, bir sahne ve prova yapan komedyenler görüyoruz. Bizden pek uzakta olmayan bir Türk kadını da, bizim gibi aralıklardan bakarak, bütün kalbiyle gülüyor. Geçip giden ihtiyar bir Türk başını merhametle sallıyor¹⁹⁶.

Burada, adi günlerde derin bir sessizlik hüküm sürer, pazar akşamları ise bir insan seli, birbiri arkasına arabalar, kışlanın öbür tarafındaki bahçelere, birahanelere ve kahvelere dağılan Pera’ nın kibar takımı görülür. İlk molamızı bu kahvelerden birinde verdik, Pera’ nın en seçkin kişilerinin toplandığı ve hakikaten ismine layık bir yer olan *Belle Vue* kahvesi. Kahvenin, tepenin üzerinde bir taraça gibi uzanan büyük bahçesinden kocaman bir Müslüman Mahallesi olan Fındıklı, gemilerle ortulmuş Boğaz, üzerine bahçeler ve köyler saçılmış Asya sahili, beyaz camileriyle Üsküdar, rüyaya benzeyen bir yeşillik, mavilik ve ışık tantanası görülüyordu. İstemeye istemeye kalktık buradan ve bu yeryüzü cennetini seyretmek bahtiyarlığına erdikten sonra, iki fincan kahve için tezgâhın üzerine iki kuruş atınca, herkese iki dilenci gibi göründük¹⁹⁷.

Amicis, Osmanlı toplumunda kahvehanenin ve kahvenin yerini öyle bir tarif etmiştir ki, kahve ile toplum adeta bütünleşmiştir. Kurulum yerleri ve konumları itibariyle müdavimlerine ve müşterilerine huzur veren bir ortam sunduklarından konu açmaktadır. Dahası tüm yasaklamalara rağmen nasıl ayakta kaldıklarını anlatan seyyah aynı zamanda kahvehaneler arasında bir de kıyasta bulunmaktadır. Şöyle ki; her ne kadar da 19. yüzyılda ki kahvehanelerin Türk kültürü dışındaki hallerinden yakınsa da klasik Osmanlı zamanının kahvehanelerinden kalma mekânlardan da övgüyle bahseder.

Bu drumu da söyle ifade etmektedir Amicis:

¹⁹⁶ Amicis, a.g.e., s.61.

¹⁹⁷ Amicis, a.g.e., s.62.

Resim 31: Bir Üsküdar Kahvehanesi.

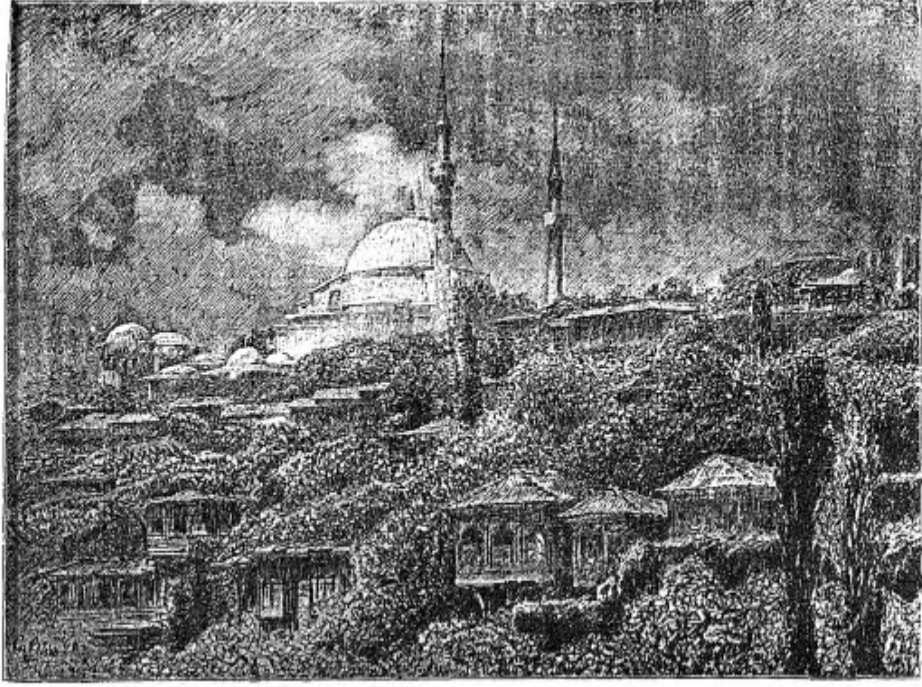
Bir Üsküdar kahvesinde

Kaynak: Edmondo de Amicis, İstanbul 1984, çev: Beynun AKYAVAŞ, TTK yay. Ankara, 1993, s.340.

Karşı sahilde, İstanbul, kemerleri mavi gökyüzüne yükselmiş Valens su bendi, büyük Fatih ve Süleymaniye camileri ile binlerce ev ve minare. Bu manzaranın zevkine varabilmek için bir Türk kahvesinin önüne oturup İstanbul'da bulunan herkesin ister istemez hergün içmek mecburiyetinde olduğu on fincan kahvenin dördüncüsünü veya beşincisini içtik. Oturduğumuz kahve, bütün Türk kahveleri gibi, fakirane olmakla beraber değişik bir kahveydi; bunlar belki de Muhteşem Süleyman zamanındaki ilk kahvelerden veya kahve içme yasağını dinlemeyenleri kendi eliyle cezalandırmak için gece şehirde dolaşan IV Murad'm elinde palasıyla birden dalıverdiği kahvelerden pek farklı değildir. Sert görüşlü ulemaya göre, "bu uyku ve zürriyet düşmanı" ne fermanı hümayunlara, ne şer'i münakaşalara, ne kanlı mücadelelere sebep olmuştur; akaid ulemasının dediği gibi, bu "rüya cini ve hayal kaynağı", şimdi, aşk ve tütünden sonra, en fakir Müslümanın en tatlı tesellisidir! Kahve artık Galata ve Serasker kulesinin tepesinde, bütün vapurlarda, mezarlıklarda, berber dükkânlarında, hamamlarda, çarşılarında içilir. İstanbul'un neresinde olursanız olun, etrafınıza bakmadan "Kahveci!" diye seslenmeniz kâfidir. Üç dakika sonra önünüzde bir fincanın dumanı tüter¹⁹⁸.

¹⁹⁸ Amicis, a.g.e., ss.70-71.

Resim 32: Haliç' de.

Haliç'de

Kaynak: Edmondo de Amicis, İstanbul 1984, çev: Beynun AKYAVAŞ, TTK yay. Ankara, 1993, s.76.

Osmanlı' da kahvehanelerde başıboş insanların ölü gibi oturduklarından dem vuran seyyah aynı zamanda çalışmaktan yorgun düşen esnafın ve işçilerin birer dinlenme alanı olduğunu anlatmıştır.

Yazar eserinde olaydan şu şekilde bahsetmektedir.

Paşa ahçıları, ağzının tadını bilen eski Müslümanlar, köleler ve ahçı yamakları balıklara bakarak, tek tük kelimelerle pazarlık ederek masalara sokulurlar ve bir ipe asılmış balıkları, sanki bir düşmanın kellesini taşıyormuş gibi taşıyarak, ağır ağır ve konuşmadan yürüyüp giderler. Öğleyin meydan boşalır, satıcılar civar kahvelere dağılır, sırtlarını duvara dayayıp ağızlarına nargilenin marpuçunu alarak, güneş batana kadar gözleri açık uyurlar¹⁹⁹.

Her gün, koca şehrin beş halkından birini sokaklarda bayramlık elbiseleriyle, vakit öldürmekten başka bir şey düşünmeden dolaşırken görürsünüz. Türkler bu sanatta ustadırlar. İki paralık bir fincan kahveyi yarım günde icebilir, mezarlık selvilerinin altında kıpırdamadan beş saat oturabilirler²⁰⁰.

Seyyah kahvehanelerde konuşulan ve mecmualardaki dilden şu şekilde bahseder:

¹⁹⁹ Amicis, a.g.e., s.83.

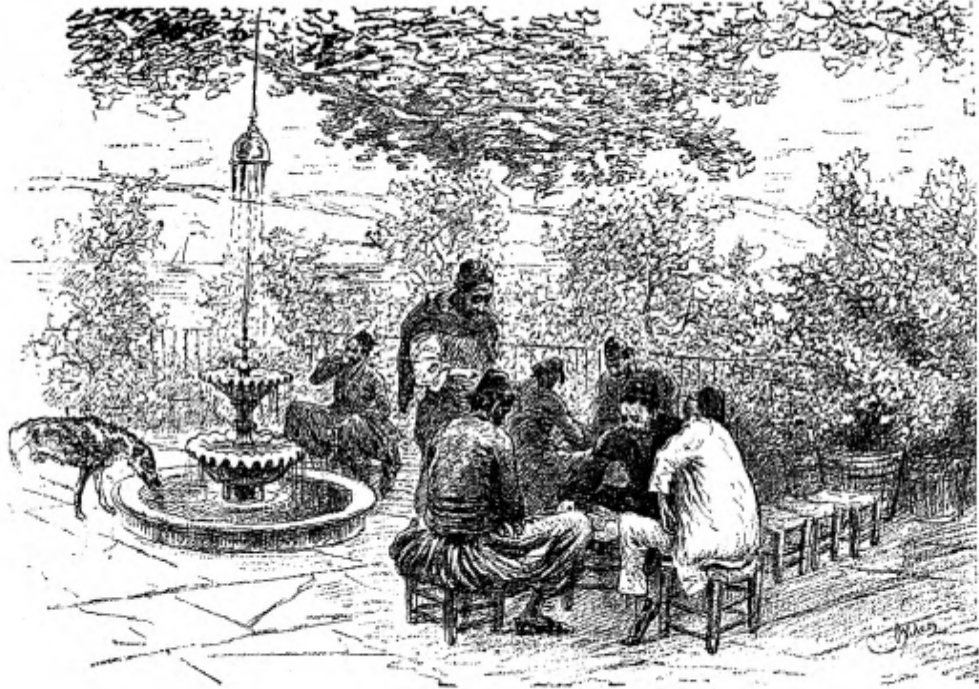
²⁰⁰ Amicis, a.g.e., s.131.

Yazı dili umumiyetle Fransızca' dır. İtalyan Edebiyatı mevcut değildir. Mamafih, bir gün, Galata'da tüccarların gidip geldiği bir kahvede, yarı Fransızca yarı İtalyanca yazılmış küçük bir ticaret gazetesinin alt tarafında, borsa haberlerinin sonunda, latif rüzgârlardan, yıldızlardan, hasretten bahseden hüznü dolu sekiz küçük mısra gördüğümü hatırlıyorum²⁰¹.

Amicis bir İtalyan olması hasibiyle karşılaştığı bir İtalyan kahvehanesinden ve esnafından övgüyle bahseder.

Gün kararıyor, küçük evler, hüznü camiler, تنها dortyol ağızları, sokak başları birbirini takibediyor; bir dönemeçte, karşıma koca Ayasofya çıkıverdiği zaman, yorgunluğumu hissetmeye ve önüme gelen ilk kahvenin peykesine kendimi atmayı düşünmeye başlıyorum. Ah! Sevgili manzara! Gücüm yerine geliyor, zihnim rahatlıyor, adımlarımı sıklaştırıp limana varıyor, köprüyü geçiyorum ve işte, Galata'nın ilk kahvesinin aydınlık kapısının önünde, Yunk, Rosasco, Santoro, güler yüzle ve ellerini uzatarak karşıma çıkan benim küçük İtalyan... Kibar bir erkeğin ciğerlerinin hiçbir zaman almadığı kadar uzun ve derin bir nefes alıyorum²⁰².

Resim 33: Haliç' de bir Türk Kahvesi

Haliç'de bir Türk kahvesi

Kaynak: Edmondo de Amicis, İstanbul 1984, çev: Beynun AKYAVAŞ, TTK yay. Ankara, 1993, s.50.

²⁰¹ Amicis, a.g.e., s.137.

²⁰² Amicis, a.g.e., s.281.

Bulduğumuz kahve, duvarları adam boyunda tahtayla kaplanmış, çepeçevre alçacık bir peykesi olan bembeyaz bir odaydı. Bir köşede ocak vardı, koca burunlu bir Türk ocağın üstünde küçük bakır cezveler içinde yaptığı kahveyi minnacık fincanlara, şekeri de kendisi koyarak, azar azar boşaltıyordu, zira İstanbul'un her tarafında kahve, çok şekerli olarak hazır bulundurulur ve bir bardak suyla getirilir. Türkler fincanı ağızlarına götürmeden evvel suyu içerler. Duvarlardan birine küçük bir ayna asılmıştı, aynanın yanında ustura dolu raf gibi bir şey vardı, çünkü Türk kahvelerinin çoğu aynı zamanda berber dükkânıdır ve kahvecinin hem dişçi hem cerrah olduğu ve öteki müşteriler kahvelerini yudumlarken kurbanlarına onların yanında işkence ettiği görülmemiş şeylerden değildir. Karşı duvara başka bir raf asılmıştı, bunun da içinde yılan gibi kıvrılıp bükülmüş uzun hortumlu billûr nargilelerle kiraz ağacından yapılmış toprak lüleli çubuklar vardı. Nargile içerek hayale dalmış beş Türk peykenin üstüne oturmuştu, sırtını duvara dayamış, ağzında çubuk olan diğer üçü aralıksız alçak hasır sandalyelere yan yana çömelmiş kapının önüne yerleşmişlerdi; kahveci çırağı bir aynanın önünde, deve kılından yapılmış bir harmaniye giymiş iri bir dervişin kafasını tıraş ediyordu. İçeriye girip oturduğumuz zaman kimse bize bakmadı, kahveciyle çırağı hariç kimse konuşmuyordu, kimse kıpırdamıyordu. Kendi mırıltısına benzeyen nargile suyunun sesinden başka bir ses duyulmuyordu. Herkes, hiçbir ifadesi olmayan bir çehreyle önüne sabit bakışlarla bakıyordu. Burası küçük bir mumyalar müzesi gibiydi. Bu sahnelerden ne kadarı hafızamda iz bıraktı! Ahşap bir ev, oturan bir Türk, güzel mi güzel uzak bir manzara, kuvvetli bir ışık ve büyük bir sessizlik: işte Türkiye. Bu isim ne zaman zihnimden geçse, bu hayallerin hepsi birden, Hollanda deyince aklıma değirmenle kanalın gelmesi gibi, aynı anda gözümün önüne geliyor²⁰³.

Resim 34: Bir Türk Kahvesi.

Bir Türk kahvesi

Kaynak: Edmondo de Amicis, İstanbul 1984, çev: Beynun AKYAVAŞ, TTK yay. Ankara, 1993, s.73.

²⁰³ Amicis, a.g.e., s.72.

3.11. Gustave Flaubert

Gustave Flaubert 21 Aralık 1821'de Fransa' nın Rouen kentinde doğdu. Çocukluğu bir hastanede geçti zira babası Prof. Flaubert, Rouen Hastanesi'nin başcerrahıydı. Flaubert eserlerindeki çözümleme yeteneğini hastanede geçirmiş olduğu vakitlere borçludur. Çocukluğundaki hastane ortamı Flaubert' e, ıstırapı ve ölümü çok erken yaşta tanıtmıştı²⁰⁴.

Flaubert'de ailevi durumlardan dolayı bir çeşit sara hastalığı meydana gelmiştir. Flaubert hukuk eğitimini sağlık sorunları yüzünden yarıda bırakmak zorunda kalmıştır. Lakin bu onda bir ferahlamaya neden olmuştu. Çünkü henüz liseyken bile kendisinin ancak bir yazar olabileceğini düşünür başka bir şey olamayacağından söz ederdi²⁰⁵.

Resim 35: Gustave Flaubert.

Kaynak: <https://www.makaleler.com/gustave-flaubert-ve-madam-bovary-adli-romaninin-ozeti-ile-edebiyattaki-onemi>.

Hayatından hiç evlenmeyen yazar sadece birkaç kadın arkadaşına sahip olmuştur. Bundan dolayı da kendini sanata adamıştır. Tüm bunlar onu farklı yerlerin keşfine yani uzaklara yolculuk yapmaya itiyordu. Kendisi gibi hekim oğlu olan arkadaşı Maxime du Camp'la birlikte 1847' de ilk yolculuğuna çıkar. Touraine, Bretanya ve Normandiya'da, deniz kıyısını takip ederek yayan bir yolculuk yaparlar. Daha sonra 1849'da Doğu'ya

²⁰⁴ Gustave Flaubert, **Solombo**, çev: Semih TİRYAKİOĞLU, Mart Matbaacılık, İstanbul, 2003, s.1.

²⁰⁵ Flaubert, a.g.e., s.2.

gider. Yine arkadaşı Du Camp'la birlikte Mısır'ı baştanbaşa dolaşır. Küçük Asya'yı ve Yunanistan'ı gezdi. İtalya'dan geçerek Fransa'ya döndü. Bu arada birkaç gönül macerası yaşadı. Altı yıl uğraşarak yazdığı *Salambo* için Doğu'ya yaptığı bu yolculuklar sırasında malzeme toplayan Flaubert Croisset'e döndü ve hayatının geri kalanında orada yaşadı. Yazar 08.Mayıs 1880 de hayatını kaybetmiştir²⁰⁶.

Kahvehaneler manzaraların eşliğinde durur ve buradan şehrin ve de doğal güzelliklerin eşliğinde kahve içilebileceğinden bahseden Flaubert bunu şöyle tarif eder:

Dağa tırmanmak için merdivenli eski yolu çıkmak gerekiyor. Yaklaşık iki saat sonra, neredeyse tepeye vardığımızda bir kulübeyle karşılaşırız. Burada mola veriyoruz. Bir parça ekmekle birlikte üçgen şeklinde düzenlenmiş küçük kamışlara sıkışık olarak geçirilmiş incirlerden yiyoruz. Bir fincan da kahve içtikten sonra yeniden yola koyuluyoruz. Kahveci oldukça aptal, yaşlı bir Türk²⁰⁷.

Geçmişin kervansaray ve hanları gibi kamunun toplanma alanları olarak kabul gören kahvehaneler insanlara sadece kahve ikramı değil bunun yanında farklı hizmetlerde sunmaktaydı.

Flaubert başka bir anlatımında da kahvehanelerden şöyle bahsetmektedir:

Gökyüzü küçük beyaz bulutlarla süslü. Ara sıra genellikle büyük bir ağacın gölgesinde bir kulübe çıkıyor karşımıza. Gövdesi oyuk, tabanından ikiye ayrılmış büyük bir çınar, iki ayaküstünde duruyor gibi. Durduğumuz ilk kahvehanede iki adam oturmuş dinleniyor. Biri (dönemin üniforması içinde) Türk askeri gibi giyinmiş, Smyrna'dan geliyormuş. Beş günde buraya varmış; Güzelhisar'dan iki gün önce yola çıkmış. İkinci kahvehanede kimse yok; her yer boş. Çok yeşil ve çok hoş bir çimenlik. Birkaç mezar. Yolun solunda arazi hafifçe engebeli. Önceki günlerde olduğu gibi, yolu ara sıra bulduğumuz oluyor. Ama bu yol daha çökük ve harap. Muhafızımız bir zenci. Adamın darmadağınık fesinin geniş püskülü sarığının kıvrımlarına dolanmış. Eskihisar'a girdiğimizde onu kahvede buluyoruz²⁰⁸.

Kahvehanelerde müzikle birlikte dans da icra edilmekteydi, bir Galata kahvehanesinde genç oğlanların dansları. Küçük bir odada üç genç budala, işlemeli Yunan giysileriyle cansız bir şekilde kıvrılıp bükülüyorlar²⁰⁹.

Gustave FLAUBERT' in Türk kültürü ve Osmanlı halkı hakkında düşünceleri ve yorumları eserlerinde gördüğümüz kadarıyla olumsuzdur. Bunun nedeni ayrı bir değerlendirme konusu olabilir.

²⁰⁶ Flaubert, a.g.e., s.2.

²⁰⁷ G. Flaubert, *Doğu'ya Yolculuk (1849-1851)*, çev: Yaşar Avunç, Sel Yayıncılık, 2016, İstanbul, s.277.

²⁰⁸ Flaubert, a.g.e., s.279.

²⁰⁹ Flaubert, a.g.e., s.313.

3.12. Théophile Gautier

Theophile Gautier 1811' de Tarbes' da doğdu. Burada üç yıl kaldı. 13 yaşında ailesi ile birlikte Paris'e gitti. Gautier' in doğduğu yer İspanya olması hasebiyle kendisini güneyli addeder. Çocukluk yıllarındaki memleketine hep özlem duyan Gautier oraları bir daha görmek arzusunu hiç yitirmemiştir. Bunu şu sözleri ile sunar okuyucuya; Memleketimi çevreleyen mavi dağların silueti, yeşillikler arasında her yönde akıp giden derelerin hatırası, hiç bir zaman aklımdan çıkmadı, düşünceye dalmaya uygun gelen saatlerde içimi titretti benim, der²¹⁰.

Gautier Louis le Grand Koleji' nde eğitim almaya başlamıştır. Fakat bu fazla sürmedi oradan ayrıldı. Yatılı okulun ona vermiş olduğu kazanç ise aşırı disiplinden dolayı romantik bir düşünce eğilimine sürüklenmesidir²¹¹.

İspanya'ya, İtalya'ya, Yunanistan'a, Türkiye'ye ve Rusya'ya seyahatler yaptı. Gezdiği yerler ile alakalı eserler yazmıştır. Voyage en Espagne, En Italie, En Russie...vs. Thdophile Gautier 23 Ekim 1872' de hayatını kaybetmiştir²¹².

²¹⁰ Theophile Gautier, **Romantizmin Tarihi**, çev: Necdet BİNGÖL, MEB Basımevi, İstanbul, 1975, s.I (önsöz)

²¹¹ Gautier, a.g.e., s.II.

²¹² Gautier, a.g.e., ss.III-IV.

Resim 36: Théophile Gautier.

Kaynak: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Th%C3%A9ophile_Gautier_1857.JPG.

İstanbul'da gorduğu manzaralardan, Boğaz'dan, vb. yapılardan, çok etkilenen Gautier, yazdığı İstanbul eserinde, yalnızca İstanbul'un guzelliklerini betimlemekle kalmamış, 19. yüzyıldaki Osmanlı'nın sosyo-ekonomik durumu, insanların alışkanlıkları ve yaşam tarzları hakkında da bilgi vermiştir²¹³.

Üç kişinin zorla hareket edebileceği, ama İstanbul'un en genişlerinden biri sayılan dükkâna girdik; esmer tenli, siyah sakallı, hem iyimser, hem de korkunç yüzlü şişman bir Türk, bize sevimli, aynı zamanda dehşet verici bir tavırla beyaz ve pembe lati lokumlar, çok baharatlı, ama çok lezzetli, çeşitli yerli şekerlemeler ikram etti. Neyse ki güzel bir kahve, Parisli birinin damağına fazla tatlı, fazla baygın gelen bu şekerli şeylerin yanıklığını giderdi. Bu kahve bana iyi geldi, çünkü yerel ortama uyma hevesiyle o şekerlemelerde fazla yemiştim! Dükkânın dip tarafında, belleri çizgili peştamallarla sarılı, kolları çıplak, başlarına bez sarılı genç oğlanlar harlı bir ateş üstüne oturtulmuş tencerelerde

²¹³ Gürer, a.g.e., s.61.

şekerli suların içine bademle fıstıklar karıştırıyor, ya da beyaz un tozlarına rahat lokum sucuklarını yuvarlıyorlardı. Bütün bu çalışmalarda hiçbir gizlilik yoktu. Türklerin, sedirlerden başka oturdukları tek yer olan alçak iskemlelerin üstünden sokağı seyrediyordum; sokak, çeşitli tiplerle dolu yoğun bir kalabalık içinde idi; şerbetçiler, buzlu su satanlar, gezici tatlıcılar bağıra bağıra mallarını satıyorlardı; ata binmiş, arkasından kavas'ı ve çubukçusu gelen yüksek bir devlet memuru destur demeden kalabalığı fütursuzca yarıp geçiyordu; ya da yaya giden bir arabacının sürdüğü bir talika, yolun inişli yokuşlu kaldırımları ve çukurlarında yalpalayarak ilerliyordu; benim için yepyeni olan bu görünümü seyre doyamıyordum, arkadaşımın kılavuzluğu ile kayığımızın bizi beklediği iskeleye doğru gitmeye başladığımız zaman saat sabahın birini geçmişti²¹⁴.

Paris'te Temple Bulvarı'ndaki Türk kahvesi, Doğu kahvehanelerinin ihtişamı konusunda Parislileri fazlasıyla yanıltır. İstanbul, yürek biçiminde kemerler, küçük sütunlar, ayna ve devekuşu yumurtalarından oluşan bu ihtişamdan hayli uzak; Türkiye'de bir kahvehane kadar sade hiçbir şey yok.

En güzellerinden biri diye bilindiği halde hiçbir yönü Doğu ile ilgili efsaneleri hatırlatmayan bu kahvelerden birini size anlatayım; sırlı çinileri, dantel gibi işlenmiş sarkıtları, arı kovanı gibi bezenmiş kemerleri, yonga biçiminde pencereleri, Girault ve Prangey'nin renkli taşbasmalarıyla ünlü Elhamra Sarayı'nın altın, yeşil ve kırmızı renklerini burada boşuna ararsınız; Paris'te Hollanda çorbası satan birçok dükkân, bu İstanbul kahvehanesi kadar süslüdür! Tonozlu, on iki ayak genişliğinde kara şeklinde, beyaza badanalı bir yer düşününüz; hasır kaplı çepeçevre bir sedir, arka duvarda insan boyunda bir tahta kaplama. Ortada üst üste oturtulmuş oryantal üç fiskiyenin döküldüğü küçük havuzu olan büyük bir mermer çeşme; incecik bir fiskiyeden fişkıran su şırl şırl dökülüyor. Köşede, müşteriler istedikçe içinde, ateşi pırlayan, körüklü bir ocak.

Türk gemileri, buharlı gemiler, kürekçiler uzun kuyruklu harflerle canlandırılmış kayıklar; yirmi iki Fransız'ın iki yüz Arap'la mücadelesi, çölde Hintli "fakir"lerin arkasından giden keçiler; en ilkel bir üslupla resmedilmiş yılanlarla geyikler; Rus imparatoru ve soylu ailesi; Türk kadın giysileri, kanını veren bir Türk; Rum kahramanı Grivas; Austerlitz savaşı; Mısır paşası Mehmed Ali'nin portresiyle son derece şişman bir adamın resmi; İstanbul'da ünlü bir uçuş başarmış olan Tomaski'nin balonu; hayalden resmedilmiş bir aslan, bir geyik, bir Ankara kedisi.

Bu hayvanların resimleniş biçiminin bir benzerini aramaya kalksak, bunu ancak gezici at cambazhanelerinin önünde asılan ilanlarda buluruz. Bu resimlerin dışında, Tersanenin, başlıca camilerin, Geneviève de Brabant'ın resimleri görülüyordu ve bütün bunlar, iki paralık ince çerçeveler içindeydi.

Bu garip resim karışımı, az çok farklılıklarla her yerde görülür. Türk hat sanatı yazıları Fransız resimleriyle karışarak, bu karışımdan habersiz duvarlar üstünde en garip karşı tezleri ortaya çıkarır. Buharlı gemilerin yanında denizkızları görülür ve Şehname'nin kahramanları Fransız İmparatorluğu askerlerinin üzerine baltalarını ve silahlarını savururlar.

İstanbul'un insanı çok yoran o sokaklarında uzun uzun gezindikten sonra, bu kahvehanelerde, iri siyah gözlü bir delikanlının parmakları ucunda tuttuğu köpüklü kahve dolu fincanı alıp içmek gerçekten zevk verir insana. Kahveyle birlikte Türklerin içmeden önce, Frenklerin de üstüne içtikleri bir bardak su ikram edilir.

²¹⁴ Theophile Gautier, *İstanbul Dünyamın En Güzel Şehri*, Profil Yayıncılık, 2018, ss.102-103.

Bu konu hakkında oldukça ilginç bir hikâye anlatırlar: Doğu dillerini gayet düzgün konuşan bir Avrupalı, uzun bir alışkanlığın rahatlığıyla Müslüman kıyafeti giyermiş; memleketin sıcak güneşi de tenini hayli yakmış. Ne var ki, Suriye’de iken, Arapçayı çok düzgün konuşan bu Avrupalıyı, yerlilerden ayıramayacağı düşünülecek kadar bilgisiz, üstü başı partal zavallı bir Bedevi onun Frenk olduğunu anlamıştı. “Frenk olduğumu nereden anladın?” diye sormuş Avrupalı. Atina çarşısında konuşurken bir dil yanlışı yaptığı için yeşillik satan bir kadının ona yabancı demesine gücenen Theophrates gibi, o Avrupalı da kendisine Frenk diyen Bedevi’ye kızmış. Bedevi sorusuna şöyle karşılık vermiş: “Frenk olduğunu anladım, çünkü suyu kahveden sonra içtin!”

Her gelen, tütünü kese içinde kendisi getirir; kahvehane sadece çubukla nargile verir; çubuğun amber ağızlığı kir tutmaz ve nargile, bir insanın anlamayacağı kadar ayrıntılıdır. Bir fincan kahvenin fiyatı yirmi paradır; bir kuruş verirsiniz son derece eli açık bir beyzade sayılırsınız. Para, kapının yanına konmuş, kumbara gibi üstü delik bir küçük tahta kasaya atılır. Türkiye’de, üstü başı yırtık pırtık bir serseri bile kahvehanede, çok şatafatlı giyinmiş bir Türk’ün yanına gelip sedire oturabilir ve o Türk, altın işlemeli kolu yanındakinin parça parça dökülen, yağlı koluna değmesin diye geriye çekilmez. Bu böyle olmakla birlikte bazı sınıfların, özellikle ve sürekli toplandıkları yerler vardır; İstanbul’un en güzel semtlerinden biri Sarayburnu ile Yeni Camii arasındaki mermer çeşmeli kahve, aynı zamanda şehrin en seçkin kahvelerinden biri.

Bu kahveyi bir Avrupalının gözünde pek çekici ve zarif gösteren bir özellik var. Kırangaçlar yuvalarını kubbe altına örmüş, camekân her zaman açık olduğundan, bir kanat çırpışıyla girip çıkıyorlar. Müşterilerden, ortalığı kaplayan çubuk dumanlarından hiç korkmayan kırangaçlar, neşeli neşeli ötüp uçuşurken, bazen oturanların fesine ya da sarığına kuyruklarını değdirerek, yuvalarına böcekler taşıyarak yavrularını beslerler. Kafalarını yuvadan dışarı çıkaran yavrular, küçük siyah bir çivi başını andıran gözleriyle aşağıda gidip gelen müşterileri seyreder, nargile seslerinin homurtusu arasında uykuya dalarlar.

Kuşun insana gösterdiği bu güveni ve bu kahvehanedeki kuş yuvası insanı duygulandıracak bir görünüm; çoğu zaman insanlara karşı acımasız davranan Doğulular hayvanlara karşı çok yumuşaktır ve kendilerini sevdirebilirler; hayvanlar da onlara sokulurlar. Doğulular, Avrupalılar gibi, gürültüleri, yüksek sesle bağışmaları ve durmadan gülüşleriyle hayvanları rahatsız etmez.

Beyoğlu’nda, Mevlevi Tekkesi’nin yani Küçük Meydan’ın karşısında bir kahvehane var; buraya, özellikle, Frenklerle Ermeniler gelir. Burası, duvarları yarıya kadar beyaz ağlarla süslü sarımsı tahtalarla kaplanmış, çevresi kilimlerle örtülü minderlerle döşenmiş. Sarı kordonlarla duvarlara asılmış, altın yaldızlı, siyah motiflerle süslü aynalar, el biçiminde çengellere asılı havlular görülür; İstanbul’da buna benzer her yerde olduğu gibi bu kahvehane de aynı zamanda bir berber dükkânıdır. Dipte, bir raf üstünde Bohemya camından, yontulmuş kristalden, parlatılmış madenden, pırıltılar ve ışıklar içinde, maroken hortumları Laocoon’lar gibi birbirine dolanmış nargileler dizilidir. Bu nargilelerin yanında da, antik çağların kürekleri üç sıralı kadırgalarının yanlarında pırıldayan kalkanları andıran, büyük bakır leğenler var ve berber, bu leğenlerde müşterilerinin başlarını sabunlar. Kapının yanındaki sıraya oturup Galata’daki tezgâhlarına giden tüccarları dalgın bakışlarla seyredebilir insan. Ya da servi dikilmiş tümsek yerlerin üzerinde, sokağa doğru sarkan dağınık mezar taşlarına bakar.

Boğaz’ın Avrupa kıyısında bulunan Beşiktaş kahvehanesinin görünüşü daha pitoresktir; balıkçıların balıkları gözetledikleri, suya çakılmış kazıklar üstündeki salaş yerleri andırır. Arnavutköy’den gelen akıntılar burayı yaladığı gibi

Karadeniz'den gelen rüzgârlar da bu kahveyi serinletir; açıktan bakınca deniz üstündeki bu kahve, sulara oynaşan ışıklarıyla pek hoş ve zarif bir görünüm sunar. İzmir Körfezi'ndekileri akla getiren, ama onlardan daha zarif olan bu su üstü kahvehanesinin önü, yanaşmak isteyen bir kayık kalabalığıyla çevrili.

İstanbul kahveleriyle ilgili bu inceleme yazısını, yalnızca denizcilerin geldikleri, Yeni Cami İskelesi'nin yanında bulunan başka bir kahveden söz ederek tamamlayalım. Burasının ışıklandırılma biçimi hayli ilginçtir; fitilli, yağ dolu kandiller kıvrımlı tellerle tavana asılıdır; bu teller, küçük çocukların, içine tahta toplar konulan ve mermileri savurmaya yarayan yaylarını andırır. Kahveci ara sıra kandillere dokununca, kandiller, ışıktan bir bale gibi, alçalıp yükselir. Giysileri lekeleneyecek diye korkmayan müşteriler bundan pek hoşlanır. Çizgilerini açığa çıkaran birçok ışıkla süslü, telden yapılmış, büyük bir gemi şeklindeki bir avize de bu garip ışıklandırmayı tamamlar.

Kahveci, bir Frenk'in geldiğini görünce, onun onuruna, sert sert vurarak kandillerini hareketlendirdi; camlar, bazen geceleri görülen alevli buharlar gibi dansa başlarken gemi avize de, fırtınaya tutulmuş kadirge gibi sağa sola yalpa vurarak, yağlarını damla damla serpiştirdi.

Bu pespaye ve korkunç görünen kahvenin müşterilerini tam anlamıyla canlandırmak için ressam Raffet'nin kalem ya da Descamps'ın fırçası gerekir. Oradaki sıırım gibi herifler pala bıyıklı, burunları sert renklerle beneklenmiş, tenleri Havana yaprak sigarası ya da pişmiş toprak rengindeydi; siyahlı beyazlı, iri, Doğulu gözleri vardı, şakakları tıraş edilmiş ve mor mordu; yüzlerinde yırtıcı ve alışılmadık bir anlam vardı. Bu yüzlere bir kez bakınca bir daha unutulmazdı ve en usta ressamın canlandırdıkları vahşi yüzler, bunların yanında pek yumuşak, renksiz kalırdı.

Sallanan kandillerin belirsiz ışığı, tütün dumanları arasından bu yüzleri kâh sert kâh ışıklar içinde gösteriyordu. Koyu kahverengi, toprak rengi gölgeler Rembrandt'vari bir ışık ve gölge oyunları ile yüzlere hareket veriyordu. Bu yüzlere bakarken, insan, bir kahvehanenin sakın duvarından çok, onlara, bir dağ geçidinin sert, çıplak kayalıklarını, ya da bir haydut mağarasının karanlık oyunlarını yakışıyordu. Oysa aslında bu adamlar kuşkusuz dünyanın en namuslu adamlarıydı. Şurası da gerçek ki gaga burunlar, kararmış tenler, çalı gibi kalın kaşlar ve tıraş edilmiş kafalar insan ruhunu alçaltmaz; korkunç görünüşlü bu adamlar, Salvator Rosa ya da Adrien Guignet'nin resimlerini yaptığı haydut tiplerine model olabilecek o görünüşleriyle, aslında şaşılacak bir rahatlıkla kahvelerini yudumluyorlardı. Kıyafetleri çıplak bedenlerine oturttukları eski püskü bir cepkenden, yelken bezinden, katrandan sertleşmiş geniş pantolonlardan ve koltuk altlarına çıkaran geniş, kırmızı kuşaklardan oluşmaktaydı; başlıkları solmuş, terlikleri yırtılmış, kukuletalı kaba saba süslü yağmurlukları deniz suyundan sertleşmiş, güneşten yanmıştı. Bu harikûlade partal giysiler sefil olmaktan çok bir ressamın paletine yakışacak kadar nitelikliydi, yırtıkların altından çelik adaleler, bronzdan tenler çıkıyordu ortaya. Bütün bu denizcilerin kollarında mavi ve kırmızı dövmeler vardı. En kaba saba adam, içgüdüleriyle süslemenin, onu, aşılmasız bir sınır çizgisiyle hayvandan ayırdığını anlar. Giysilerini işlemelerle süsleyemezse, derisini süsler. Bu geleceğe her yerde rastlanır; deseni, çizgiyle resim yapmayı keşfeden insan, sevgilisinin gölgesini duvarın üzerine çizen çömlekçi Dibutades değil, bir balık kılıcıyla yanık derisine arabesk şekil oyan vahşidir.

Bu damarları çıkık, atletinkiler gibi kaslı kollar üstünde, ilk önce, Doğu'da çok korkulan nazardan koruyan "Maaşallah" yazısını gördüm. Fransız trampetçilerinin kollarında görülen ya da sevdalı aşçı kadınların mektup kâğıtlarına çizdikleri, alev alev yanan kalbe saplanmış ok da vardı; sonra Mekke'ye hac ziyaretinin anısı olarak, dallar ve çiçeklerle süslü Kuran sureleri,

zincirleriyle gemi çıpaları, davlumbazlı, bacalarından duman tüten buharlı gemiler.

Ötekilere göre, yine partial elbiseler içinde, ama daha temiz görünen bir gencin kollarındaki dövmeler dikkatimi çekti; bu genç omuzlarına kadar çıplak olan kollarına şu resimleri dövdürmüştü: Sağ kolda, Tanzimat devri giysileri içinde, mavi redingotlu ve kırmızı fesli, elinde bir fesleğen saksısı tutan genç bir Türk, sol kolda kısa jüponlu, peri kostümlü karşısındaki âşığın sevgilisini karşılarcasına atlayışını yarıda kesmiş görünen dansöz bir kız. Bu dövme şaheseri, büyük olasılıkla genç denizcinin başından geçmiş bir serüveninin anısıydı. Böylelikle o serüveni unutsa bile, anısı derisini nakşedilmiş olacaktı!

Bu korkunç ama son derece terbiyeli, haydut görünüşlü denizciler hasır sedirde bana saygıyla yer verdiler; orada içtiğim kahve Paris'in en ünlü gazinosunun önüne koyacağı siyah bulaşık suyundan kuşkusuz çok daha lezzetliydi. İstanbul'da sarhoş insan bulunmayışı, şehrin en aşağı tabakasından biriyle bile ilişki kurma olanağı sağlar; doğulularda, bizde hiç görülmeyen doğal bir soyluluk var. Gece vakti Paul Niquet'ye giden bir Türk düşünebilir misiniz? Kim bilir ne alaylı sözlerle karşılanır, ne kaba davranışların kurbanı olur! Bu dumanlı kahvehanede benim durumum da aynıydı, oysa burada bulunanların hiçbiri ne bana dikkat eder göründü, ne de en hafifinden, edep dışı bir tavır takındı. Ayrıca burada içilen tek şey, "Krionero, Krionero" diye avaz avaz bağırarak genç Rum çocuklarının sattıkları suydü. Oysa Paul Niquet'de, ileri uygarlık düzeyinden olacak, suma ve mavi içki satılır!

Unkapanı'nda, Haliç üstündeki eski köprü yanında, Fenerli Rumların gittikleri hayli ilginç başka bir kahvehaneyi de anlatalım. Buraya kayıkla gelinir ve bir yandan çubuk içilirken, bir yandan da denizde gidip gelen sandallar, suları kanatlarıyla yararcasına uçan martılar ya da mavi gökyüzünde geniş kavisler çizen atmacalar seyredilir.

Fransa'da düşünülen, hayal edilenden çok farklı olan Türk kahvehane tipleri, aşağı yukarı böyledir; bunları görünce ben, kendi adıma şaşırmadım. Çünkü daha önce bunlardan daha ilkel olan Cezayir kahvelerini görmüştüm. Kimi zaman bu kahvehanelere, çalarak şarkı söyleyen topluluklar gelerek havayı şenlendirir. Avrupalı kulaklara çok garip gelen ritimleri Doğulular, büyük bir zevkle saatlerce dinler²¹⁵.

Tekkeye girme saatini beklemek üzere mezarlığın yanındaki bir kahvehanenin dışındaki sıralara oturup kahveyle su içtik, çubuk tütürdük. Bakışları canlı bakışlı, yüzü cin gibi bir oğlan bize hizmet ediyor, oraya buraya koşuyor ve müşterilerin çoğu zaman birbirine tamamen zıt isteklerini yerine getirebiliyor. Bir elinde ateş diğeri su, koşup dururken Etrüsk vazolarının koyu fonları üstüne resmedilmiş antik dünyanın küçük perilerini andırıyor²¹⁶.

Tophane İskelesi'nde çifte bir kayık tuttuk; çok sert bir akıntıya karşı yarım saatlik zorlu bir ilerleyişten sonra kayıklarımız bizi bir martı yuvası gibi su üzerine kurulmuş bir kahvenin önüne yanaştırdılar. Aynı zamanda balıkçı gözetleme kulübesini andıran bu kahvenin, bir krokisini de çizdim; kahve, ellerinde saat, çubukları doldurulmuş, o mutlu amber boruyu dudaklarına yaklaştırıp kokulu dumanı içlerine çekebilecekleri tam anı bekleyen Türklerle doluydu²¹⁷.

Hepsinde denize bakan taraçalar bulunan kahvelerde Bithynie Olympe'i, kardan yapılmış dondurmalar yenir, yanında bir bardak suyla getirilen küçük fincanlarda kahveler yudumlanır ve tütünün akla hayale gelecek her türlü

²¹⁵ Gautier, a.g.e., s.105-113.

²¹⁶ Gautier, a.g.e., s.146.

²¹⁷ Gautier, a.g.e., s.181.

tüttürülür: çubuk, nargile, sigar, sigara, eksiksiz her tür bulunur; bir yandan da şeffaf perdenin arkasında beliren karagözün renkli gölgesi, dümbeleğin arasından tekerlemelerini savurur. Ara sıra elektrik ışığını andıran mavi bir yansıma bir evin cephesini, bir ağaç kümesini, gezinen insan grubunu garip bir biçimde aydınlatır. Başınızı çevirir ve gülümsersiniz; bu, metresinin ya da nişanlısının şerefine Bengal ateşi yakan bir sevdalıdır. Bu ateş daha yeni sönmüşken başka bir ateş yandığına göre, Büyükada'da çok sayıda sevdalı olsa gerek²¹⁸.

Türkler buharlı gemilere oldukça ilgi duyuyor. Her kahvede, her berber dükkânında gemi resimleri görülür; saf yürekli sanatçı, elinden geldiği kadar çalışmış, bacadan çıkan dumanları köpüren suya çarpan yandan çarklının paletlerini canlandırmış²¹⁹.

3.13. Julia Pardoe

Çağdaşları, Pardoe'u sıcakkanlı ve hareketli olduğu kadar, son derece yetenekli olduğunu da hatırlattı. Son yazarı Samuel Carter Hall, gençliğinde “peri ayaklı, sarı saçlı, gülen güneşli bir kız” olduğunu söyledi, ancak yaşlanma korkusu nedeniyle orta yaşta kız gibi görünme teşebbüslerinde eğlenmeye başladı²²⁰.

Resim 37: Julia Pardoe.

Kaynak: <https://www.periodpaper.com/products/1840-steel-engraving-julia-pardoe-portrait-writer-novelist-dress-19th-century-164661-xgec1-001>.

²¹⁸ Gautier, a.g.e., s.310.

²¹⁹ Gautier, a.g.e., s.313.

²²⁰ Miss Julia Pardoe, **18. Yüzyılda İstanbul**, İnkılâp Yayıncılık. 1997, s.Önsöz.

Acele acele, çok sıcak ve çok koyu bir kahve içtik. Sırası gelmişken söylemeden geçemeyeceğim: Ne yazık ki biz Avrupalılar, kahve pişirmesini hiç bilmiyoruz²²¹.

Ovanın yanında Azim Çeşmesi adıyla bir çeşme vardı. Üç büyük ıhlamur ağacının gölgesi altında sonsuz güzel bir tablo gibiydi. Burada bir kahve vardı. Kahvecinin çevresini birçok çubuk içen müşteriler sarmıştı. Biz de güzel bir kahve içtik ve kiraz yedik²²².

Boğaziçi'nde "Deniz kıyısına ne çok saraylar uzanmıştı! Bunların arkasındaki tepelere tırmanan sarmaşıklı bahçeler, tıpkı cennetten bir parçaydı. Öte yandan küçük körfezlerin oluşturduğu güzel köşeler göze çarpıyordu. Buralarda yazlık evler ve teraslı kahveler vardı. Bu kahvelerde, zengin Osmanlılar, çubuklarını ve küçük fincanlarındaki Mekke kahvesinin içiyorlardı²²³.

3.14. Lui RAMBER

Ramber, 1839' da Lozan şehrinde doğmuştur. Lozandaki eğitiminden sonra hukuk eğitimini de bitirmiştir. Bir süre ülkesinde parti yöneticiliği yapan Ramber, aynı zamanda gazete de çıkarmıştır. Mısır' ın adili teşkilatını düzenlemek için Mısır' a davet edilse de ülkede çıkan karmaşadan dolayı geri dönmüştür. 1891 yılında Balkan ve Anadolu Demir Yollar' nın başına getirilen Lui RAMBER, İstanbul' a gelmiştir. İstanbul' da banka müdürlüğü, Anadolu Kumpanyası müdürlüğü, 1897' de ise reji idaresi müdürlüğüne geldi. 1900 de ise genel müdür oldu²²⁴.

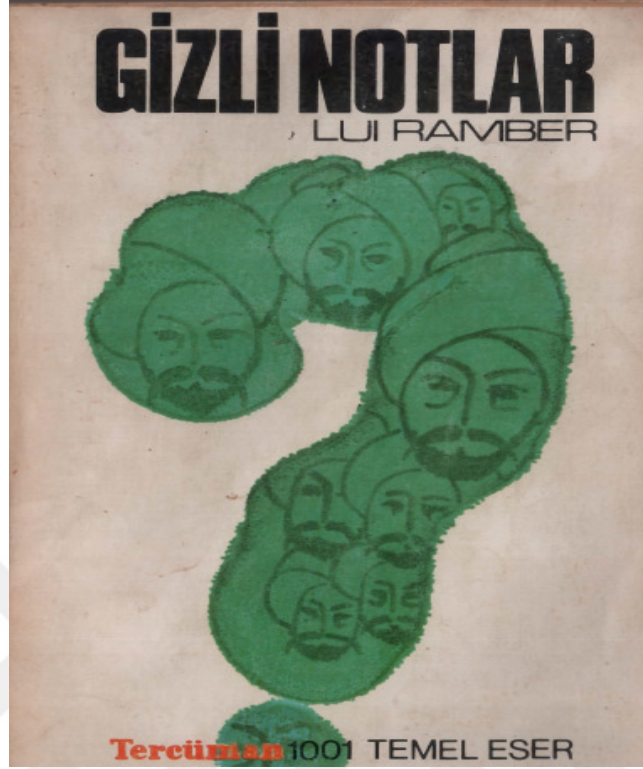
²²¹Pardoe, **a.g.e.**, s.58.

²²² Pardoe, **a.g.e.**, s.120.

²²³ Pardoe, **a.g.e.**, s.173.

²²⁴ Lui Ramber, **Gizli Notlar**, çev: Mehmet Gayur Bleda, haz. Niyazi Ahmet Banoğlu, Tercüman 1001 Eser, ss.10-13.

Resim 38: Lui RAMBER Gizli Notlar.

Kaynak: Lui Ramber, Gizli Notlar, çev: Mehmet Gayur Bleda, haz. Niyazi Ahmet Banoğlu, Tercüman 1001 Eser, Kapak Fotoğrafi.

Ramber hakkında Halit Ziya UŞAKLIGİL şöyle der: Ramher'in ciddi tabiatı bu yoldaki düşüncelere alet olmaktan uzak olduğu için, kendisi mali ıslahat tasavvurlarında bir vazife görmeksizin bütün çalışmalarını mensup olduğu müesseselerin işlerine vermiştir. Hayatının çeyrek yüzyıla yakın bir kısmını son günlerine kadar Türkiye'de geçirmiş olan bu kişi, daima Türkiye'yi pek sevmiş ve bilhassa Türkleri öteki Doğu milletleri hakkındaki fikirlerinden tamamen başka bir surette her türlü terakkiye, her türlü feyze müstahak etmiş bir adam sıfatıyla tanırım²²⁵.

Ramber, Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılın son çeyreğinde çeşitli vilayetlerinde bulunmuş bir seyyahdır. Değişik görevlerle gezdiği Anadolu topraklarından bahsederken esasında Osmanlı'nın sosyo kültürel ve de ekonomik olarak ne kadar güç durumda olduğunu vurgulamaktadır. Bunu kahvehanelerin ve sokağın ahvaline bakarak anlamak mümkündür. Zira neşe yerini gaflet ve aymazlığa bırakmış vaziyettedir.

Seyyah, bir anısından şöyle bahseder:

²²⁵ Ramber, a.g.e., s.9.

Etrafı duvarla çevrilmiş küçük ve fakat temiz beyaz ve yenilik gösteren evleri vardır. Büyük kale surlarının eteğinde ve eski liman üzerinde yaşlı çınarlarla sayelenmiş birer rıhtım uzanır. Dükkânların önlerinde büyük tenteler görülür. İşsiz güçsüz takımı küçük alçak hasır iskemlelerde otururlar. Nargile içerler, tavlâ oynarlar, kahve içerler veya gayet sakin olarak bir temaşaya dalarlar. Renk renk elbiseleri vardır. Yabancıların gelmesine karşı adeta kayıtsızdırlar. Bir taraftan dallarını suyun yüzüne yayan, diğer taraftan zamanla kararmış asırlık kahvelerle eski dükkânların üzerine dağılan bu ağaçlıklar altında oturularak günün havadisleri konuşulur. Bu manzara şair bir ressamın fırçasını renkleştirecek kadar güzeldir²²⁶.

Kahvehanelerin hala önemli ticaret alanlarında kurulmasına değinen Ramber, Samsun ziyaretinde bir kesitte şunları söyler, Samsun bu vilayetlerin ihracat merkezidir. Orta sokaklar kaldırımlar boyunca dikilmiş güzel ağaçlarla süslüdür. Bu ağaçların altında alaturka kahve ve dükkânlar vardır²²⁷.

Lui Ramber, Osmanlı Devleti' nin adalet noktasında zayıf kaldığını söylemektedir. Bunu anlattığı şu olayla bağdaştırabiliriz:

İstanbul' da kanunsuz usüllere başvurduğum ve kaçakçılıkla haydutluğun kaldırılmasını adliyeye bırakmadığım söylenerek hakkımda şikâyetle bulunuluyor. Buna cevap olarak haydutluğun ve kaçakçılığın hüküm sürdüğü şu memlekette İstanbul tarafından intihap edilen Adiliye memurlarının da bu kaçakçılar ve haydutlar arasından intihap edildiğini yazdım. Bu yazıma şimdiye kadar bir cevap alamadım. Bunun üzerine başarılı gördüğüm bir usulle adeleti bizzat uygulamaya başladım ve devam ediyorum. Bu usul de sopa ile tediptir. Şüphesiz bu zat, uzun uzun Adiliye kırtasiyeciliğine lüzum görmüyor. Roma hukukunun kurallarını incelemek ve uygulamaktan varestedir. Bununla beraber cezayı da müstehziyane verir. Fenalıkta bulunmuş bir serseri yanma getirildiği zaman kısaca sorguya çekiliyor ve hemen bir sade veya şekerli kahve ikram edilmesini emrediyor. Sade kahve tabanlara sopa ile atılan bir dayağı yiyen üç dört gün ayağını yere basamaz. Şekerli kahve ise daha önemli bir dayaktır. Bunu yiyen on veya oniki gün hastahane yatar. Tecrübe ile sabit olmuştur ki, bu suretle kahve içirilerek ilk ihtara maruz kalanlar bir daha kabahatlerini tekrar etmiyorlar. Sözde medeni ismini taşıyan memleketlerde olduğunun aksine olarak, kabahatini tekrarlayanlar azdır²²⁸.

Her birisinin dükkânının önünde birkaç top kumaş veya Avrupa dokuması bazı eşyalar görülür. Kunduraçlar yere oturur, bağdaş kurarlar. Vazifeleri eski ayakkabıları tamir etmektir. Yeni ayakkabıcı görmek mümkün değildir. Terziler de eski elbiseleri tersyüz etmekle meşguldürler. Başka iş bulamayanlar yolun ortasında iskemlelere kurularak geliş gidişe engel olan yolculara, fincanla kahve veya limonata taşıyolar²²⁹.

²²⁶ Ramber, a.g.e., s.60.

²²⁷ Ramber, a.g.e., s.122.

²²⁸ Ramber, a.g.e., s.132.

²²⁹ Ramber, a.g.e., s.151.

Kahvehaneleri işsiz insanların uğrak mekânları olarak tanımlamakta olan seyyah bunu izah ederken yukardaki örneği bize sunmuştur.

3.15. Théophile Deyrolle

Théophile-Louis Deyrolle 16 Aralık 1844, Paris'te doğdu. Fransız ressam, illüstratör, seramikçi ve seyyahtı. Paris'te tanınmış bir tahnitçilik dükkânına sahip bir entomolog ve doğa bilimci ailesinden geldi. Achille ve Émile Deyrolle akrabaları arasındaydı. Aslen École des Beaux-arts'ta mimarlık okudu. Joseph Auguste Émile Vaudremer için çalışırken, onu mimarlıktan vazgeçmeye ikna eden Alfred Guillou ile tanıştı. Daha sonra Alexandre Cabanel ve William Bouguereau'nun stüdyolarında öğrenci ve yardımcı oldu. 14 Aralık 1923, Concarneau'da vefat etmiştir²³⁰.

Resim 39: Théophile Deyrolle

Kaynak:https://commons.wikimedia.org/wiki/File:666_Th%C3%A9ophile_Deyrolle_La_p%C3%Aacheuse.jpg.

Kahvehanelerde insanların kendilerini evlerinde hissetmeleri adına peykeler, şilteler ve minderler serilidir. Bu durum ev rahatlığını ve samimiyeti oluşturur. Öte

²³⁰ Théophile Deyrolle, *Nel Armania Nel Lazistan*, Editör: Fratelli Treves, Milano s.II.

yandan çoğu kahvehaneci berberlik mesleğini de ifa etmektedir. Kahveler, bütün şark kahvelerinin aynidir. Büyük bir salonun etrafında üzeri kilim ile döşenmiş peykeler çevrilmiştir. Bunların üzerinde nargile tiryakileri kahvelerini içerler. Kahveci ekseriya aynı zamanda berberdir. Müşterileri, kahve içerek ve konuşarak sıralarını beklerler²³¹.

Belirli zamanlarda nüfusu yoğunlaşan konumlara seyyar kahvehaneler de taşınır. Zira bayram günleri bu taşınmalar daha belirgindir:

Trabzona döndüğümde, daha yumuşak bir mevsimi bekleyerek şehir civarındaki kırlarda gezindim ve avlandım. Trabzonun bayram yeri Kabak Meydanı denilen yerde kurulur. Eski bir mezarlığın kabır taşları ve türbelerin etrafında uzanan çayırda atlılar at koşturup cirit atıyorlar. Bayram günleri, burası kahveciler ve lokumcular, salâpcilerle dolar. Burada İranlıların da çayını kaydetmeliyim. Birkaç para karşılığı bir bardak çay içiliyor. Muhtelif baharat karıştırılarak hazırlanan bu çay hakikaten pek latif bir şey²³².

Kahvehanede ilginç bir anı da yaşamıştır:

Ardasaya muvasalatımızda kasabanın biricik kahvesini Kürtlerle dolmuş bulduk. Sohbetleri, bayağı bir böğürme, homurdanma idi. Başka bir yer aramağa mecbur olduk. Bulamayınca bir kısmımız çadırdaki, bir kısmımız da açıkta yattık. Ertesi sabah öğrendik ki, Kürtler geceleyin kahvecinin nesi var nesi yok ise çalmışlar, nesi var nesi yoksa yemişler, bununla beraber, bir zaptiye, azıcık tehdit edince, aldıklarının hepsini geri verdirmişti²³³.

²³¹ Théophile Deyrolle, **1869'da Trabzon'dan Erzurum'a**, çev: Reşat Ekrem Koçu, Çığır Neşriyat s.15.

²³² Deyrolle, a.g.e., s.19.

²³³ Deyrolle, a.g.e., s.49.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

İçilen bir yudum kahveyle birlikte aslında devasa bir kültürü de tatmış oluruz. Zira kökü Yemen’ de olan kahvenin dalları ve meyveleri tüm dünyaya yayılmıştır. Kahvenin ortaya çıkışından itibaren yayılmaya başladığı süreçte hem tadında hem de yapımında pek çok değişim hâsıl olmuştur. Yayılmasıyla ilgili birçok efsanenin ve hikâyenin anlatıldığı kahve, neresinden bakılırsa bakılsın yeni bir sosyo kültürel imge olacaktır. Sihirli bir içecek olarak doğan kahve zaman içerisinde farklı bölgelere yolculuk etmiştir. Bu yolculuk evvela kadim dostları dervişler elinden olmuştur. Daha sonra dost olarak tüccarları edinmiştir kahve. Kimi zaman un haline getirilip ekmek yapımında kullanılmış kimi zaman da sıcak suya katılarak şifa niyetine içilmiştir. Sufi dervişlerin aracılığıyla yayılan kahve toplumda iyiden iyiye yayılmış ve belli bir zümrenin dışına çıkmıştır. 15. yüzyılda kahve artık belli mekânlarda satılmaya başlanmıştır.

Kahvenin Osmanlı topraklarına hacılar tarafından yoğun bir şekilde getirilmeye başlanmasıyla, kahve Osmanlı topraklarında da geniş bir etki alanına kavuşmuştur. 16. Yüzyılın sonlarına doğru gelindiğinde ise artık kahve kendine mekân açtırmış oluyordu. Bu mekânların artmasıyla birlikte kahve ticaretinin de önemi artmış, artık ticari bir meta halini almıştı. Zira ticaretini yapanlara bol kazanç sağlayan bir ürün halini almıştı. Şöyleki; kahvehane olarak mekâna bürünen kahvenin tüketimi her geçen gün artmaktaydı. Bu da arz talep dengesinin kurulması demektir. Haliyle Osmanlı’ da bulunan tüccarlara yeni bir kazanç kapısı olmuştu kahve. Ekonomik ve sosyal hayatta önemi artan bu ürün aynı zamanda farklı zümrelerden de tepki görmeye başlar.

Dervişlerin meskeni olan dergâhlar boşalmaya, cami cemaatinin azalmaya başlamasıyla birlikte ekser ülema tarafından kahveye karşı yasaklamalar başlamıştır. Tüm bu yasaklamalara karşı kahve yayılmaya ve kullanım alanını genişletmeye devam etmiştir. Avrupalı seyyahların ilk başlarda kara içki diye adlandırdığı kahve aynı tepkileri Avrupa’ da da görmüştür. Osmanlı sosyal yaşamında son derece önemli bir yer edinen kahvehaneler 16. yüzyıldan itibaren sosyalleşme merkezi olarak boy göstermektedirler. Mekân halini alan kahvehanelerde müdavimleri tarafından Osmanlı

Devleti siyasi ve askeri olayları değerlendirilmeye başlanmıştır. Her zümrenin kendine ait kahvehanelerinin olmasının yanında, sohbetleri de yine buldukları konuma göre değişmekteydi. Siyasi otorite tarafından bu kahvehane sohbetlerinin takibi yapılmış ve bu mekânlar kapatmalara maruz kalmıştır. Lakin tüm yasaklamalara rağmen kahvehaneler Osmanlı toplumunda her dönem var olmuşlardır. Kahvehane çeşitleri Osmanlı Devletinde bir hayli fazla olmakla beraber en eskisi ve süregelen mahalle kahvehanesidir. Toplumun tüm kesimlerine hitap eden bu kahvehanelerde sınıf ayrımı gözetmeksizin her kademedeki insanların varlığı söz konusudur. Siyasi meselelerin yoğun olduğu zamanlar olan 19. yüzyıla gelindiğinde ise artık kahvehaneler birer kamusal alan olma özelliğine kavuşmuştur. 19. Yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı Kahvehaneleri' nin çehresi değişmeye başlamıştır. Fransız etkisinin yoğun olarak hisseildiği bu dönemde yeni mekânlara dönüşümler başlamıştır. Kabare, Salon... vs. Buna rağmen kahvehaneler sosyal mekan olarak işlevlerini sürdürmüştür. Ta ki günümüze kadar.

Çağdaş yaşam, değişim üzerine kuruludur. Bu değişimin günümüz koşullarında oluşturduğu etkiyi daha iyi analiz edebilmek için geçmişe dair değişim süreçlerini incelemek bu itibarda önem arz edecektir. Misal dilimizde 'kahve' rengi diye bildiğimiz rengin adı, kahvenin topraklarımıza gelişinden evvel fındıkî olarak bilinirdi. Kahve kokusuyla, tadıyla, içimiyle, hissiyle insanı etkilemeye pek muteber bir içecek olagelmiş ve toplumsal değişimin en ön safhalarında kendisine yer edindirmiştir. Bu açıdan kahvenin Osmanlı toplumuna gelip, kahvehane yapılarını oluşturarak gündelik yaşamın özüne inmesi, sabah yenilen gıdaya dahi 'kahve'altı ismini ilâştirmesi önemlidir. 18 ve 19. yüzyıllar kahvehanenin Osmanlı kültürüne tam olarak yerleştiği zaman dilimi olarak okunabilir. Bu çalışmadaki amaç da özellikle 19. yüzyıl seçilerek Osmanlı devletine dışarıdan gelen seyyahların gözleriyle günümüz insanının bakışlarını özdeşleştirip kahvenin yarattığı kültür değişimini dönemin dış kültürleriyle kıyaslayarak sunmaktır.

On beş ayrı seyyahın seçimlerinde özellikle farklı coğrafyalardan gelmiş olmaları, detaycı gözlemleri, kahveye ve kahvehanelere dair anlatımları dikkate alınmıştır. İncelenen bu seyyahların ekser çoğunluğu Osmanlı toplumunu, kültürünü gelenek ve göreneklerini, Avrupa ve Arap toplumlarına kıyasla övmüşlerdir. Bu mukayeselerin de işlendiği bu çalışmada, sonuç olarak kahvenin günümüze değin

değişme ve değiştirme etkisini irdelemiş, 19. Yüzyıl Osmanlı toplumunda ise kahvehane kültürünün yaşantı noktasında dünyanın geri kalanından daha iyi denilebilecek bir noktada olduğu seyyahların anlatımıyla görmüş olmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKBULUT Uğur; (2015), “Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Kahvehanelerden Kaynaklanan Sosyal Sorunlara Dair Bazı Tespitler” **TAED**, Cilt.54, Erzurum, ss.561-583.
- Ana Britannica; (1988), **Genel Kültür Ansiklopedisi**, Cilt:12, ss. 405-406.
- AMİCİS Edmondo De; (2009), Çev: Beynun Akyavaş, **İstanbul**, TTK Basımevi, Ankara.
- B.N.Ali Rıza Bey; **Bir Zamanlar İstanbul**, Tercüman, İstanbul.
- BAJMAKU Ajhan; (2014), Kahve Kültürü ve Kahvehane Mekânlarının Sosyokültürel ve Politik Yaklaşımlar ile Popüler Kültür Çerçevesinde Değerlendirilmesi: Kosova Örneği, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- BİNGÜL İlyas; (2004.) “Kahvehane ve Eğlence” **Toplumsal Tarih Dergisi**, S:126, ss. 70-74.
- BİRSEL Salah; (1983) **Kahveler Kitabı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- BOSTAN İdris; (2001), “Kahve” **DİA**, Cilt: 24, ss.202-205, Ankara.
- BURNABY Frederick; (2007), **At Sirtında Anadolu, Anadolu’da Bir İngiliz Subayı 1876**, Kervan Kitapçılık, İstanbul.
- CEYLAN Ömür; (1995), “Kahve Yemen’den Gelir”, **Türk Kültürü**, S.387, ss. 415–419, İstanbul.
- COŞAN Leyla; (2008), “Almanya’da Hıristiyanlaştırılan Türk Savaş Esirleri ve Bunların Vaftiz Töreni”, **Türk Kültürü**, s.11-13, İstanbul.
- ÇETİNKANAT Esra; (1997), Türk Kahve Kültürü ve Kahve Takımları, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- DAVİD Jean Cloud; (1999), “Osmanlı Döneminde Halep’teki Kahvehaneler Çarşısı ve Mahalle Kahvehaneleri”, **Doğuda Kahve ve Kahvehaneler**, Editörler: Héléne Desmet-Grégoire; François Georgeon, Çev: Meltem Atik, Esra Özdoğan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.134.

- DERNSVHWAS Hans; (1992), **İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü 1494-1568**, Çev: Yaşar Önen, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- DEYROLLE Theophile; (Tarihsiz), **1869'da Trabzon'dan Erzurum'a**, Çev: Reşat Ekrem Koçu, Çığır Neşriyat, İstanbul.
- D'OHSSON M. De. M.; (tarihsiz), **18. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler**, Kervan Kitapçılık, İstanbul.
- DURAN Meltem; (2015), "Kahve Etüdü", **Dış Ticaret Araştırma Servisi**, Mart, s.4.
- Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**; (1994), Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı (ortak) Yayınları: Cilt:4, ss.354–365, İstanbul.
- DÜZGÜN Dilaver; (2005), **Erzurum'da Kahvehaneler ve Âşık kahvehanesi Geleneği**, Aktif Yayınevi, İstanbul.
- EDİZ İsmail; (2008), "Osmanlı'lardan Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Kahvehaneler ve Sosyal Değişim" , **Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi**, vol: 10, S:1, ss.179-189, Sakarya.
- EVREN Burçak; (1996) **Eski İstanbul'da Kahvehaneler**, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- FLAUBERT Gustave; (2016), **Doğu'ya Yolculuk (1849-1851)**, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- FLAUBERT Gustave; (2003), **Solombo**, Çev: Semih TIRYAKIOĞLU, Mart Matbaacılık, İstanbul.
- FONTMAGNE La Boranne Durand De; (1977), **Kırım Harbi Sonrasında İstanbul**, Kervan Yayıncılık, İstanbul.
- GAUTIER Theophile; (2018), **İstanbul Dünyanın En Güzel Şehri**, Çev: Halil Gökhan Yiğitler, Profil Yayıncılık, İstanbul.
- GAUTIER Theophile; **Romantizmin Tarihi**, çev: Necdet BİNGÖL, MEB Basımevi, İstanbul, 1975.
- GREGOİRE Héléne Desmet, GEORGEON François; (1999), "**Doğuda Kahve ve Kahvehaneler**" Çev: Meltem ATİK, Esra Özdoğan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- GÜRER Serpil; (2010), XVII – XVIII VE XIX. Yüzyıllarda Fransız Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplumunu, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

- HAMSUN Knut ve ANDERSEN Hans Chirstian; (1993), **İstanbul'da İki İskandinav Seyyah**, Çev: Banu Gürsaler SYVERTSEN, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- HATTOX Ralph S; (1998), **Kahve ve Kahvehaneler**, Çev: Nurettin ELHÜSEYNİ, Tarih Vakfı.
- HEİSE Ulla; (2001), **Kahve ve Kahvehaneler**, Çev: Mustafa Tüzel, Dost Kitabevi, Ankara.
- HOWARD George William Frederick; (1978), **Türk Sularında Seyahat**, Çev: Şevket Serdar Türet, Kervan Kitapçılık, İstanbul.
- IŞIN Ekrem; (2003), **Bir İçecekten Daha Fazla: İnsan, Kültür Ve Mekân İlişkileri Üzerine Toplumsal Tarihi Denemeleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- KAHVE -I, (1984), “Osmanlı Toplum Yaşayışıyla İlgili Belgeler-Bilgiler”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, s.12.
- KAHVE-IV; (1985), “Osmanlı Toplum Yaşayışıyla İlgili Belgeler-Bilgiler”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, , s.15.
- KARAL Desem Armağan; (2000), **Kahve**, Şadi Kültür Sanat yayınları.
- KILIÇ Ramazan, (2015), Osmanlı Toplumunda Kahvehaneler, Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir.
- KOÇU Reşat Ekrem; (1964), **Yeniçeriler**, Nurgök Matbaası, İstanbul,
- LOTİ Pierre; **Can Çekişen Türkiye**, haz: Fikret Şahoğlu, Kervan Kitapçılık, İstanbul.
- LOTİ Pierre; (1999) **İstanbul 1890**, Çev: Galip Baldıran, Vadi Yayınları, Ankara.
- MEGEP; (2006), “Yiyecek İçecek Hizmetleri Kahve Hazırlama ve Servisi”, Milli Eğitim Bakanlığı, s1, Ankara.
- MÜLLER Georgina Max; (1978), **İstanbul'dan Mektuplar**, Çev: Afife Buğra, Kervan Kitapçılık, İstanbul.
- NEAVE Dorina L.; (1978), **Eski İstanbul'da Hayat**, Çev: Osman Öndeş, Kervan Kitapçılık, İstanbul.
- NEAVE Dorina L.; (2008) **Sultan Abdülhamit Devrinde İstanbul'da Gördüklerim**, Çev: Neşe Akın, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- NERVAL Gerard, (2002). **Doğuya Seyahat**, Çev: Muharrem TAŞÇIOĞLU, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ORTAYLI İlber; (2001), **Osmanlı Toplumunda Aile**, Pan Yayıncılık, İstanbul.

- PARDOE Miss Julia; (2004), **18. Yüzyılda İstanbul**, Çev: Banu Büyükkal, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- RAMBER Lui; **Gizli Notlar**, Çev: Mehmet Gayur Bleda, haz: Niyazi Ahmet Banoğlu, Kervan Yayıncılık, İstanbul.
- SÖKMEN Cem; (2011), **Aydınların İletişim Ortamı Olarak Eski İstanbul Kahvehaneleri**, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- ŞAHBAZ Selin; (2007), Geçmişten Günümüze Kahvehaneler Kahvehanelerin Sosyal Yasamdaki Yeri ve Önemi Aydın Merkez Örneği, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın.
- ŞAKİROĞLU Mahmut H; (1994), “DE AMICIS, Edmondo (1846-1908) İstanbul Hakkında Kitap Yazan Ünlü İtalyan Edibi” **DİA**, Cilt:9, ss.60-61.
- TAŞTAN Yahya Kemal; (2009) “Sûfi Şarabından Kapitalist Meta’ya Kahvenin Öyküsü”, **Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi**, Cilt II - Sayı 4, s.55, Ankara.
- TAŞTAN Yahya Kemal; “Sûfi Şarabından Kapitalist Meta’ya Kahvenin Öyküsü”, Gazi Üniversitesi, **Akademik Bakış Dergisi**, Cilt II - S:4 , Yaz 2009, s.53-86, Ankara.
- TOROS Taha; (1998), **Kahvenin Öyküsü**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- TUNÇ Şafak; (2014), Osmanlı Payitahtında Kahvehane ve Kahvehane Kültürünün Yeri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- UBUCİNİ F.H.A.; **1855’te Türkiye**, Çev: Ayda Düz, Cilt:1, Kervan Kitapçılık, İstanbul.
- UBUCİNİ F.H.A.; **1855’te Türkiye**, Çev: Ayda Düz, Cilt:2, Kervan Kitapçılık, İstanbul.
- URAZ Murat; (1968), **İbrahim Peçevi; Peçevi Tarihi**. Neşriyat Yurdu, İstanbul.
- ÜNVER Süheyl; (1963).“Türkiye’de Kahve Ve Kahvehaneler”, **Türkiye Etnografya Dergisi**, Sayı:V, s.43, Ankara.
- VARLIK M. Bülent; (2012), “İngiliz Subay Fred Burnaby’nin Anadolu Mutfağı Üzerine Gözlemleri” **Kebikeç Dergisi**, S.33, ss.297-298, Ankara.
- VEİNSTEİN Gilles; (1991), “Büyüklüğü İçinde İmparatorluk” **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 1**, ed. Robert Mantran, Çev: Server Tanilli, İş Bankası Kültür Yayınları, s.262.

YAŞAR Ahmet; (2005), “Osmanlı Kahvehaneleri: Sivil Eğitim Kurumları”, **Çevre Dergisi**, s.30.

YAŞAR Ahmet; (2005), “Osmanlı Şehir Mekanları: Kahvehane Litaratürü”, **Türkiye Araştırmaları Litaratür Dergisi**, Cilt:3, S.6, ss.237-256, İstanbul.

YILDIZ Cengiz; (2007), **Kahvehane Kültürü**, Beyan Yayınları, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Ahmet TÜRKER

Doğum Yeri ve Tarihi :01.12.1984

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ
TARİH BÖLÜMÜ

Yüksek Lisans Öğrenimi : GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ

Bildiği Yabancı Diller: İNGİLİZCE

Bilimsel Faaliyetler: “19. YÜZYILDA YABANCI SEYYAHLARA GÖRE
OSMANLI DEVLETİNDE KAHVEHANELER” YÜKSEK LİSANS TEZİ.

İş Deneyimi

Stajlar: ÖĞRETMENLİK STAJI.

Projeler:

Çalıştığı Kurumlar: Samsun İlim Yayma ve Eğitim Vakfı' da müdür yardımcısı olarak.

İletişim

Telefon : 544 267 87 86

e-posta Adresi: ahmetturker_29@hotmail.com

Tarih: 21 Ekim 2019